

Framtidsdrømmer

En kvalitativ studie av mennesker med lett grad av utviklingshemning og deres drømmer for framtiden

Ingunn Skipnes og Ina Kambo

Masteroppgave i spesialpedagogikk
Institutt for spesialpedagogikk
Det utdanningsvitenskapelig fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2013

© Ingunn Skipnes og Ina Kambo

2013

Framtidsdrømmer

Ingunn Skipnes og Ina Kambo

<http://www.duo.uio.no/>

Sammendrag

Bakgrunn og formål

Mennesker med utviklingshemning er en marginalisert gruppe som ofte blir fortolket av andre og har begrenset innvirkning i planleggingen av eget liv. De strukturelle rammene i form av fastlagte tjenester fører til at det gis lite rom for egne ønsker og preferanser (Kittelsaa, 2008). Vårt formål med denne studien var å belyse hvordan mennesker med lett grad av utviklingshemning opplevde sin nåværende situasjon og hvilke tanker og drømmer de hadde for egen framtid.

Problemstilling og forskningsspørsmål

Med utgangspunkt oppgavens formål formulerte vi følgende problemstilling:

På hvilken måte uttrykker mennesker med lett grad av utviklingshemning sine framtidssdrømmer, sett ut fra livet her og nå og sine tidligere erfaringer?

Vi brukte arenaene arbeid, fritid og bosted som en ramme for å belyse problemstillingen.

Metode og utvalg

Vi valgte en kvalitativ tilnærming, for å kunne få innsikt i mennesker med lett grad av utviklingshemning sine tanker og drømmer for framtiden. Vi benyttet semistrukturert intervju med hver enkelt informant. I tillegg gjennomførte vi et gruppeintervju for begrepsavklaring. Utvalget bestod av seks informanter. Intervjuene ble transkribert, tolket, og analysert i lys av teori om mestring, anerkjennelse, identitet og håp.

Resultater og konklusjon

Vi fant at informantene hadde mange tanker og drømmer for framtiden. De presenterte sine framtidssdrømmer i sammenheng med tidligere mestringserfaringer og viste til viktigheten av støttende og bekreftende relasjoner. Da andre ikke så og bekreftet deres drømmer for framtiden, kan det føre til at en gir opp. Det protesteres mot at andre kan fortelle en hva en kan og ikke kan gjøre.

Flere informanter skilte mellom det de anså som realistiske og urealistiske drømmer, men de påpekte at det var viktig å drømme, da det ga motivasjon. I presentasjonene av seg selv kom de ulike sidene ved hver informant frem. Disse presentasjonene fortalte hvordan informantene ønsket å fremstå og at de benyttet flere identiteter i hverdagslivet, som blant annet ”den nøyaktige på arbeid”, ”den kreative” og ”musikeren”.

Forord

Takk til informantene for at dere stilte opp og muliggjorde denne oppgaven. Takk for tilliten dere har vist oss og for at dere har vært villige til å dele deres tanker og erfaringer med oss.

Tusen takk til vår veileder Hanne Marie Høybråten Sigstad, for ditt engasjement, gode råd og inspirerende samtaler underveis.

I arbeidet med oppgaven har vi fått god hjelp av avdelingslederen som stod for vårt utvalg ved den aktuelle VTA-bedriften. Dette bidraget har vært viktig for gjennomføringen av prosjektet. Tusen takk for måten du åpnet dørene for oss.

Takk til Rikke Gjærum, Anna Kittelsaa og Inge Jørgensen for faglige innspill. Til slutt vil vi rette en takk til venner og familie for kloke ord underveis i prosessen.

Ingunn og Ina

Innholdsfortegnelse

1	Introduksjon	1
1.1	Bakgrunn for valg av tema	1
1.2	Prosjektets formål	2
1.3	Problemstilling og forskningsspørsmål	3
1.4	Utviklingshemning	4
1.4.1	Definisjoner på utviklingshemning	5
1.5	Tidligere forskning	7
1.6	Oppgavens disposisjon	8
2	Teoretisk tilnærming	10
2.1	Mestring	10
2.1.1	Mestringsprosessen	11
2.1.2	Kontrollorientering	13
2.2	Anerkjennelse	14
2.2.1	Kjærlighet i den private sfære: Å elske	15
2.2.2	Rettigheter i den rettslige sfære: Å ha	16
2.2.3	Verdsettelse i den solidariske sfære: Å være	18
2.3	Konstruksjon av selvet og identitet	19
2.3.1	To faser i vår utvikling: Roller og spill	19
2.3.2	”Jeget” og ”meget”	20
2.4	Identitet og selvet	20
2.4.1	Selvet- et mangesidig begrep	21
2.4.2	Identitet og utviklingshemning	23
2.5	Håp	24
2.5.1	Seks dimensjoner av håp	26
2.5.2	Begrepene sett i relasjon til hverandre	29
3	Metode	31
3.1	Metodisk tilnærming	31
3.1.1	Forforståelse	31
3.2	Kvalitativt forskningsintervju	32
3.2.1	Begrepsintervju	32
3.3	Mennesker med utviklingshemning som informanter	33

3.3.1	Vår forforståelse i møtet med mennesker med utviklingshemning som informanter	34
3.3.2	Planlegging og gjennomføring av intervju med utviklingshemmede	34
3.3.3	Utfordringer å ta hensyn til i intervju med mennesker med utviklingshemning..	35
3.3.4	Gruppeintervju med mennesker med utviklingshemning	36
3.4	Etiske retningslinjer.....	38
3.5	Eget prosjekt.....	39
3.5.1	Kriterier for utvalg	39
3.5.2	Rekruttering av informanter	40
3.5.3	Innhenting av samtykke	40
3.5.4	Endelig utvalg	41
3.5.5	Begrunnelse for valg av metode for innsamling av data	41
3.5.6	Utarbeiding av intervjuguide.....	42
3.5.7	Utarbeiding av temaguide	43
3.5.8	Besøk på bedriftene	43
3.5.9	Gjennomføring av de individuelle intervjuene.....	44
3.5.10	Gjennomføring av begrepsintervjuet.....	45
3.6	Etterarbeid	46
3.6.1	Transkripsjon av intervjuene	46
3.6.2	Behandling av datamaterialet fra begrepsintervjuet.....	47
3.7	Etiske refleksjoner.....	48
3.8	Metode for analyse	49
3.9	Validitet, reliabilitet og generaliserbarhet.....	50
3.9.1	Intervjustadiet.....	51
3.9.2	Transkripsjonsstadiet.....	53
3.9.3	Analysering	53
3.9.4	Generaliserbarhet	54
4	Analyse og diskusjon	55
4.1	Møtet med informantene på arbeidsplassen	56
4.2	Tematisk analyse	57
4.2.1	Arbeid.....	57
	Arbeid – en arena for mestring.....	57
	Arbeid som en sosial arena.....	58

Arbeid som identitet	59
Ønsket om noe mer på arbeidsplassen- “det mulige selv”?	60
Håp og drømmer for framtiden- “det ideelle selv”?	61
4.2.2 Fritid- mange identiteter	64
En vanlig hverdag- en som alle andre	65
Som alle andre, bare med litt hjelp	65
Sosial sammenligning	66
Håp og drømmer for framtiden- “det ideelle selv”?	67
4.2.3 Bosted- en arena for selvpresentasjon	70
Å flytte hjemmefra- en mestringsprosess	70
<i>Jeg bor på sånn bolig-</i> når andre setter rammene for hvordan en skal bo	71
Håp og drømmer for framtiden- ”det ideelle selv”?	72
Bo alene eller sammen med noen- behovet for selvstendighet og tilhørighet	75
4.2.4 Oppsummering av funn	76
4.3 Teoribasert analyse	77
4.3.1 Nåtid	78
Mestring	78
Anerkjennelse	80
Identitet	83
Oppsummering	86
4.3.2 Framtid	86
Håpet og drømmens betydning	86
Det gode liv som “det ideelle selv”	88
Informantenes egne skiller mellom det de anså som realistiske og urealistiske drømmer	89
Kanskje noen drømmer er nærmere enn en skulle tro?	90
Mestringsens betydning for håp og drømmer	91
Anerkjennelsens betydning for håp og drømmer	92
Framtidsdrømmer- en gjenspeiling av identiteter?	94
4.3.3 Oppsummering	95
4.4 Metodiske begrensninger	96
5 Konklusjon	100
5.1 Veien videre	101

Litteraturliste	103
Vedlegg 1: Intervjuguide.....	110
Vedlegg 2: Temaguide	113
Vedlegg 3: Informasjonsskriv	115
Vedlegg 4: Godkjenning fra NSD.....	117

1 Introduksjon

Dette kapittelet vil vise til bakgrunn for valg av tema, prosjektets formål, prosjektets problemstilling og forskningsspørsmål. Da denne studien omhandler mennesker med lett grad av utviklingshemning, vil det gjøres rede for ulike perspektiver og definisjoner på utviklingshemning. Deretter vil det vises til tidligere forskning som kan være relevant for vår problemstilling. En disposisjon over prosjektets øvrige kapitler oppsummeres avslutningsvis.

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Gjennom egne erfaringer og i tiden som studenter, har vi sett at mennesker med utviklingshemning ofte blir styrt av ytre rammer, og at det til tider kan virke som om den enkeltes ønsker blir glemt i planleggingen av deres liv. I et e-læringskurs som tilbys tjenesteytere som skal arbeide med mennesker med utviklingshemning, vises det til at mennesker med utviklingshemning kan ha et urealistisk høyt selvbilde (Kristiansen, 2012). Det påpekes at det urealistiske selvbildet, kan gi seg utslag i urealistiske forventninger til eget ferdighetsnivå og muligheter for utdanning, arbeid og fritid. Det kan føre til nederlag, enten fordi man ikke kan oppfylle sine drømmer, eller for at noen må fortelle vedkommende realismen i forventningene. Vi stiller oss spørrende til om et slikt budskap utelukker mennesker med utviklingshemning fra å ha håp og drømmer knyttet til egne muligheter. Vi tror at det kan ligge noe mer bak drømmene. Det kan handle om å bli anerkjent som et likeverdig individ med retten på egne opplevelser og med påvirkningskraft på sine omgivelser.

Strukturelle rammer gir lite rom for utviklingshemmedes påvirkning på omgivelsene og eget liv. Det handler om å få mulighet, slik som andre, til å bli spurt om egne preferanser og få flere valgmuligheter (Kittelsaa, 2008). Travelbee (1971) ser håp relatert til valgmuligheter. Å vite at en har mulighet til å ta avgjørelser, kan gi en følelse av frihet og økt opplevelse av å være aktør i eget liv. Aktørrollen gir motivasjon og fremmer tro på seg selv og egne evner (Nygård, 2007).

Vi har alle drømmer om hva framtiden skal bringe; drømmer om utdanning, arbeid, bosted, og kanskje et håp om noen å dele livet med. Ikke alle drømmer kan realiseres, men noen muligheter kan likevel være nærmere enn en ofte tror (Emami & Skjølsvik, 2007).

Ønsket om å bli møtt og lyttet til som et menneske på lik linje med alle andre, selv om en har ulike forutsetninger, er noe som uttrykkes på en nyansert og presis måte i følgende sitat:

Vi er noe mer en det en ser utenpå! Ved å bekrefte at vi alle, også personer med funksjonsnedsettelse, har livsløp inne i oss, tror vi at vi i større grad blir sett som deltakere av befolkningen for øvrig. –Våre liv er også preget av drømmer, lengsler, gleder og savn. (Emami & Skjølvik, fra teatergruppa Spor, 2007, s. 117).

Mange av oss går rundt med en drøm som kanskje aldri blir noe av, men drømmen kan muligens symbolisere et håp om noe. I sin doktoravhandling, *Mestring, livskvalitet og håp hos voksne med antistoffdefekter*, fant Sigstad (2003) at håpet for framtiden hadde en sterk sammenheng med opplevelsen av livskvalitet i dag. Rustøen (2001) hevder at håp handler både om fortid, nåtid og framtid, da tidligere erfaringer og hvordan man har det akkurat nå, vil påvirke hva man håper på. Således må hele tidsdimensjonen inkluderes. Forventningene til framtiden er viktige, da de forteller mye om hvordan livet er å leve i dag. Å sette seg mål og se mening i det man utfører i hverdagen, anses som vesentlig for håp. Dette vil kunne tydeliggjøre og styrke håpet (ibid).

1.2 Prosjektets formål

Formålet med dette prosjektet har vært å belyse hvordan mennesker med lett grad av utviklingshemning opplevde sin nåværende situasjon og hvilke tanker og drømmer de hadde for egen framtid. Vi søkte et innenfraperspektiv, hvor vi ønsket å få frem deres synspunkter på eget liv. I undersøkelser som tar for seg mennesker med utviklingshemning sin situasjon, har det i følge Thorsen (2005) vært lite fokus på å spørre dem det gjelder. Hun stiller spørsmål ved om en kanskje undervurderer deres evne til å fortelle om seg selv. Ved å få tak i deres tanker og drømmer for framtiden, kan det tenkes at det åpnes opp for å se muligheter og for at mennesker med utviklingshemning i større grad skal kunne være deltakende i planleggingen av eget liv.

1.3 Problemstilling og forskningsspørsmål

Prosjektets fokus har vært mennesker med lett grad av utviklingshemning og deres drømmer for egen framtid. Hovedproblemstillingen var som følger:

På hvilken måte uttrykker mennesker med lett grad av utviklingshemning sine framtidsdrømmer, sett ut fra livet her og nå og sine tidligere erfaringer?

Vi brukte arenaene arbeid, fritid og bosted som en ramme for å belyse hovedproblemstillingen. Forskningsspørsmålene ble utledet fra disse arenaene:

- *Hvordan opplever mennesker med lett grad av utviklingshemning sin nåværende arbeidssituasjon, hvordan har det vært tidligere, og hvilke drømmer og håp har de for arbeid for framtiden?*
- *Hvordan opplever mennesker med lett grad av utviklingshemning sin fritid, hvordan har det vært tidligere, og hvilke drømmer og håp har de for framtiden?*
- *Hvordan opplever mennesker med lett grad av utviklingshemning sin nåværende bosituasjon, hvordan har det vært tidligere, og hvilke drømmer og håp har de for framtiden?*

Ved at forskningsspørsmålene tok for seg arenaene arbeid, fritid og bosted, kunne vi å få et bredere perspektiv på hvordan mennesker med lett grad av utviklingshemning opplever sin situasjon, og hvilke drømmer de har for framtiden. Det kan tenkes at man kan være fornøyd med sin nåværende situasjon innen en arena, mens man har savn innen andre arenaer i livet. Således var arenaene først og fremst ment å bidra til å få frem nyansene i informantenes liv.

Problemstillingen tar for seg et fortids-, et nåtids- og et framtidsperspektiv. Med bakgrunn i utviklingshemmedes kognitive svikt, så vi det som gunstig å få tak i situasjonen her og nå, og hvordan informantene har hatt det tidligere, for å få tak i hvilke drømmer de har for framtiden. Ved å ta utgangspunkt i det konkrete her og nå, håpet vi at det ville være lettere å se for seg framtiden, som kan sies å være mer abstrakt.

1.4 Utviklingshemning

Utviklingshemning er en fellesbetegnelse som omfatter en rekke varierende grader av kognitiv svikt, forårsaket av forskjellige årsaksforhold (Grøsvik, 2008).

Opp gjennom tidene har det blitt benyttet flere ulike betegnelser på mennesker som går under betegnelsen utviklingshemning, og man kan se at det i hovedsak har vært fokus på svikt i den intellektuelle fungeringen. Evneveik, tilbakestående eller åndssvak, kan være eksempler på slike betegnelser. Sæthre (2008) beskriver utviklingshemning som et begrep under stadig utvikling. Det påvirkes av nye kontekster, og byttes ut da det oppleves som stigmatiserende for mennesket.

I dagens samfunn vil man fortsatt se at det brukes ulike betegnelser om mennesker med utviklingshemning. I skoleterminologien benyttes elever med generelle lærevansker, elever med store og sammensatte opplæringsbehov eller elever med utviklingshemning (Rognhaug & Gomnes, 2012). Innen det medisinske fagfeltet snakkes det derimot om mennesker med psykisk utviklingshemning eller mental retardasjon. I følge Sundet (1997) vil betegnelsen psykisk utviklingshemmet gi en person identitet før man lærer han/henne å kjenne. Ved å klassifisere en person, vil man også klassifisere seg selv. Man blir selv den ”normale”, mens den andre blir den ”unormale” og sosialt ufullstendige, som ikke har tilstrekkelige forutsetninger til å forstå og tenke. Hun mener at denne ekskluderende identifiseringen foretas hver gang man benytter begrepet psykisk utviklingshemmet om en person eller en gruppe. Norsk forbund for utviklingshemmede (NFU) fjernet i 1997 psykisk fra utviklingshemning og bruker i stedet betegnelsen mennesker med utviklingshemning. De mener det i minst mulig grad virker diskriminerende og stigmatiserende (Tidemand-Andersen, 2008). Vi vil videre i denne oppgaven bruke betegnelsen mennesker med utviklingshemning, da det vil være fokus på mennesket fremfor diagnosen.

Hvordan utviklingshemning forstås, handler om hvilket perspektiv man har som utgangspunkt. I følge Sundet (1997) finnes det to samfunnsskapt retninger på hvordan man forstår utviklingshemning, den profesjonelle og den folkelige forståelsen. Den folkelige har mange forskjellige kategorier og benevnelser, mens den profesjonelle bærer preg av det som er faglig riktig. Sett fra det medisinske perspektivet forstås utviklingshemning som en ”sykdom”, hvor vanskene forklares som et resultat av individets funksjonsevne. Man er innen dette perspektivet opptatt av diagnose og grad av utviklingshemning, og det legges lite vekt

på omgivelsene da hemningen sees på som et individuelt problem. Forstår man derimot utviklingshemning som et kulturelt begrep, vil det også inkludere samfunnets holdninger og forventninger til mennesker med utviklingshemning (Meyer, 2008).

Sæthre (2008) trekker frem utviklingen i synet på mennesker med utviklingshemning; fra å bli sett på som en homogen gruppe til individer med ønsker for fremtiden. De søker mening med tilværelsen, og som alle andre leter de etter det gode liv, som innebærer god livskvalitet og muligheten til å ta avgjørelser på egne vegne.

1.4.1 Definisjoner på utviklingshemning

Det finnes flere ulike definisjoner på utviklingshemning, og selv om de har mange fellestrekk, har man likevel ikke kommet frem til en allmenn definisjon som kan benyttes innen alle fagfelt. Det vil her vises til Verdens helseorganisasjon (WHO) og American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD) definisjon, som har ulikt fokus.

ICD-10 som er den norske versjonen av WHO's internasjonale diagnosemanual definerer utviklingshemning som:

Tilstand av forsinket eller mangelfull utvikling av evner og funksjonsnivå, som spesielt er kjennetegnet ved hemming av ferdigheter som manifesterer seg i utviklingsperioden, ferdigheter som bidrar til det generelle intelligensnivået, f. eks. kognitive, språklige, motoriske og sosiale. Utviklingshemning kan forekomme med eller uten andre psykiske og somatiske lidelser.

Innen denne definisjonen klassifiseres utviklingshemning ut i fra intellektuell fungering med utgangspunkt i IQ-målinger, og omfatter lett, moderat, alvorlig og dyp utviklingshemning. Uspesifisert og annen utviklingshemning benyttes når man ikke har mulighet for å fastslå evnenivå, men likevel antar at det er snakk om en utviklingshemning (Grøsvik, 2008).

AAIDDs definisjon, som er den mest anvendte definisjonen internasjonalt, definerer utviklingshemning som:

Utviklingshemning er en funksjonshemning karakterisert ved signifikante begrensninger både i intellektuell fungering og evnen til tilpasning slik dette kommer til uttrykk i begrepsmessig, sosial og praktisk fungering. Funksjonshemningen oppstår før 18-års alderen. (oversatt av Rognhaug og Gommæs, 2012, s.385)

AAIDD klassifiserer utviklingshemning ved grad av støttebehov i stedet for intelligens som benyttes i den tradisjonelle kategoriseringen (ICD-10). Klassifiseringen ble utformet for å flytte fokus fra diagnosen som noe som kun har sitt utgangspunkt i personen, til en forståelse hvor omgivelsene har stor betydning for den enkeltes fungering i samfunnet (Rognhaug & Gommæs, 2012).

Klassifiseringen er delt inn i fire nivå; periodisk støtte, begrenset støtte, omfattende støtte og gjennomgående støtte (ibid). Informantene i denne undersøkelsen, som har en lett grad av utviklingshemning, vil tilhøre det første nivået, periodisk støtte. Det vil si at de ikke har behov for hjelp og støtte hele tiden, men at det gis ved behov. Det kan tenkes at denne form for definisjon er mer fleksibel i sin forståelse av utviklingshemning, enn ICD-10 sin versjon, da fokuset er på individets behov for støtte, samt at det gir mulighet for å skille mellom individets evner innen ulike arenaer i livet. I denne oppgaven har vi støttet oss til AAIDD sin klassifisering av utviklingshemning.

Lett grad av utviklingshemning beskrives av Nasjonalt kompetansemiljø for utviklingshemning (NAKU) som en diagnose som fører til at man tilegner seg språk noe sent, men at de fleste kan være deltakende i samtaler og mestrer den hverdagslige dagligtalen. Mange vil også ha ferdigheter som gjør det mulig for dem å oppnå full selvstendighet når det gjelder egenomsorg, i tillegg til praktiske og huslige gjøremål (NAKU, 2010).

Det er viktig å påpeke at selv om man har samme intellektuelle utviklingsnivå, kan man ha svært forskjellige tilpasningsevner og kompetanse for vanlige gjøremål. I likhet med andre, har også mennesker med utviklingshemning ulike personligheter og egenskaper. De påvirkes av andre, samt av tidligere livserfaringer.

1.5 Tidligere forskning

Vi har ikke lyktes med å finne intervjuundersøkelser som i hovedsak fokuserer på framtidsdrømmer eller håp, der informantene har en utviklingshemning. Men vi har funnet to undersøkelser som til dels viser til et framtidsrettet perspektiv. De vil i det følgende presenteres på en måte hvor det som er av relevans for eget prosjekt, trekkes frem.

I sin doktoravhandling *Et ganske normalt liv. Utviklingshemning, dagligliv og selvforståelse*, gjorde Anna Kittelsaa (2008) intervju, observasjon og feltsamtaler med unge voksne informanter med mild grad av utviklingshemning. Hennes hovedanliggende var å finne ut hvordan informantene presenterte seg selv og sitt dagligliv, hvordan det var å leve med en funksjonsnedsettelse, og hvordan informantene samhandlet med sine ansatte hjelpere. Kittelsaa (2008) fant at hennes informanter i hovedsak betraktet seg som vanlige mennesker. Det innebar at informantene så på identiteten som utviklingshemmet som bare en av mange identiteter, og at den ikke ble ansett som avgjørende for hvordan de oppfattet seg selv. Informantenes selvpresentasjon sees i sammenheng med møtet med omgivelsene, som ofte bar preg av støtte for måten informantene forstod seg selv på. Men Kittelsaa (2008) viser også til situasjoner hvor informantenes egen selvforståelse undermineres ved at de ble møtt som utviklingshemmede eller tjenestemottakere, i stedet for å bli møtt som individer, som alle andre. Informantene ga i hovedsak uttrykk for å være fornøyd med sin livssituasjon. Enkelte viste også til klare tanker og ønsker om egen framtid. En informants framtidsdrømmer var å få seg en utdanning, jobb, eget bosted og familie. Kittelsaa (2008) kobler blant annet drømmene til et forsøk på å si seg uenig i at de fleste muligheter var stengt for han.

En annen undersøkelse som til dels tar for seg et framtidsperspektiv er gjort av Kirsten Thorsen (2005). I samarbeid med nærpå personer som intervjuere, gjennomførte Thorsen (2005) sin undersøkelse: *Livshistorier, livsløp og aldring. Samtaler med personer med utviklingshemning*. Fokuset var å få frem utviklingshemmedes opplevelser, erfaringer og følelser knyttet til hvordan livet har vært, hvordan det var nå og hvordan aldringen opplevdes. På spørsmål om informantenes tanker om framtiden fant Thorsen (2005) at de fleste ikke tenkte på framtiden, men at de tok en dag av gangen. Thorsen (2005) kobler det til at mennesker med utviklingshemning kan oppleve overganger i andre fase av livet på en annen måte enn andre. Det forventes at vi planlegger vår økonomi, bolig, hobbyer og aktiviteter tidlig, med en bevissthet om alderdommens og fremtidens tilstedeværelse i disse valgene. Thorsen (2005) viser til at mennesker med utviklingshemning opplever disse

rolleovergangene i mindre grad. Hun påpeker at flere kan ha uklare forestillinger om alder og kronologi i livsløpet, og at opplevelsen av aldring og bekymringer dermed kan bli mindre. I informantenes fortellinger kom det frem at de snarere benektet de fysiske og kognitive endringene som fulgte med alderdommen. Det var ikke i et slikt lys de ønsket å fremstå (Thorsen, 2005).

1.6 Oppgavens disposisjon

Denne oppgaven er delt inn i fem kapitler, inkludert dette introduksjonskapittelet.

Kapittel 2 tar for seg følgende teoritiske begreper som relevante rammer for å belyse prosjektets problemstilling; mestring, anerkjennelse, identitet og håp. Valg av teori har i hovedsak utgangspunkt i undersøkelsens funn. Kapittelet innledes med begrepet mestring, som i hovedsak vil sees ut i fra et læringsperspektiv. Videre vil vi se til begrepet anerkjennelse fra et sosialfilosofisk perspektiv, hvor tre former for anerkjennelse diskuteres som betingelser for identitet og et godt liv; kjærlighet, rett og verdsettelse. Identitet vil sees ut i fra ulike perspektiver. Noen definerer identitet som en fast kjerne, som man bare har en av, vi vil imidlertid støtte oss til et perspektiv om at man har flere identiteter. Avslutningsvis presenteres begrepet håp ut i fra et psykologisk-, filosofisk- og helsefaglig perspektiv. Innenfor det helsefaglige perspektivet vises det til seks dimensjoner av håp; en affektiv-, en kognitiv-, en handlings-, en tilknytnings-, en tidsmessig-, og en kontekstuell dimensjon. Håp og drømmer er nødvendigvis ikke det samme, men håpet er det begrepet som er mest nærliggende med henblikk på drømmer.

Kapittel 3 viser til den metodiske fremgangsmåten for vår empiriske undersøkelse. Vi har i dette kapittelet valgt å skille teori om forskningsmetode fra eget prosjekt. Innledningsvis vil det vises til teori om forskningsmetode med hensyn til de valgene vi har tatt. Deretter vil det komme en beskrivelse av gjennomføring av eget prosjekt. Avslutningsvis presenteres vurderinger knyttet til undersøkelsens validitet, reliabilitet og generaliserbarhet.

Kapittel 4 presenterer analysen av undersøkelsens resultater og følger Kvale og Brinkmanns (2010) analysenivåer; *selvforståelse* og *teoretisk forståelse*. Kritisk forståelse basert på sunn fornuft vil i hovedsak inngå i den teoretiske forståelsen, da det var en naturlig del av den teoretiske analysen. Kapittelet er todelt; en tematisk analyse, på et selvforståelsesnivå, og en teoribasert analyse. Den tematiske analysen vil omfatte en presentasjon av resultatene fra

undersøkelsen. Det teoretiske forståelsesnivået innebærer drøfting av undersøkelsens funn i relasjon til teori innen begrepene mestring, anerkjennelse, identitet og håp. Dette analysenivået deles i to deler, med utgangspunkt i nåtid og framtid. Avsluttende vil det vises til undersøkelsens metodiske begrensninger.

Kapittel 5 omfatter en konklusjon hvor vi besvarer studiens problemstillingen.

Avslutningsvis vil vi reflektere rundt veien videre og hvilke muligheter som kan ligge der.

2 Teoretisk tilnærming

Dette kapitlet vil ta for seg teoretiske begreper som er relevante for å kunne belyse prosjektets problemstilling.

Mestring er en viktig faktor for menneskers opplevelse av seg selv, for motivasjon og troen på egne evner (Befring, 2012). Vi har i hovedsak valgt å se mestring ut i fra et læringsperspektiv. Travelbee (1971) hevder at mellommenneskelige relasjoner er sterkt relatert til håpet og ser det i sammenheng med menneskers avhengighet av andre. Vi vil ta utgangspunkt i sosialfilosofen Honneth (2008) sin normative anerkjennelsesteori. Han setter fokus på at det er nødvendig å oppleve anerkjennelse i tre sfærer for å oppnå en god utvikling. Dette ser vi videre i sammenheng med Allardts teori (1975) om tre behovsdimensjoner som argumenter for et godt liv. Opplevelsen av personlig identitet forutsetter i følge Honneth (2008) en opplevelse av anerkjennelse. Når det tales om anerkjennelse som betingelse for identitet, ser vi det relevant å trekke inn en teori om hvordan identitet dannes. Vi tar utgangspunkt i George Herbert Mead (1934/1967). Begrepet identitet vil deretter presenteres ut i fra ulike perspektiver. Vi støtter oss først og fremst til en teori om at vi har mange identiteter, og at de kan sees som skiftende ut i fra hvilken kontekst en befinner seg i (Thorsen & Myrvang, 2008)

Håpet anser vi som det begrepet som best kan sees i sammenheng med framtidsdrømmer. Håp vil sees ut i fra et psykologisk, et filosofisk og et helsefaglig perspektiv, og hvor vi videre peker på seks dimensjoner av håp. Det vil være viktig å påpeke at håp og drømmer ikke forstås likt. Håp kan innebære forventninger om noe oppnåelig, mens drømmer kan være både realistiske og urealistiske. Avslutningsvis vil vi se begrepene i relasjon til hverandre.

2.1 Mestring

Mestringsopplevelser sees på som fundamentalt viktig for alle mennesker. Det er vesentlig for menneskers motivasjon og forventninger om å få til nye oppgaver, og en viktig faktor for menneskers opplevelse av seg selv (Sæthre, 2008). Begrepet mestring kan forstås innen flere ulike perspektiver. Det kan forstås som noe man gjør til en hver tid; ved å være, mestrer man. Andre kan forstå mestring som å få til noe spesifikt. Her vil vi ta utgangspunkt i den sistnevnte forståelsen av mestring, som vil si å få til noe.

2.1.1 Mestringsprosessen

I et pedagogisk perspektiv sees ofte mestringsprosessen i sammenheng med læringsprosessen. Dette vil være en relevant tilnærming til mestring i denne oppgaven, da vi vil se på mestring i den forstand det snakkes om å få til noe. Det vil her tas utgangspunkt i ”det nye læringsperspektivet”, hvor det legges større vekt på den lærende som aktør enn tidligere. Den lærende er i stor grad initiator og aktiv konstruktør. Læring blir slik sett på som en selvregulerende og selvstyrende prosess, hvor den lærende ikke lenger oppfattes som en passiv mottaker (Befring, 2012).

I dette perspektivet påpekes det at alle kan lære, og at man lærer gjennom hele livet. Ingen kan si hvor grensen går for hva man kan mestre. Tidligere hadde man forestillinger om at noen mennesker, og da særlig mennesker med utviklingshemning, ikke hadde forutsetninger for å lære (Befring, 2012). En oppfatning som Befring (2012) mener at må forkastes. I læringsprosessen tas ulike egenskaper i bruk, noe som gjør det mulig å møte de situasjoner og utfordringer som livet byr på. Det er en prosess som kan karakteriseres som både personlig og sosial, og den gjør seg gjeldende i en kontekst, og har en funksjonell relevans til noe som skal realiseres. Det er den lærende selv som er hovedaktør i eget liv. Å være hovedaktør i læringsprosessen vil si at man styrer og har kontroll over egen læring. Ideen om læring som en selvregulert prosess bygger på innsikten om mennesket som målrettet og intensjonelt. Her blir det satt fokus på at alle mennesker har intensjoner i livet, man har ambisjoner og drømmer for fremtiden. Å sette fokus på at man selv har mulighet for å gjøre forandringer, at man er hovedaktør i eget liv, innebærer i seg selv et stort potensial (ibid).

For å være aktør i eget liv vises det også til hvor viktig det er å ha tro på seg selv, tro på at man kan og at det er nytteverdig å ta i bruk de ressursene man har til rådighet for å nå målene man ønsker å oppnå. Å fokusere på det positive, ha selvtillit og være optimistisk, blir her de grunnleggende begrepene i aktørforståelse av menneskers læring, utvikling, og livet forøvrig (Befring, 2008). Når man mestrer noe og opplever at det er egen innsats som var årsak til at det gikk bra, vil dette påvirke motivasjonen og troen på seg selv (Wormnes & Manger, 2005).

Bandura (1977) viser til relevansen av å tro på seg selv for å realisere sine framtidsplaner og drømmer ved bruk av begrepet *self-efficacy*. *Self-efficacy* handler om forventning om mestring. I følge Bandura (ibid) vil forventning om mestring ha betydning for vår atferd, våre tankemønstre og vår motivasjon. Tidligere erfaringer vil påvirke menneskers forventning om

mestring. Mestringserfaringer vil øke forventningen om mestring, mens erfaringer med å mislykkes vil svekke troen på at man kan mestre. Har man forventninger om å mestre vil man ha mot og motivasjon til å møte nye situasjoner, samt at man er mer utholdende når man støter på utfordringer. Har man derimot liten tro på seg selv og egen kompetanse, vil man fortere redusere innsatsen eller gi opp (Skaalvik & Skaalvik, 2003).

Oppmuntring og støtte fra andre vil også være vesentlig for at man skal ha tro på seg selv. Dette kan føre til at man utvikler positive forventninger til det som skal komme. Samtidig vises det til viktigheten av at man får oppleve seg selv som mestrende aktør (Befring, 2008). Wormnes og Manger (2005) fremhever betydningen av å få ros og anerkjennelse når man mestrer noe som krever innsats og bruk av egne ferdigheter. Slik kan man bli mer bevisst på at gode resultater har sin årsak i noe ved en selv og måten man utfører oppgaver på. Videre vil opplevelsen av å mestre kunne gi positive forventninger og tiltro til å kunne påvirke eget liv, som igjen vil styrke vilkårene for å komme uheldige situasjoner i forkjøpet. Har man ikke tro på seg selv og på at man er i stand til å påvirke det som skjer, vil man kunne oppleve bekymringer, maktesløshet, apati eller desperasjon (Befring, 2012).

Hva man mestrer, trekker Skaalvik og Skaalvik (2005) frem som relevant for menneskers selvoppfatning. Det den enkelte anser som viktig, vil være av større betydning å mestre. Rosenberg og Pearlin (1978) bruker begrepet *psykologisk sentralitet*, om det den enkelte anser som viktig. Med psykologisk sentralitet menes at mennesker anser noen erfaringsområder som mer betydningsfulle enn andre, og de som er særlig viktige for oss, vil ha et større fokus i vår oppmerksomhet. Vurderinger innenfor erfaringsområder som den enkelte anser som betydningsfulle, vil også ha sterkere påvirkning på hvordan man opplever seg selv.

Festinger (1954) peker på at mennesker er motivert til å vurdere seg selv, og viser til dette i sin teori om *sosial sammenligning*. Teorien legger vekt på at mennesker sammenligner seg selv med andre, noe som påvirker hvordan en opplever seg selv. I hvilken grad den sosiale sammenlikningen påvirker ens opplevelse av seg selv, er avhengig av om sammenlikningen skjer på et område som er betydningsfullt for den enkelte. Desto større betydning det har, desto større innvirkning vil det ha på ens selvoppfatning. I følge Festinger (1954) vil man vanligvis sammenligne seg med mennesker som er ganske lik en selv. Sammenligner man seg med noen som er svært ulik en selv vil det være vanskelig å gjøre en subjektiv og presis sammenligning. Skaalvik og Skaalvik (2005) viser til oppadrettet og nedadrettet sammenligning. Oppadrettet sammenligning vil si at man sammenligner seg med andre som

vanligvis gjør det bedre enn en selv, mens nedadrettet vil si at man sammenligner seg med andre som vanligvis gjør det dårligere enn en selv. Nedadrettet sammenligning kan muligens sees som en beskyttelse av egen selvoppfatning, mens oppadrettet sammenligning kan gi en opplevelse av å ikke strekke til, noe som vil ha en negativ påvirkning på ens opplevelse av seg selv.

2.1.2 Kontrollorientering

For fremtidig motivasjon og mestring, vil det være avgjørende hvordan man opplever årsakene til resultatene av det som hender en (Wormnes & Manger, 2005). I et individualpsykologisk perspektiv snakker man i denne sammenheng om ”locus of control”, et begrep som stammer fra Rotter (1966). Dette kontrollorienteringsbegrepet beskriver hvordan mennesker opplever sammenhengen mellom deres handlinger og resultatene av handlingene. Det skilles mellom en internal (indre) og en eksternal (ytre) kontrollorientering. Indre kontrollorientering vil si at man forstår det som hender en som resultater av egne handlinger og innsats. Eksempelvis vil en elev som er indre kontrollorientert se på egen innsats som årsaken til gode karakterer. Er man derimot ytre kontrollorientert vil en se det en opplever som forårsaket av ytre faktorer, uavhengig av egne handlinger (ibid).

Nygård (2007) snakker om menneskers opplevelse av seg selv som aktør eller brikke, som innebærer den opplevde kontroll av egne handlinger. Noen mennesker har en opplevelse av seg selv som aktører i eget liv, som vil si at man er et aktivt og handlende vesen som kan påvirke omgivelsene. Mens andre har en opplevelse av seg selv som en brikke i et større spill, uten påvirkningskraft. Nygård (2007) fremhever betydningen av å oppleve seg selv som kompetent i forhold til miljøet, og at man ser egne muligheter for å påvirke miljøet som et viktig element for egen motivasjon og mestring.

Mennesker med utviklingshemning kan ofte oppleve at avgjørelser blir tatt på deres vegne. Dette vil kunne påvirke deres følelse av å være hovedaktør i eget liv. I følge Wehmeyer (1996) handler selvbestemmelse om å være aktør i eget liv. Når en selv ikke får mulighet til å ta valg og avgjørelser som omhandler eget liv, kan det gi en opplevelse av å være en brikke uten muligheter for å påvirke sine omgivelser (Nygård, 2007). Dette vil igjen kunne svekke motivasjonen og troen på egne evner, som er viktige elementer for mestring.

Opplevelser av mestring vil i stor grad påvirke hvordan mennesker oppfatter seg selv. De alminnelige vilkårene satt av samfunnet fører til at mennesker med utviklingshemning har færre muligheter til å oppleve mestring på flere arenaer (Sæthre, 2008). Mennesker med lett grad av utviklingshemning vil møte på utfordringer når de kommer i skolealder. Når de blir eldre, vil vanskene særlig vise seg kognitivt og sosialt. Det vil dermed kunne være vanskelig å oppleve mestring på samme nivå som jevnaldrende. De vil, som alle andre, sammenligne seg selv med jevnaldrende, noe som i følge Evans (1998) kan komplisere utviklingen av god tro på seg selv og egne evner. Å oppleve intellektuell utilstrekkelighet, få gjentatte opplevelser av å ikke mestre og oppleve langvarig stigmatisering, er alle risikofaktorer for utvikling av dårlig selvbilde og lav selvfølelse. Mennesker med utviklingshemning vil dermed være mer utsatt for å utvikle et negativt selvbilde.

I Sæthres undersøkelse (2008) om læring og livskvalitet hos elever med utviklingshemning i videregående skole, kom det frem at det ikke kun var opplevelsen av mestring i seg selv som var viktig for elevene. Det var også opplevelsen av å bli sett i mestringssituasjonene, å få anerkjennelse fra andre, og da særlig jevnaldrende uten en hemning. Det kan illustrere hvordan elevene med utviklingshemning setter sine jevnaldrende uten utviklingshemning som standard for hva som er viktig å få til. Sæthres undersøkelse kan slik vise til hvordan opplevelsen av mestring blir mer verdifull når den anerkjennes av andre som en ser på som betydningsfulle.

2.2 Anerkjennelse

For å oppnå en god utvikling mener den tyske sosialfilosofen Axel Honneth (2008) at anerkjennelse må være til stede i flere deler av samfunnslivet, både i de nære relasjoner, som rettssubjekt og i fellesskapet. Anerkjennelse blir dermed et samfunnsmessig prosjekt. Teorien kan sies å være relevant for de rammer og vilkår som mennesker med utviklingshemning lever under, og med tanke på deres drømmer for framtiden. I tilknytning til dette vil vi se til Allardts tre former for behov (1975) som han mener må være dekket for å oppleve velferd. Vi vil i det følgende diskutere teoriene med hensyn til utviklingshemmede og betydningen av vennskap, selvbestemmelse og arbeid.

Honneth (2008) analyserer betingelser for at mennesker skal kunne realisere seg selv slik at de får et godt liv. Det er da tale om en normativ idé av hva det gode liv innebærer. Han

knytter vår identitetsdannelse sammen med betingelsene for anerkjennelse. For å utvikle selvtillit, selvrespekt og selvverd hevder han at vi er avhengige av tre former for anerkjennelse: Kjærlighet, rett og verdsetting. Kjærlighet er i denne sammenheng den nære tilknytning vi opplever til familie og venner som gir oss selvtillit. Den rettslige anerkjennelse handler om at alle skal ha beskyttelse i det offentlige rom i form av like rettigheter, noe mennesker trenger for å danne selvrespekt og bli et moralsk autonomt subjekt. Den siste form for anerkjennelse, verdsettelse, innebærer at vi opplever oss selv og andre som betydningsfulle og spesielle for et fellesskap eller samfunn. Når andre verdsetter ens særegne kvaliteter opplever vi selvverd. Et viktig aspekt ved å utvikle selvverd, er å få bidra til et større fellesskap og bli verdsatt som en som har et unikt bidrag.

Anerkjennelsesformene kommer til uttrykk innenfor tre interaksjonssfærer: Kjærlighet finner vi i privatsfæren, rettigheter i rettsfæren og verdsetting i den solidariske sfære. Honneths tre former for anerkjennelse (2008) kan sees i sammenheng med den finske sosiologen Erik Allardts teori om velferd (1975). Allardt tilførte noe nytt i levekårsundersøkelser ved å fokusere både på materielle behov og vårt behov for mellommenneskelige relasjoner. Med utgangspunkt i Maslows behovspyramide, resonnerer han seg systematisk frem til tre grunnleggende behov som må være dekket for at mennesker skal oppleve velferd: *Å ha, å elske, å være*. I det følgende presenteres behovene og settes i sammenheng med Honneths tre anerkjennelsesformer.

2.2.1 Kjærlighet i den private sfære: Å elske

Å elske handler om vårt behov for tilhørighet og mellommenneskelige relasjoner. Relasjonene bærer preg av omsorg for hverandre. Eksempler på slike relasjoner kan vi finne i familie, vennskap og mellom arbeidskollegaer. Allardts velferdsdimensjon (1975) kan relateres til Honneths privatsfære kjærlighet (1975), som kommer til uttrykk innenfor en liten gruppe mennesker og preges av sterke emosjonelle bånd. Denne trygge kjærligheten gir barnet selvtillit og setter det i stand til å tre ut i verden og inngå i sosiale relasjoner og vennskap. Frønes (1998) ser på vennskap som en form for sosial relasjon som hovedsaklig utvikles blant likeverdige. Schibbye (2009) fremhever likeverdigheten i gjensidig anerkjennelse hvor partene henvender seg til hverandre som subjekt til subjekt. Det betyr at den enkelte lever seg inn i den andres opplevelser som om det var ens egne, samtidig som en ser den andre som et separat individ med rett til egne opplevelser. Jevnaldrende har i følge Frønes (1998) en

særegen posisjon for utvikling av selvbylde i sosialiseringprosessen. Barn sammenligner seg selv med jevnaldrende, og definisjonsmakten av hvem som er populær, ligger hos de like og jevnbyrdige. Det handler om en likhet i vennskapet hvor en utforsker den andre og dermed også seg selv. Gustavsson (1998) mener likhet kan være grunnen til at utviklingshemmede eller andre grupper som skiller seg ut fra "normalen", lett kan havne utenfor. Samtidig poengteres det at alle søker til de personer som de har noe til felles med, eller som de synes best om. Gustavsson (1998) knytter ikke dette til noen patologi, men heller til vår natur som meningssøkende vesener hvor vi forsøker å gjøre vår omverden håndterbar. Gullestad (1989) fremhever at sosialt samvær ofte kan sees som forhandling om sosiale identiteter. Men for å få bekreftelse på ens selvoppfatning og menneskeverd, er en avhengig av relevante støttespillere. Således velger en ofte venner som står for det samme som en selv, noe som øker sjansen for at en får bekreftelse på ønskelige identiteter. I motsatt tilfelle fremhever Gustavsson (1998) at den som aldri får bekreftelse på den virkeligheten som han eller hun ser, opplever sin personlige virkelighet og identitet krenket. Det er denne identitetsstøttens verdi som Honneth (2008) illustrerer i sin beskrivelse av anerkjennelse som en kamp. Kittelsaa (2008) fant i sin doktoravhandling, *Et ganske normalt liv*, at informantene i flere sammenhenger opplevde identitetsstøtte fra sine hjelpere, og opplevde at de ble tatt på alvor slik de presenterte seg. Tøssebro (1992) påpeker at når det fokuseres på utviklingshemmede og sosiale relasjoner, har en høy fokus på vennskap, slik at andre relasjoner som kan ha verdi for den enkelte, ofte nedprioriteres.

Kittelsaa (2008) fant i sin undersøkelse at informantene hadde en historie med vonde opplevelser av mobbing og utestengning fra ulike felleskap i oppveksten. Gustavsson (1998) påpeker at mennesker med utviklingshemning, som de fleste andre, vil utvikle bekjenskaper med mennesker som har lignende livsvilkår, erfaringer og interesser som dem selv. Således ville de nok valgt venner med utviklingshemning selv om de hadde hatt andre muligheter (Kittelsaa, 2008).

2.2.2 Rettigheter i den rettslige sfære: Å ha

Velferdsdimensjonen *Å ha*, innebærer grunnleggende fysiologiske og materielle ressurser som er sentrale for menneskers levekår. Det være seg helse, utdanning, arbeid, økonomi og boforhold (Allardt, 1975). For at man skal kunne komme disse behovene i møte, vil det som Honneth (2008) fremhever, være nødvendig at det legges til rette for at alle har samme

rettigheter og muligheter. En grunnleggende forutsetning for å utvikle selvrespekt er en opplevelse av å ha de samme rettighetene og mulighetene som andre. Når en blir respektert av andre, skaper det en bevissthet om at en kan respektere seg selv. Honneth (2008) hevder at rettssystemet må omfatte alle samfunnsmedlemmenes universelle interesser, slik at alle stiller på lik linje. Slik kan det oppstå en gjensidig anerkjennelse, hvor rettssubjektene adlyder samme lov som individuelle autonome personer. Nærliggende er det å trekke inn utviklingshemmedes muligheter for å bestemme over eget liv, altså autonomi og retten til selvbestemmelse. Wehmeyer (1996) definerer selvbestemmelse som "acting as the primary causal agent in ones life and making choices and decisions regarding ones quality in life free from undue external influence or interference" (Wehmeyer, 1996, s.22). Således innebærer selvbestemmelse å ta valg og avgjørelser rundt ens eget liv uten innblanding fra andre. Men Wehmeyer (1998) poengterer at dette ikke betyr at en må utføre oppgavene selv. Det handler først og fremst om å ha *kontroll over utfallet*. Spesielt viktig blir dette med tanke på mennesker med funksjonsnedsettelse.

Lorentzen (2007) påpeker at selvbestemmelse ikke må sees på en måte som benekter avhengigheten og forbundetheten med andre. Utviklingshemmede vil være avhengig av andre for å oppnå autonomi og selvbestemmelse, noe som fordrer en anerkjennende relasjon bygd på tillit. Således blir tjenesteyteres rolle sentral. Bjørnrå (2008) fremhever i denne sammenheng at dersom tjenesteyteren først og fremst fokuserer på tjenestemottakerens kognitive svikt, kan det bidra til at tjenesteyteren overtar styringen. Lorentzen (2007) viser til faren ved at den ene parten i relasjonen opplever at han vet noe den andre ikke vet, da det vil øke sannsynligheten for at den andre opplever seg selv som inkompetent. Det vil være av stor betydning at dette skillet overvinnes når en skal arbeide med mennesker med en utviklingshemning. I tråd med et slikt perspektiv poengterer Ellingsen, Jacobsen og Nicolaysen (2002) hvor viktig det er å være i kontakt med sin egen forståelsesramme, da den er med på å styre vår tenkning, atferd og følelser. Lorentzen (2007) foreslår å se bort i fra manualer og oppskrifter og først og fremst se og behandle personen foran seg som grunnleggende lik seg selv.

Helse og omsorgstjenesteloven (2012) paragraf 9-1 tar for seg selvbestemmelse for utviklingshemmede på følgende måte: "Tjenestetilbudet skal tilrettelegges med respekt for den enkeltes fysiske og psykiske integritet, og så langt som mulig i overensstemmelse med brukerens eller pasientens selvbestemmelsestjenestrett".

I følge Lorentzen (2007) vil ingen finne glede i livet dersom en opplever at andre definerer rammene for ens muligheter, uten at en selv er med å definere eller ser behovet for dem. Å respektere selvbestemmelse innebærer en søken etter personens preferanser, ressurser, muligheter og begrensninger, som kan hindre den enkeltes selvbestemmelse og autonomi. Det innebærer at tjenesteyteren og andre tar seg tid til å se de ulike uttrykkene som er observerbare, og ser uttrykkene i kontekst med alt en vet om personen fra før (Bjørnrå, 2008; Lorentzen, 2009). Selvbestemmelse fordrer en nær og stabil relasjon hvor den enkelte opplever anerkjennelse, samt dedikerte og engasjerte fagpersoner og andre. Det handler om å ha evnen til tilstedeværelse og følelsesmessig tilgjengelighet som er viktige verktøy på veien mot økt selvbestemmelse for mennesker med utviklingshemning (Lorentzen, 2007).

2.2.3 Verdsettelse i den solidariske sfære: Å være

Under velferdsdimensjonen: *Å være* viser Allardt (1975) til behovet for personlig utvikling som innebærer å realisere sine iboende muligheter. Det handler om menneskers behov for å bli akseptert og respektert. Å bli anerkjent for den man er, med de forutsetninger og egenskaper man har, vil være viktig for å kunne utvikle seg, og for å kunne realisere de iboende mulighetene man har. Noen mennesker har lettere for å realisere seg selv enn andre. Det kan være snakk om sosiale strukturer og hvordan individets plassering påvirker dets utvikling. Denne siste velferdsdimensjonen kan relateres til Honneths anerkjennelsesform verdsettelse (2008), som vi finner innenfor den solidariske sfæren. Anerkjennelse kommer her til uttrykk når gruppen, fellesskapet eller samfunnet anerkjenner individets egenskaper, prestasjoner, livsstil og handlinger. Det er denne form for interaksjon som skaper muligheten for å føle seg særegen og verdifull, noe som skaper selvværd. Det handler om å oppleve at det en bidrar med til fellesskapet er unikt.

Kassah (2008) fremhever at deltakelse i arbeidslivet for mennesker med ulike funksjonsnedsettelse, er like viktig som for de fleste andre mennesker. Det innebærer en identitetsutvikling. Spesielt for mennesker med funksjonshemning, som kan være utsatt for stigmatisering, kan det å tilhøre en arbeidsgruppe være identitetsskapende i en positiv retning. Sammenheng mellom arbeid og identitet er belyst av Olsen i hans doktoravhandling, *Versjoner av arbeid* (2009). Olsens avhandling (2009) bygger på tidligere undersøkelser hvor han har undersøkt hvordan arbeidstakerne med utviklingshemning selv beskriver og fortolker sine erfaringer med arbeid. Han illustrerer sine funn ved hjelp av seks ulike "nøkkelhistorier"

som informantene fortalte ulike varianter av: ”Arbeid som adelsmerke”, ”arbeid som egenutvikling”, ”arbeid som nytte for andre”, ”arbeid som hyggestue”, ”arbeid som tidsfordriv” og ”arbeid som stigma”. Vi vil se nærmere på ”arbeid som adelsmerke” og ”arbeid som tidsfordriv”. ”Arbeid som adelsmerke” handler om at den enkelte er stolt av jobben han eller hun gjør, og at arbeidet gir prestisje i rollen den enkelte har. Innenfor denne fortellingen kom det frem at arbeidet ble sett på som en helt vanlig jobb. ”Arbeid som tidsfordriv” kom til uttrykk ved at arbeid ikke ble sett på som interessant, men mer som et tidsfordriv. I denne fortellingen hadde kollegaer en underordnet rolle. Olsen (2009) påpekte også det tydelige hierarkiet på arbeidsplasser. Men der hvor en kan klatre i karrierestigen på andre arbeidsplasser, vil ofte ikke utviklingshemmede ha den samme muligheten i en vernet bedrift. Det kan være nærliggende å tro at dette kan påvirke hvordan en ser egne muligheter for fremtiden.

Honneths anerkjennelsesformer (2008) beskriver en utviklingsprosess og de kan ikke sees uavhengig av hverandre. Anerkjennelse må oppleves i alle sfærene for å oppnå en god utvikling. Lignende bygger Allardts (1975) behov på hverandre. De må være dekket for å oppleve velferd. Etter å ha sett anerkjennelse som en styrke for identitet, vil det være relevant å se nærmere på en teori om hvordan identitet dannes.

2.3 Konstruksjon av selvet og identitet

Selvet er i følge George Herbert Mead (1934/1967) sosialt konstruert. Han hevdet at identiteten dannes i samspill med våre nærmeste (familie og venner). De utgjør det Mead (1934/1967) kaller våre *betydningsfulle andre*, og de har sterkest påvirkningskraft på vår identitet. I oppveksten skaper vi en oppfatning av oss selv ved å ta til oss omgivelsenes reaksjoner på egne handlinger. Etter hvert blir vi i stand til å vurdere oss selv ut fra andres perspektiv, selv uten de konkrete reaksjonene. Det har da skjedd en generalisering hvor det konkrete overføres til noe mer allment. Dette kaller Mead (1934/1967) *den generaliserte andre* og dette symboliserer omgivelsenes holdninger som er internalisert i oss.

2.3.1 To faser i vår utvikling: Roller og spill

For å forklare vår personlige og sosiale utvikling mer inngående, viser Mead (1934/1967) til sin teori om roller og spill. Det er to sentrale steg i denne prosessen; i den første fasen går

barnet inn og ut av spesifikke roller, for eksempel i rollelek der de er mor og far. I neste fase, av spillet, er det hele mer avansert. Her må barnet ha oversikt over reglene og de andres roller for å kunne utøve egen rolle. Mead (1934/1967) bruker det organiserte spillet ”baseball” for å illustrere sin teori: Når du spiller må du hele veien sette deg inn i det de andre tenker og gjør for å utøve din egen rolle. Alle dine handlinger er påvirket av med- og motspillernes forventninger. Det har altså skjedd en abstrahering hvor barnet ikke setter seg kun inn i en rolle, men i alle spillernes roller. På den måten oppstår ”den andre” som er en organisering av alle holdninger involvert i samme prosess, derav: *Den generaliserte andre*. Holdninger som overføres fra den generaliserte andre til individet, er samfunnets eller gruppens holdninger. Ved å ta til seg disse holdningene blir individet samtidig en del av samfunnet. Spillet, illustrert ved baseballeksempelen, representerer en passasje i livet hvor barnet setter seg inn i andres sted, noe Mead (1934/1967) hevder er sentralt for utviklingen av personlig identitet.

2.3.2 ”Jeget” og ”meget”

Som vi har sett i Meads ”baseball” eksempel må barnet ta de andres perspektiv for å delta i spillet. De andres holdninger som er organisert og internalisert i barnet utgjør ”meget”. Mead (1934/1967) skiller mellom et subjektivt ”jeg” og et objektivt ”meg”. De er uløselig knyttet sammen og komplimenterer selvet. ”Jeget” representerer impuls og handling og ”meget” er ens egen bevissthet rundt andres respons på egne handlinger. Mead (1934/1967) forklarer : ”The ”I” reacts to the self which arises through the taking of the attitudes of others. Through taking those attitudes we have introduced the ”me” ” (Mead, 1934/1967, s.174).

Slik vi forstår Mead er ”jeget” avhengig av ”meget” for å vite hvordan man skal te seg fra situasjon til situasjon. Men ”meget” er også avhengig av ”jeget” for å kunne forandre spillereglene. På denne måten har man påvirkningskraft på omgivelsene.

2.4 Identitet og selvet

Identitet er et komplekst og mangesidig begrep som brukes i ulike betydninger. En måte å benytte identitetsbegrepet på, er for å beskrive mennesker i forhold til et sosialt miljø. Av andre brukes det i en videre forstand, hvor svar på hvem man er, vil være dekkende. Identitet vil da omfatte den enkeltes navn, alder, yrke, nasjonalitet, kjønn osv. (Skaalvik & Skaalvik, 2005).

Hill, Watson, Rivers & Joyce (2007) sammenfatter en rekke teorier om identitetsdannelse, hvor de viser at felles for dem, er at identitet kan sees på som en sosial forming av mennesker og en kulturell fortolkning av kroppen. Det vises også til hvordan medlemskapsmarkører og sosiale kategoriseringer skapes og brukes. Identitet kan slik forstås som en formidler mellom menneskers personlige, private verden og det mangfoldige samfunnet rundt, med sine ulike kulturelle former og sosiale relasjoner.

2.4.1 Selvet- et mangesidig begrep

I faglitteratur benyttes ofte begrepene *identitet* og *selv* om hverandre. Selvet beskrives av Mead (1934/1967) som hvordan mennesker fremstår for seg selv. I følge Marcus og Nurius (1986) består selvet av mange aspekter. De snakker da om menneskers selvoppfatning, selvforståelse, selvaktelse, ideale selv og det fortidige og fremtidige selv. Således kan begrepet sees på som mangesidig, og kan blant annet omfatte menneskers erfaringer, håp, ønsker, tro, frykt og bekymringer.

Thorsen og Myrvang (2008) trekker menneskers selvaktelse frem som summen av vekten vi gir det vi liker samt det vi misliker ved selvet. Mennesker justerer de positive og negative aspektene, for at de positive sidene skal veie tyngst. Alle søker etter positiv selvaktelse, men normen om "normalitet" kan føre til utfordringer for dem som faller utenfor det som anses som det "normale". For å utvikle og opprettholde selvaktelse, har man behov for andres aktelse.

Begrepet "*possible selves*" (mulige selv) ble introdusert av Markus og Nurius (1986) for å utfylle begrepene om menneskers selvforståelse. "Mulige selv" innebærer hvordan man ser eget potensial for framtiden. Det er det ideelle selvet man ønsker å oppnå, men det vises også til det negative man ønsker å unngå i framtiden. "Det mulige selv" representerer det spesifikke og signifikante håp, fantasier og frykt for både nær og mer distansert framtid. Menneskers historie, sosiale liv og erfaringer, rollemodeller og media kan påvirke hvordan man ser for seg det fremtidige mulige selv (ibid). Fryberg & Oyserman (2006) hevder at en persons "mulige selv" også kan være bundet i hva signifikante andre mener en bør være og kan være rotfestet i ens egne verdier, idealer og ambisjoner. Ved å fokusere på det positive man ønsker å oppnå, kan man motiveres til å redusere gapet mellom det nåværende og det fremtidige "mulige selv". Samtidig vil gapet mellom det nåværende og fremtidige negative

”mulige selv” øke. Ved å fokusere på framtiden kan det ”mulige selv” bedre trivsel og gi optimisme om framtiden (Markus & Nurius, 1986).

Rogers (1969) viser til ”det ideelle” og ”det reelle selvet”, og ser på disse som grunnleggende for menneskers selvoppfatning. Desto større kongruens det er mellom en persons ”ideelle” og ”reelle selv”, jo bedre vil personens selvoppfatning være. Man søker etter erfaringer som bekrefter ”det ideelle selvet” for å opprettholde eller øke kongruensen mellom ”det reelle” og ”det ideelle selvet”, samtidig som man forsøker å unngå erfaringer som vil minske kongruensen mellom ”det ideelle” og ”det reelle selvet”. De positive og negative sidene ved selvet justeres for at man skal øke den positive selvoppfatningen (Duesund, 2005).

Rosenberg (1979) fremhever to former av ”det ideelle selv”. Det ene viser til et selv som anses som uoppnåelig, mens den andre viser til selvet man tar på alvor og som man forsøker å jobbe mot å nå. Det sistnevnte selvet kan sees på som mer realistisk enn det førstnevnte, som knyttes til menneskers drømmer. Alle mennesker drømmer om framtiden, men om drømmen ikke innfris vil dette nødvendigvis ikke få for store konsekvenser for ens selvoppfatning. Dette kan ha sin årsak i at man etter hvert modererer sine idealer i den retning som anses som oppnåelig.

”Multiple selve” viser til selvets mange sider. Mennesker har ikke bare en side ved seg selv, vi tilpasser oss de ulike sosiale situasjonene og relasjonene vi er en del av. Eksempelvis kan man ha et selv på jobb, et annet med familie og et med venner. Således kan man si at man har flere selv. De behøver ikke være konsistente, men må koordineres for å kunne forenes i livet. Når det skjer endringer i ett av selvene til et menneske, vil dette ofte kreve at man justerer de andre selvene (Thorsen & Myrvang, 2008).

Gullestad (1996) ser på selvet som en uopphørlig og skiftende prosess. Det er en prosess som kan ha ambisjoner om helhet, men det vil ikke si at selvet representeres som fullstendig sammenhengende eller konsistent. Tvert om påpeker hun at selvet består av en gjennomgående anstrengelse for at man skal kunne forholde seg til variasjon, oppdeling og mangfold.

I følge Thorsen og Myrvang (2008) angir identitetsbegrepet en større helhet i menneskers personlighetskonstruksjon. De beskriver det som noe mer varig enn det vekslende selvet. Likeledes beskriver Skaalvik og Skaalvik (2005) identitet som spørsmålet om hvem man er.

Dette krever at personen opplever stabilitet og kontinuitet, uavhengig av overflatiske endringer. Erikson (1980) hevder at identitet er noe mennesker har en av. Han beskriver identitet som menneskers opplevelse av seg selv, slik man egentlig er. Identitet skapes gjennom en persons individuelle faktorer som er unike for den enkelte, samt gjennom sosiale relasjoner. Whitbourne (1986) ser derimot på identitet som de betydningsfulle sidene ved menneskers personlighet og selv, uavhengige av den sosiale situasjonen. I motsetning til Erikson viser Whitbourne til at mennesker har flere identiteter. I boken *The Me I Know: A Study of Adult Identity*, viser hun til at man har en identitet hjemme og en på jobb, og dermed har man en dobbelidentitet.

Det var tidligere fokus på ett selv, mens i senere tid har det blitt en forespeiling om mange muligheter på ulike arenaer, noe som forutsetter at man har mange fleksible selv. Man kan dermed sette spørsmål til hvor sammenhengende selvet er, og om identitet i det hele tatt er et fruktbart begrep (Thorsen & Myrvang, 2008).

2.4.2 Identitet og utviklingshemning

I følge Evans (1998) vil utviklingen av selvet hos mennesker med utviklingshemning mer eller mindre følge samme forløp som hos andre. På grunn av saktere utvikling, bør de imidlertid sammenlignes med mennesker som har samme mentale alder, og ikke nødvendigvis jevnaldrende. I denne sammenheng kan det være på sin plass å fremheve at mennesker med utviklingshemning også har erfaringsalder som tilsvarer deres levealder. En 20 års gammel person med utviklingshemning vil ha 20 år med livserfaring.

Mennesker med utviklingshemning blir ofte sett på som en del av en gruppe og tilskrives egenskaper ut i fra sin gruppetilhørighet. Kategorien utviklingshemning kan dominere oppfatningen av den enkelte person, uansett hvor ulik man måtte være (Thorsen & Myrvang, 2008). Når man plasserer noen andre i en slik kategori, plasserer vi oss selv som “normale”. Da blir mennesker med utviklingshemning sett på som de “unormale”. Dette kan føre til at de blir stengt ute fra voksenlivet, og blir identifisert som evig ungdom som alltid befinner seg underveis og under opplæring. De befinner seg på en uavsluttet overgangsfase mellom barn og voksen, og det gis lite rom for å forhandle om andre identiteter (Kittelsaa, 2011). I følge Kittelsaa (2011) vil omgivelsene kunne bidra til å underminere utviklingshemmedes selvforståelse og forsterke kategoriseringer, som igjen vil kunne begrense deres valgmuligheter og livssjanser.

I følge Goffman (1963) vil et hvert samfunn inndeles mennesker i kategorier og tilskrive dem egenskaper. Han viser til hvordan mennesker som inngår i de ulike samfunnskappede kategoriene bærer på en form for stigma. Det påpekes at det er de egenskapene man opplever som uforenelig med det som anses som "normalen" som legges merke til. Det settes skille mellom "oss" og "dem". Når et menneske tilskrives egenskaper på denne måten, kan personen reduseres fra et vanlig individ til et menneske vi nedvurderer.

Når man snakker om hvilken betydning merkelappen utviklingshemning har for mennesker, mener Kittelsaa (2011) at det vil være viktig å stille spørsmål til hvilken forståelse man har av identitetsbegrepet. Forstår man identitet som noe fast og varig, som man bare har en av, vil man se bort i fra at en identitet som utviklingshemmet er noe man forhandler om i relasjon med andre, og som er i sammenheng med hvor en er i livet, og de sosiale omgivelsene.

I sin doktoravhandling *Et ganske normalt liv*, viser Kittelsaa (2008) til informantenes forståelse av seg selv som utviklingshemmet, da de aksepterer de offentlige tjenestene som legges til rette for dem. Samtidig pekes det på deres behov for å markere seg som annerledes enn det standardiserte bilde av utviklingshemmede. Et viktig trekk i deres selvpresentasjon er at de ønsker å bli forstått som enkeltindivider, mer lik enn ulike andre mennesker uten utviklingshemning.

Thorsen og Myrvang (2008) trekker frem viktigheten av at man blir sett på som et individ, da selvet påvirkes av andres aktelse. Å oppleve at andre ser en som den personen man er og ikke som en del av en større gruppe kan være vesentlig for den enkeltes selvfølelse.

2.5 Håp

Håp er en sentral faktor i menneskers liv, det påvirker vår opplevelse av livet, og kan gi styrke og motivasjon. Håpet anses som et viktig element i menneskers væren dersom livet skal oppleves som godt å leve. Å ha håp kan være en avgjørende faktor for å ikke gi opp når man støter på utfordringer, det gir oss styrke til å håndtere utfordrende situasjoner og hendelser i livet (Rustøen, 2001).

Det finnes flere definisjoner som belyser håp ut i fra ulike perspektiv. Her vil det gis en presentasjon av noen måter å forstå fenomenet håp på.

Fromm (1971) belyser håp i et psykologisk perspektiv, og beskriver det som et sentralt element i menneskers forsøk på å skape sosiale forandringer slik at livet blir mer levelig og fornuftig. Han viser til håpet som et paradoksalt fenomen, som hverken er en passiv venting eller en urealistisk forsering av begivenheter som ikke vil inntre. Å håpe på det som allerede eksisterer, vil ikke være meningsfylt. Likeledes vil det ikke gi mening å håpe på det som ikke vil kunne eksistere. Håp blir sett på som en indre tilstand hvor man hele tiden er klar for det som ennå ikke har oppstått, men at man samtidig ikke fortviler om det ikke oppstår i egen levetid. De som har et sterkt håp, vil hele tiden være på leting etter det en håper på, man vil observere og dyrke alle tegn på håpets eksistens, og være klar for å hjelpe det frem i livet (ibid).

Fra et filosofisk perspektiv, ser Stotland (1969) håpet i sammenheng med forventninger om å oppnå et mål. Det kan være mål man har for livet, eller mindre mål, av ikke like stor betydning. Håp sees på som noe mennesker ser frem til, noe man ønsker. Sentralt i Stotlands bok *The Psychology of Hope* (1969) står håpets betydning for menneskers handling. Å ha håp er nødvendig for at man skal handle. Motivasjon trekkes også inn som en viktig faktor. Desto mer motivert man er, desto mer aktivt vil man handle for å nå målet man ønsker. Videre vises det til hvordan man ser mulighetene for å nå målet og målets betydning. Jo sterkere man opplever sannsynligheten for å oppnå det ønskede målet, og jo større betydning målet har for den det gjelder, desto større vil den positive opplevelsen være av å mestre. På den andre siden vises det til at opplevelsen av håpløshet vil ha negativ effekt. Dersom man opplever håpløshet i forhold til egne muligheter for å nå et mål, vil dette kunne føre til angst. Jo viktigere målet er, jo større vil opplevelsen av angst være (ibid).

I et helsefaglig perspektiv har håp lenge vært et tema, og flere sykepleiere har definert fenomenet. Dufault og Martocchio (1985) beskriver håp som en flerdimensjonal og dynamisk livskraft, preget av en trygg, men usikker forventning om å oppnå et fremtidig gode. Det er av personlig betydning for den håpende og oppleves som realistisk mulig. De anser håpet som et komplekst fenomen, som omfatter mange ulike tanker, følelser og handlinger som forandres med tiden.

Travelbee (1971) beskriver håp som et mentalt stadium karakterisert av ønske om å nå en ende eller et mål, som hun ser i sammenheng med forventning om at det vil være oppnåelig. Den håpende tror at om en oppnår målet vil livet forandres på en eller annen måte, det være seg at det blir mer komfortabelt, fornøyet eller meningsfullt. Videre sier hun at selv om den

håpende kan forvente å nå det en ønsker, vil mulighetene for å oppnå målet variere. Som eksempel viser hun til sitt fagfelt, hvor en person kan håpe på å bli frisk, selv om det er liten eller ingen sannsynlighet for det.

2.5.1 Seks dimensjoner av håp

Dufault og Martocchio (1985) inndeler håp i seks dimensjoner, en affektiv dimensjon, en kognitiv dimensjon, en atferdsmessig dimensjon, en tilknytningsdimensjon, en tidsmessig dimensjon og en kontekstuell dimensjon. For å kunne se til ulike aspekter ved samme fenomen, og for å få et mer nyansert bilde av begrepet, vil vi i det følgende se nærmere på håpets ulike dimensjoner.

Den affektive dimensjonen retter fokus mot fornemmelser og følelser som deler av håpsprosessen. Håpet er av personlig betydning for den håpende, og anses som meningsfullt for den enkeltes velvære. Mennesker som har håp har tillit og tro på seg selv, og forventninger om at håpet skal kunne realiseres. Samtidig kan man føle en usikkerhet. Dette grunner i at håp er knyttet til det som skal skje i framtiden. Hvor mye tillit mennesker har til resultater av det som skal skje, avhenger av de andre dimensjonene håpet er delt inn i (ibid). Dette kan vise til at håpet består av mange ulike følelser, og at de vil kunne variere (Rustøen, 2001).

Den kognitive dimensjonen ved håp har fokus på hvordan mennesker tenker, forestiller seg, ønsker, tror, husker, lærer, generaliserer og bedømmer i forhold til håp. Det påpekes at menneskers håp må være basert i virkeligheten, men det snakkes da ut i fra perspektivet til den håpende (ibid). Dette er viktig å poengtere da man kan ha ulike virkelighetsopplevelser. Eksempelvis kan man se til mennesker med utviklingshemning som har behov for bistand. Det kan tenkes at personen som har behov for bistand og den som yter bistand har ulike virkelighetsopplevelser fordi de har med seg ulike erfaringer. Den som yter bistand, kan se på håpet til den med bistandsbehov som urealistisk. I følge Dufault og Martocchio (1985) vil den håpende anse håpet som realistisk mulig å nå helt til man opplever at det ikke lenger er realistisk i virkeligheten. Man kan da fortsette å lete etter bevis for at det fortsatt er håp, samtidig vil håpet man hadde, sakte endres, eller at man forflytter fokus til et annet håp. I følge Travelbee (1971) er menneskers håp kombinert med en grad av forventning om at håpets mål er oppnåelig. Samtidig påpekes det at muligheten for å nå målet, vil variere i stor grad.

Handlingsdimensjonen tar for seg den håpendes handlingsorientering, og viser til handling innen ulike menneskelige plan. Mennesker kan aktivt handle for direkte å påvirke det ønskede utfallet, og således nå det man håper på. Man kan handle på det psykologiske, fysiske, sosiale eller religiøse planet. De innebærer handling på ulike nivåer, men vil likevel karakteriseres som handlinger. Eksempelvis kan man handle ved å planlegge eller å ta avgjørelser, som foregår på det psykologiske plan, mens man på det fysiske planet utfører en handling, som for eksempel å spise et måltid (Dufault & Martocchio, 1985). Travelbee (1971) sier at håpet er relatert til valgmuligheter. Å vite at man har mulighet til å ta avgjørelser, kan gi følelse av frihet og økt opplevelse av å være aktør i eget liv.

Både Stotland og Fromm fremhever håpets betydning for menneskers handling. Stotland (1969) mener at håpet er nødvendig for at man skal handle. I følge Fromm (1971) er håp en indre beredskap på vegne av en handling som ennå ikke er utløst. De som har et sterkt håp, vil hele tiden dyrke tegn på håpets eksistens. Således kan håpet gi styrke og motivasjon for handling. Motivasjon påpekes som en viktig faktor for håp. Jo mer motivert man er for å oppnå det man ønsker, jo mer aktivt vil man handle (Stotland, 1969). Fromm (1971) viser også til passivt håp, som han beskriver som en form for håpløshet eller hjelpeløshet. Med passivt håp menes at man "håper med tiden". Man venter ikke på at noe skal skje nå, men at det kommer. I stede for å handle selv, overlates det til framtiden. En annen form for håpløshet, beskrives som bruk av store ord og vågestykker, hvor man håper på noe som anses som uoppnåelig, uten å ta hensyn til virkeligheten.

I *tilknytningsdimensjonen* retter Dufault og Martocchio (1985) fokuset mot betydningen av relasjoner for å kunne holde fast ved håpet. Det vises til viktigheten av sosial interaksjon, gjensidig avhengighet og nærhet til andre, enten det er andre mennesker, en Gud, dyr eller naturen. En måte å forstå håpet på i denne dimensjonen er å vise til betydningen av nærpersoner eller andre som kan gi hjelp, støtte og oppmuntring, og som slik vil kunne hjelpe en til å holde håpet oppe. For alle mennesker er det viktig at noen tror på en, og tror at håpet man har, kan realiseres. Travelbee (1971) mener at relasjoner til andre er sterkt relatert til håpet. Hun hevder at mennesker er avhengige av andre for å kunne overleve, og viser dette med eksempelet om den syke som har behov for assistanse. Ser man til mennesker med utviklingshemning, kan behovet for tilrettelegging vises som eksempel på betydningen av andre.

Den håpendes erfaringer av tid blir fokuset i *den tidsmessige dimensjonen*. Både fortid, nåtid og framtid vil her være relevant å se til. Håpet i seg selv er et framtidsrettet begrep, men hva man håper på vil påvirkes av hvordan man har det nå og tidligere erfaringer. Hvilke forventninger man har for framtiden vil også påvirke hvordan man har det nå (Dufault & Martocchio, 1985). I sin doktoravhandling, *Mestring, livskvalitet og håp hos voksne med antistoffdefekter* fant Sigstad (2003) at 20% av den opplevde livskvaliteten til informantene var forklart ved håpet om framtiden. I følge Dufault og Martocchio (1985) kan forventningene være drømmer om hvordan framtiden skal bli, eller eventuelt angst for det som kommer. Håpet kan være knyttet til nær framtid eller til mer distansert framtid. Er ikke håpet knyttet til en spesifikk tid, kan det fungere som en beskyttelse mot skuffelse, når håpet ikke realiseres innen en viss tidsramme (ibid). Mennesker som håper, ønsker forandringer i sin livssituasjon, men det man har, er det som finner sted her og nå. Det blir således viktig for den enkelte å bruke det man har til rådighet for å jobbe mot målet man ønsker (Travelbee, 1971).

Å ha mål i livet anses som en viktig del av håpet. Framtiden blir tydeliggjort gjennom målene, og gjennom målene kan man se muligheter for positive forandringer. Samtidig vil håpet innebære forhold som kan være vanskelige å nå. Når målene er mer langsiktige vil dette kreve tålmodighet og venting (Dufault & Martocchio, 1985).

Den sjette og siste dimensjonen setter lys på livssituasjonen man befinner seg i. Dette er *den kontekstuelle dimensjonen*. Håp anses som påvirkelig av de omgivelsene man befinner seg i. Eksempelvis kan stressituasjoner og kriser anses som eventuelle trusler mot menneskers håp (Dufault & Martocchio, 1985). Fromm (1971) påpeker at håpet er noe som ikke befinner seg i menneskers bevissthet, men som en indre tilstand, som en underliggende fornemmelse og tro. Det kan oppleves som tydeligere og viktigere i enkelte situasjoner. Tidligere erfaringer vil påvirke hvor sterkt håpet er forankret i oss, samt hva håpet innebærer. Håpet vil således kunne forandre seg over tid.

Håp er et mangesidig begrep. Håpet er basert i den enkeltes virkelighet, og sees i sammenheng med forventninger om å oppnå noe en ønsker. Det er av sterk betydning for den håpende, og anses som meningsfullt for menneskers velvære. Mennesker som har håp, har tro på seg selv og forventning om at håpet skal kunne realiseres. Til forskjell fra håp, kan det å drømme om framtiden handle om å skape et bilde av seg selv, som befinner seg utenfor den enkeltes virkelighet. Det kan handle om å skape gode tanker om seg selv. Man kan være

fornøyd med sin nåværende situasjon, men ved å drømme om framtiden lar man tankene få en større horisont (Thuen, 2013).

2.5.2 Begrepene sett i relasjon til hverandre

Begrepene mestring, anerkjennelse, identitet og håp er i utgangspunktet ulike begreper. Selv om de kan presenteres løsrevet fra hverandre, vil det også være viktig å vise til på hvilken måte de står i relasjon til hverandre.

Mestring kan karakteriseres som en prosess som gjør seg gjeldende i en kontekst, og som har en funksjonell relevans til noe som skal realiseres (Befring, 2012). Opplevelser av mestring er betydningsfullt for menneskers motivasjon og forventning av mestring, og vil være en sentral faktor for å kunne ha tro på seg selv og egne evner. Wormnes og Manger (2005) viser til betydningen av å få ros og anerkjennelse av andre, når man mestrer noe som krever innsats og bruk av egne ferdigheter. Dette kan sees i sammenheng med Honneths tredje anerkjennelsesform (2008), verdsettelse, som kommer til uttrykk når fellesskapet anerkjenner den enkeltes egenskaper. Når andre anerkjenner ens unike egenart som et gode for samfunnet, vil fellesskapet jobbe sammen mot at en skal kunne realisere sine mål. Det er da tale om å realisere sine iboende evner og bidra til fellesskapet med sin særegenhet (Allardt, 1975; Honneth, 2008). Når det handler om å realisere noe som er av betydning for den enkelte, kan det innebære å håpe på noe. Håp anses som et viktig element i menneskers væren dersom livet skal oppleves som godt å leve. Det er noe man ønsker for framtiden, og kan sees som en forventning om å oppnå et mål (Stotland, 1969). Håp kan dermed sees nært knyttet til mestring. Håp påvirker hvordan den enkelte handler for å nå sine mål. De som har sterkt håp, vil hele tiden dyrke tegn på håpets eksistens; slik kan håpet gi styrke og motivasjon for handling. Desto mer motivert man er, desto mer aktivt vil man handle for å nå det man håper på (Fromm, 1971). Dufault og Martocchio (1985) viser til betydningen av relasjoner for å kunne holde fast ved håpet. Det kan handle om andres støtte og oppmuntring, og betydningen av at andre tror at håpet man har, kan realiseres. I følge Mead (1934/1967) vil relasjonene til våre betydningsfulle andre ha størst innvirkning på vår identitet, det være seg foreldre og søsken og etter hvert venner. Andres støtte kan åpne for at mennesker kan presentere flere identiteter. Thorsen og Myrvang (2008) fremhever at mennesker har mange ulike ”selv”. Man tilpasser seg de ulike sosiale situasjonene og relasjonene man er en del av. Man kan ha et ”selv” på jobb, et med familie og et med venner. For at disse ulike sidene ved oss selv skal få

tre frem, viser Gullestad (1989) til det hun kaller forhandling av sosiale identiteter. Det viser til vår avhengighet av relevante støttespillere som bekrefter en slik en ønsker å fremstå.

3 Metode

Ved starten av et forskningsprosjekt er det prosjektets formål i tillegg til problemstillingen som skal ligge til grunn for hvilken tilnærming en velger. Formålet med dette prosjektet er å få innsikt i enkeltpersoners opplevelse av eget liv, deres tanker og drømmer for egen framtid. Dette kapittelet vil vise vår fremgangsmåte for innhenting av det empiriske datamaterialet; valg av tilnærming, planlegging og gjennomføring av intervjuene, analyse og bearbeiding av datamaterialet, samt en redegjørelse for hvordan vi har lagt til rette for best mulig validitet, reliabilitet og generaliserbarhet i dette prosjektet.

3.1 Metodisk tilnærming

Vi har valgt å bearbeide og analysere data i en hermeneutisk fortolkningsramme.

Hermeneutikk stammer fra det greske ordet *hermeneuein* som betyr å tolke, og innebærer fortolkning av tekster (Kvale og Brinkmann, 2010; Fay, 1996). Ved at vi velger å ha en hermeneutisk fortolkningsramme, mener vi at vi ønsker å få tak i hovedbudskapet i det som sies, vi søker mening gjennom fortolkning av datamaterialet. I den hermeneutiske tradisjonen skjer tolkning i en kontinuerlig frem- og tilbakeprosess, mellom helhet og deler av fenomenet som skal fortolkes. En slik pendling mellom deler og helhet, kalles den hermeneutiske sirkel eller spiral. Med utgangspunkt i en ofte uklar forståelse av helhet, fortolkes fenomenets ulike deler, og ut i fra fortolkningene ser man delene på ny i relasjon til helheten. Man forstår delene sett ut i fra helheten, og helheten forstås ut i fra delene (Kvale & Brinkmann, 2010).

3.1.1 Forforståelse

Sentral innen hermeneutikken er Gadamer. I sin bok *Sanning og Metod* (1997) viser han til menneskers forforståelse, som han hevder er vesentlig for vår oppfatning av mening. Vi kan ikke frigjøre oss fra vår forforståelse. Vår personlige, sosiale, historiske og kulturelle bakgrunn vil påvirke hvordan vi forstår verden rundt oss (Hjardemaal, 2002). Forforståelsen er vårt utgangspunkt for hva vi ser og hvordan vi forstår det. Dialogen blir her sentral og er et verktøy for å få kunnskap. Samtidig forutsetter dialogen en åpenhet. Åpenheten innebærer å sette seg selv litt på spill for den andre. Det handler om å sette seg inn et annet menneskes situasjon (Gadamer, 1997). På denne måten skjer det en pendling mellom ens forforståelse og

forståelse. Dette kaller Gadamer (1997) en sammensmelting av forståelseshorisonter hvor man lytter til den andre og vender tilbake til egen referanseramme og på denne måten skaper mening.

3.2 Kvalitativt forskningsintervju

Vi har valgt å benytte kvalitativt forskningsintervju, som søker å forstå verden sett fra andres perspektiv. Målet med denne intervjuformen er å avdekke menneskers hverdagslige livsverden, samt deres opplevelser av den. Man søker innsikt i den intervjuedes verden, med hensyn til tolkninger av meningen i det som beskrives (Kvale & Brinkmann, 2010).

Forskningsintervjuet kan arte seg på forskjellige måter, og det skilles ofte mellom det åpne og det mer strukturerte intervjuet (Dalen, 2011). Et semistrukturert intervju befinner seg mellom disse ytterpunktene, og er i følge Dalen (2011) den mest brukte intervjuformen. Det arter seg som en samtale mellom intervjuer og intervjuobjekt, hvor gangen i intervjuet styres av intervjuer. Et slikt intervju utføres i overensstemmelse med en intervjuguide som omfatter forhåndsbestemte tema, og som inneholder forslag til spørsmål. Samtidig åpner det opp for fleksibilitet og spontanitet i samtalen, samt at det gir intervjuer mulighet til å stille oppfølgingsspørsmål av den intervjuedes utsagn (Kvale & Brinkmann, 2010).

3.2.1 Begrepsintervju

Vi har også valgt å benytte begrepsintervju. Formålet med et begrepsintervju kan være å få en begrepsavklaring (Kvale & Brinkmann, 2010). En intervjuer kan være interessert i å kartlegge begrepsstrukturen i en persons eller en gruppes oppfatning av ulike fenomener, som for eksempel *framtidssdrømmer*. Begrepsintervjuet kan bidra til å avdekke menneskers mer eller mindre selvfølgeriske antakelser om hva som er typisk, normalt eller passende. Det kan utføres i forbindelse med spørsmål som ber om konkrete beskrivelser, noe som kan gi interessante motsetninger. I likhet med et fokusgruppeintervju, er ikke formålet å komme til enighet, men å få frem de ulike synspunktene rundt begrepene (ibid).

3.3 Mennesker med utviklingshemning som informanter

Å ha mennesker med utviklingshemning som informanter i intervjubasert forskning, er relativt nytt. Mer vanlig har det vært å spørre foreldre eller andre nærpersoener (Ellingsen, 2010; Thorsen & Myrvang 2008). Undersøkelser der informantene har en utviklingshemning, er blant annet gjennomført av: Kittelsaa (2008), Thorsen (2005) og Folkestad (2003). Vi vil ikke gjøre rede for alle undersøkelsene her, men trekke frem forskernes erfaringer fra intervju med utviklingshemmede med fokus på ja-siing og den asymmetriske relasjonen. Ja-siing handler om tendensen til å svare *ja* eller *enig* uansett spørsmål, også på motstridende spørsmål (Tøssebro, 1996). Den asymmetriske relasjonen i et forskningsintervju peker på en spesifikk profesjonell samtale med et klart asymmetrisk maktforhold mellom forskeren og den som blir intervjuet (Kvale & Brinkmann, 2010).

Spesielt utfordrende blir maktforholdet når informanten har en utviklingshemning. Kittelsaa (2010) fremhever at mange mennesker med utviklingshemning er klar over at andre har makt til å bestemme over dem og at det asymmetriske forholdet kan bidra til at utviklingshemmede svarer det de tror den andre vil høre (Kittelsaa, 2010; Ellingsen 2009), noe som kan forklare tendensen til samtykkende svar eller ja-siing. Folkestad (2003) kobler ja-siing til maktaspektet mellom beboere og personale i sin doktoravhandling *Institusjonalisert hverdagsliv*. Han observerte samhandling mellom personale og beboere i bofellesskap for personer med utviklingshemning, og hvem som bestemte hva i ulike situasjoner. Beboernes hjelpebehov ble legitimeringen for personalets tilstedeværelse. Personalet hadde makt til å regulere innholdet i hverdagslivet for beboere, men beboerne svarte også personalets makt med ulike former for motmakt, for eksempel gjennom tilbaketrekking, tydelig motstand og manglende interesse. Folkestad (2003) får frem det skjeve maktforholdet mellom beboer og personale hvor personalets tolkning av beboeren ble rådende for hvordan han eller hun ble møtt.

Thorsen og Myrvang (2008) trekker frem ulike måter å jevne ut ubalansen i maktrelasjonen og begrense ja-siing i en intervjusituasjon. Det handler om å tilpasse dialogen til hver enkelt person samt å gjøre informanten trygg på at svaret de gir er godtatt. Gjentakende spørsmål kan bidra til at intervjueren forstår mer, samt at informanten får en opplevelse av å bli bekreftet, støttet og vist interesse for. Det kan bidra til å finne ut om man har forstått riktig, få

bekreftet hva personen har sagt, og samtidig gi en åpen invitasjon til å fortelle mer (Thorsen & Myrvang, 2008; Thorsen, 2005).

3.3.1 Vår forforståelse i møtet med mennesker med utviklingshemning som informanter

Møtet mellom forsker og informant vil være preget av ens forforståelse om hva det vil si å ha en utviklingshemning. Forskeren kan ikke bestemme seg for å være helt fordomsfri og frigjøre seg selv fra ens oppfatning rundt hva det vil si å ha en utviklingshemning (Sundet, 2010). Forskerens historie med utviklingshemmede utgjør meningsinnholdet i hennes begreper om utviklingshemning, og vil prege forventningene i møtet med informantene. I tråd med Gadamer (1997) perspektiv vil alt en bærer med seg, utvikle vår forståelseshorisont som vi får en mening ut av. Når en da skal intervju mennesker med utviklingshemning vil det å se forbi ”gjengse oppfatninger” av utviklingshemning og forholde seg til den unike personen som har valgt å dele sine erfaringer med oss, være en utfordring (Kittelsaa, 2010).

Gjærum (2010) trekker frem at vi er *alle* annerledes enn andre. Vi er usedvanlige i visse kontekster og kan være usedvanlige på ulike måter. Det være seg kognitivt, språklig, kroppslig, sosialt, seksuelt, religiøst osv. Kommunikasjonen oss i mellom formes av usedvanligheten av hvert enkelt individs særegenheter og hvorledes de er i stand til å samtale verbalt og kroppslig. Når en skal intervju mennesker med utviklingshemning må forskeren våge å tenke utenfor de mønstrene som en er opplært i, samt stole på egen forskerintuisjon, nettopp på grunn av at forskerens evne til å relatere, kommunisere, tyde og tolke den andres inntrykk vil utfordre møtet med utviklingshemmede informanter (Gjærum, 2010). Forskjeller i språklig repertoar, vokabular, språkhandlingskompetanse, evne til å abstrahere og bruk av analogier og metaforer er ekstra utfordringer som kan oppstå i intervju med utviklingshemmede (Guneriusen, 2010).

3.3.2 Planlegging og gjennomføring av intervju med utviklingshemmede

Under planleggingen av et intervju med utviklingshemmede, påpeker Gjærum (2010) verdien av å legge til rette for at informanten skal kunne komme med egne fortellinger så lenge det foregår innenfor den gitte tematikken. En slik åpen holdning kan bidra til fortellinger som kan

vise seg å bli viktige nøkkelhistorier i analysedelen. Det handler i følge Thorsen (2005) om å ha god tid, en innlevende sensitivitet og gi verbal støtte.

I planleggingen av selve intervjuene handler det om å reflektere rundt hvordan en som forsker kan skape en trygg atmosfære for informanten (Gjærum, 2010). Å vise til felles erfaringer, er et eksempel på en tilnærming som kan skape fortrolighet mellom forsker og informant, og som igjen skaper grobunn for kommunikasjonen dem i mellom. Dalen (2011) vektlegger det relasjonelle aspektet i et intervju, og hevder at det viktigste er å ha evnen til å lytte og vise en autentisk tilstedeværelse for det informanten har på hjertet. Det innebærer å vise anerkjennelse ovenfor den intervjuede. Det handler dermed om *måten* det spørres og lyttes på. Intervjueren som har en genuin interesse for det informanten forteller, viser dette gjennom blikk, ikke-verbal kommunikasjon og gjennom kommentarer underveis i intervjuet. Samtidig må en være klar over at det kan oppstå utfordringer som forskeren ikke kan forutse. Da handler det om evnen til å være spontan og kreativ i tolkningen ”her og nå”. Relasjonen mellom forsker og informant spiller i dette tilfelle en sentral rolle. Dermed må forskeren manøvre mellom å være godt forberedt og ta uforutsette hendelser på en naturlig måte.

Å bli intervjuet, kan være en stor opplevelse. Kanskje opplever informanten seg sett og verdsatt på en måte som personen ikke har opplevd tidligere (Gjærum, 2010). Intervjuavtalen bør således skje på informantens premisser, hvor ønsker om tid og sted tas hensyn til.

3.3.3 utfordringer å ta hensyn til i intervju med mennesker med utviklingshemning

Når en skal intervju mennesker med utviklingshemning påpeker både Ellingsen (2010) og Gjærum (2010) de utfordringer som en del mennesker med utviklingshemning kan stå ovenfor i samspill med andre. Det er da snakk om aspekter ved den kognitive funksjonen hos denne målgruppen.

Bente Gjærum (1993) viser til at mennesker med utviklingshemning kan ha vansker med selektiv og delt oppmerksomhet, samt at de lett kan bli distraherete. Med bakgrunn i oppmerksomhetsvanskene og en saktere informasjonsbearbeiding, kan det være vanskelig å få med seg alle nødvendige detaljer i det de ser eller hører. Dette kan føre til at informasjonen kan oppleves som lite meningsfull, samt vanskelig å sortere og kode. utfordringer med å sortere og kode kan også ha sin årsak i at de fleste med utviklingshemning har et begrenset

begrepsapparat. For å kunne kode og sortere informasjon vil det være nødvendig at man har ”knagger å henge det på”. Dette må samtidig ha en systematisk oppbygging for at man lett skal kunne hente det frem i møte med ny informasjon som skal sorteres og klassifiseres. I tillegg vil ny informasjon kunne være vanskelig å analysere, strukturere og omstrukturere (ibid).

Intensjonal og tilfeldig hukommelse trekkes også frem som en utfordring. Ofte vil informasjonen som mennesker med utviklingshemning får med seg være noe tilfeldig. Dette kan komme av deres oppmerksomhetsvansker, samt utfordringer med å generalisere strategier for å bedre hukommelsen, fra en situasjon til en annen (ibid).

Med bakgrunn i utfordringene som mennesker med utviklingshemning kan stå overfor i samspill med andre, påpeker Thorsen (2005) at de trenger tid til å finne de riktige ordene, tankene og fortellingene de vil ha frem. Men selv om det er viktig å kjenne til utfordringene, må en i følge Gjørnum (2010) huske på de store individuelle variasjonene i denne gruppen som er større enn i befolkningen forøvrig. Deres kognitive svikt medfølger et individuelt mønster i tanke, atferd, språk, m.m. Dermed blir det viktig å ikke definere noen av potensielle informantene på forhånd ut i fra disse utfordringene. Thorsen (2005) poengterer at mennesker med utviklingshemning står i fare for å bli undervurdert i forhold til hva de kan fortelle om. Ansatte har ofte lite tid i hverdagen til de lange og langsomme samtaler. I sin undersøkelse; *Livshistorier, livsløp og aldring*, fant Thorsen (2005) at informantene reflekterte rundt egne følelser og hvilke situasjoner som hadde utløst disse følelsene. De fortalte om glede, irritasjon, sinne og ønsker, og satte slik ord på et rikt følelsesliv.

Sammenfattende kan det være nærliggende å tro at det handler om å ha en tilnærming som ikke setter begrensninger for hva informantene kan fortelle. Ut i fra de nevnte forskerne på feltet kan det virke som mye også ligger på intervjuerens side og hvilke forutsetninger han eller hun stiller med.

3.3.4 Gruppeintervju med mennesker med utviklingshemning

Hydén (2000) viser til verdien av å gjennomføre flere intervju med samme informant. Hun fremhever at det ikke er mulig å si alt i en og samme samtale. Ulike tidspunkt vil gi flere måter å uttrykke seg på. I tiden mellom hvert intervju kan det oppstå nye tanker og refleksjoner som er verdifulle og som kan sikre et rikere datamateriale.

Å intervju mennesker med utviklingshemning kollektivt, er relativt nytt i forskning, men under utvikling (Meyer & Gjærum, 2010). Bak denne utviklingen kan det ligge en økt bevissthet i forskningsmiljøene hvor man ønsker å få frem hvilke erfaringer personer med utviklingshemning har selv, hvor det legges til rette for at informantene ikke trenger skriveferdigheter eller normale kognitive funksjoner.

Det er mange faktorer å ta hensyn til når en skal intervju kollektivt. Det kan være sammensetningen av informanter, deres personlighet og evne til å delta i diskusjonene, samt moderatorens rollebeherskelse. Dette er sentrale faktorer for hvordan intervjuet utpiller seg (Meyer & Gjærum, 2010). Halkier (2010) fremhever at rollebeherskelse handler om å lytte og hele tiden balansere mellom innlevelse og distanse når en stiller spørsmål. Hvordan intervjueren forstår meningene bak informantenes utsagn, og samtidig inspirerer diskusjonen, vil ha betydning for engasjementet i gruppen (Meyer & Gjærum, 2010). Det handler om å se den helhetlige kommunikasjonen. Informantenes kroppsspråk vil være særlig viktig å ta i betraktning om man skal forstå det de formidler. Det er således snakk om et samspill mellom kroppsspråk, lyder, stemninger, fornemmelser og verbalt språklig utsagn. Samtidig må en ta høyde for at beherskelsen av språk blant utviklingshemmede vil variere. Slik blir det sentralt å hele veien se ordene som blir sagt i en kontekst, noe som kan gjøre de enklere å tolke (ibid).

Å gjennomføre et gruppeintervju, kan få større betydning enn kun en begrepsavklaring. Informantenes samtale seg i mellom, kan utløse gode diskusjoner. Meyer og Gjærum (2010) viser til de terapeutiske bieffektene som gode diskusjoner fører med seg. Det kan bidra til at informantene opplever at de vokser som mennesker og kan fungere som myndiggjørende. Nygård (2007) skriver om mennesker som aktører eller brikker. Det handler om å ta eierskap i eget liv, fremfor å være en brikke hvor man ikke har kontroll. Av betydning med et slikt perspektiv, kan opplevelsen av å samtale om sine drømmer med andre mennesker i samme situasjon virke som en bevisstgjøring i eget liv. Opplevelsen av å få tilgang til en slik aktørrolle kan virke styrkende og gi utslagseffekter. Carey (1994) har erfaring med et fenomen hun kaller *group effect* i fokusgruppeintervju. Av erfaring forteller hun hvor overrasket hun er over den tendensen mennesker har til å prate om personlige opplevelser når de er samlet i en fokusgruppe, noe hun mener kan ha sammenheng med støtten deltakerne møter i gruppen.

3.4 Etske retningslinjer

Når man inkluderer mennesker i forskning, vil hele prosessen innebære etiske utfordringer. At man søker inn i andre menneskers privatliv, deres erfaringer, tanker og refleksjoner rundt egen livsverden, og at det deretter legges ut for andre å lese, er en særlig grunn til slike utfordringer (Kvale & Brinkmann, 2010). Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsfag og humanoria (NESH, 2006) viser til flere etiske retningslinjer forsker må ta stilling til når et forskningsprosjekt inkluderer mennesker. Det vil her vises til tre retningslinjer som er relevante for vårt prosjekt; frivillig informert samtykke, konfidensialitet og unngå skade og alvorlige belastninger. Det vil også vises til forskerens rolle, som Kvale og Brinkmann (2010) fremhever som viktig for kvaliteten for den kvalitative forskningen.

Samtykket skal være *frivillig* i den forstand at man på ingen måte opplever deltakelse som et krav, men noe den enkelte bestemmer selv. At samtykket er informert, innebærer at den som inkluderes i forskningen får tilstrekkelig informasjon. Informasjonen skal gi vedkommende en forståelse for prosjektet, hvordan det skal brukes, samt hvilke konsekvenser det eventuelt kan få (NESH, 2006).

Spørsmålet om redusert samtykkekompetanse, stilles gjerne når man inkluderer mennesker med utviklingshemning i forskning. Å vurdere hvem som har samtykkekompetanse, må relateres til det samtykket gjelder, og er ikke noe man kan si bestemt at en person har eller ikke har. Forskeren må til en hver tid vurdere i forhold til det gjeldende forskningsprosjektet (Ellingsen, 2009). I følge Ellingsen (2009) viser mennesker med utviklingshemning tendenser til sterk autoritetstro og ja-siing, noe som kan by på utfordringer når man skal innhente frivillig informert samtykke.

Konfidensialitet innebærer anonymisering av forskningsinformasjon, det vil si at data som kan identifisere deltakerne i prosjektet, ikke skal kunne avsløres (NESH, 2006). I følge Dalen (2011) vil forskere ofte stå ovenfor et dilemma her. Det tales da om hensynet til å fremstille resultatene på en slik måte at de oppleves som troverdige, mot hensynet til anonymisering av informantene. Kravet om konfidensialitet kan være beskyttende ovenfor informantene, men kan samtidig frata dem deres stemmer i forskningen (Kvale & Brinkmann, 2010; Kittelsaa, 2008). For å møte kravet om konfidensialitet, stilles det store krav til redelighet og at man ikke opptrer på en måte som fører til at informantene vil komme til skade (Kittelsaa, 2010).

Som forsker må man vurdere hvilke konsekvenser deltakelse i prosjektet kan få. Både konsekvenser som kan føre til mulig skade eller alvorlig belastning for deltakerne (NESH, 2006). I forskning om mennesker med utviklingshemning, kan det handle om at man på ingen måte setter dem i et uheldig lys. På den andre siden fremheves faren for at en blir så beskyttende at man fremstiller personene som svake og sårbare. Et resultat av en slik tilnærming kan være at en forsterker de stereotypiene man egentlig ønsket å unngå (Kittelsaa, 2010).

Kvale og Brinkmann (2009) trekker også frem forskerens rolle som person og hans/hennes integritet som særlig viktige for kvaliteten i kvalitativ forskning. Ved bruk av intervju som metode vil forskeren være det viktigste redskapet for å finne kunnskap. Selv om et semistrukturert forskningsintervju i mer eller mindre grad har som mål å arte seg som en samtale som er preget av et personlig samspill, vil det være viktig at man ikke betrakter det som en vanlig dialog mellom likestilte parter (Dalen, 2011; Kvale og Brinkmann, 2009). Et intervju er en profesjonell samtale hvor det er informantene som er i fokus. Man må være bevisst det asymmetriske forholdet mellom forsker og informant. Forskeren sitter i ”kontrollsetet” og definerer rammene, samt har kunnskap om metoder og prosedyrer og definerer formål (Guneriusen, 2010).

3.5 Eget prosjekt

3.5.1 Kriterier for utvalg

Vi ønsket at informantene i dette prosjektet skulle være unge voksne (over 20 år), med lett grad av utviklingshemning, som var i arbeid og var norskspråklige. Vårt ønske om informanter med lett grad av utviklingshemning over 20 år, ble valgt med grunnlag i deres kognitive nivå, og en antakelse om at de i så fall ville ha muligheter til å kunne reflektere rundt egen livssituasjon og framtid. Kriteriet om at informantene skulle være i arbeid ble satt på grunnlag av at dette er en av de tre livs-arenaene prosjektet tok for seg (arbeid, fritid og bosted). I tillegg til de overnevnte kriteriene, var det viktig at det var en som hadde spesiell kjennskap til informantene, som vurderte hvem som egnet seg til å delta i et slikt intervju. På denne måten kunne vi sikre at informantene hadde forutsetninger for å kunne svare på spørsmålene.

3.5.2 Rekruttering av informanter

Etter godkjenning fra Personvernombudet for forskning ved Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD), startet vi prosessen med innhenting av informanter. Ønsket var å komme i kontakt med noen som hadde direkte kontakt med potensielle informanter. I første omgang kontaktet vi interesseorganisasjoner som hadde mulighet til å videreformidle informasjonen om prosjektet til andre instanser. Da vi ikke lyktes med å få tak i informanter på denne måten, tok vi kontakt med VTA-bedrifter (Varig tilrettelagt arbeid). Vi kom i kontakt med en arbeidsgiver ved en VTA-bedrift som hadde mulighet for å hjelpe oss i prosessen med å finne egnede kandidater.

Vi la frem utvalgskriteriene for ham, og med bakgrunn i sine antagelser om hvem som ville passe til å delta, snakket han med arbeidstakere ved bedriften. Det ble lagt vekt på at utvalget skulle være variert, og således få frem flere nyanser. Han informerte potensielle kandidater om oss, prosjektet og vårt ønske om informanter til prosjektet.

3.5.3 Innhenting av samtykke

Da det var klart at flere ved bedriften ønsket å delta, ble det viktig å innhente samtykke før vi gikk i gang med forskningen. Vi etterstrebet å møte kravet om frivillig informert samtykke.

Det ble sendt ut informasjonsskriv som innebar en orientering om prosjektet, frivillig deltakelse, retten til å trekke seg og informasjon om anonymisering og konfidensialitet. Det ble også informert at prosjektet var godkjent av NSD. I tillegg inneholdt det en vedlagt samtykkeerklæring, hvor de som ønsket å delta i prosjektet kunne signere. Skrivet var formulert med et enkelt og hverdagslig språk med tanke på at alle de potensielle informantene skulle kunne skape seg et bilde av hva det innebar.

Det var viktig for oss at informasjonen ble formidlet både skriftlig og muntlig, og at dette ble gjort av en de kunne føle seg trygg sammen med. Arbeidsgiveren gikk gjennom det sammen med dem og svarte på eventuelle spørsmål. Det ble presisert i informasjonsskrivet at de i tillegg til å kontakte oss, kunne ta kontakt med sin arbeidsgiver dersom det var noe de lurte på. Vi tenkte at det var en lavere terskel å gå til en de kjente godt fremfor å ringe oss. Samtidig så vi faren ved at en type utilsiktet manipulering kan oppstå, dersom en nærpersion rekrutterer informanter. Vi ville unngå at informantene skulle oppleve at dette var noe de gjorde for arbeidsgiveren fremfor seg selv. Vi pratet med arbeidsgiveren om dette, og i

formidlingen rundt frivillig samtykke, la begge parter vekt på at prosjektet skulle presenteres på en slik måte at informantene opplevde det som en avgjørelse de tok selv.

3.5.4 Endelig utvalg

Endelig utvalg bestod av syv unge voksne i alderen 23 til 43 år som ønsket å delta i vårt prosjekt. Underveis i det ene intervjuet ble vi usikre på om informanten oppfylte kravet om lett grad av utviklingshemning. Vi valgte å gjennomføre intervjuet, da informanten selv hadde gitt uttrykk for at han ønsket å være med, og ville dele sine tanker med oss. Men i etterkant av intervjuet viste det seg at han ikke hadde en utviklingshemning. Det vil derfor bare vises til seks av de syv intervjuobjektene i fremstillingen av dette prosjektet.

De seks informantene er ansatt i samme VTA-bedrift, men er stasjonert på tre ulike arbeidsplasser. Den ene informanten arbeider på en ordinær arbeidsplass, men er ansatt ved samme bedrift som de andre informantene. De andre er fordelt på to arbeidsplasser. De som jobber på samme sted kjenner hverandre godt og alle informantene har kjennskap til hverandre da de har vært på seminarer og studieturer sammen.

Fem av de seks informantene bor for seg selv, det vil si enten i leilighet i tilknytning til bofellesskap eller i egen leilighet. Den ene informanten bor hjemme hos foreldrene sine. Alle informantene har gått på videregående skole, og tre av dem har gått på folkehøgskole.

3.5.5 Begrunnelse for valg av metode for innsamling av data

Siden vårt formål var å få innsikt i informantenes framtidssdrømmer, deres egne tanker og refleksjoner, så vi det kvalitative forskningsintervjuet som en egnet metode for innsamling av data. Vi vurderte semistrukturert intervju som best egnet for oss, da vi ønsket å få mulighet til å holde fokus innenfor det valgte tema, i tillegg til at denne form for intervju gir rom for fleksibilitet og spontanitet i samtalen. Strengt strukturerte intervju kan i følge Gjærum (2010) bidra til en konstruert kommunikasjon preget av lite hverdagsimpulsivitet. En stram linje kan stenge for informantenes frie tanker.

I tillegg så vi at vi kanskje ville sitte igjen med en del spørsmål rundt informantenes begrepsforståelse. Vi så derfor betydningen av å gjennomføre et gruppeintervju i etterkant av de individuelle intervjuene, for å få et bedre innblikk i hva informantene la i begrepene, og

dermed få en bedre forståelse av det informantene hadde formidlet i de individuelle intervjuene.

3.5.6 Utarbeiding av intervjuguide

Bruk av intervju som metode fordrer at man utarbeider en intervjuguide. Intervjuguiden skal omfatte sentrale tema og spørsmål som skal dekke de viktigste områdene prosjektet skal belyse (Dalen, 2011).

For å få tak i informantenes drømmer, så vi det som sentralt å snakke med dem om tidligere erfaringer og hvordan de opplever sin egen situasjon slik den er i dag, da det påvirker hvordan man ser for seg framtiden. Ved at informantene reflekterer rundt egen livssituasjon, mener vi det vil være lettere for dem å skape seg et bilde av hva man ønsker for framtiden. Enten om man ønsker å beholde ting slik det er i dag, eller at noe kunne vært annerledes.

Intervjuguiden ble til ved hjelp av teori om intervju med utviklingshemmede som informanter, samt gjennom mange samtaler og vurderinger oss i mellom. Etter å ha utarbeidet et førsteutkast, kontaktet vi forskere som har erfaring med å intervju mennesker med utviklingshemning. De ga oss mange verdifulle innspill og tilbakemeldinger, også i forhold til spørsmålenes grad av sensitivitet.

Intervjuguiden ble delt inn i de tre arenaene vi ville ha fokus på i prosjektet; arbeid, fritid og bosted. Innenfor hvert emne hadde vi spørsmål som fulgte et fortids-, et nåtids- og et framtidsperspektiv. Det var viktig at spørsmålene var klare og forståelige for alle som skulle delta. Selv om vi hadde satt opp en ganske omfattende intervjuguide, var vi åpne for improvisasjon og oppfølgingsspørsmål av informantenes utspill.

Prøveintervju

Vi foretok et prøveintervju med en medstudent. Dette erfarte vi som veldig nyttig, da det førte til at vi ble mer bevisste på hvilke spørsmål som kunne være vanskelig å svare på, og dermed måtte omformuleres eller kuttes, samt hvordan vi formulerte oss. Vi ble også oppmerksomme på de gode spørsmålene som kunne gi oss utdypende svar.

Da vi hadde tilgang til flere informanter, valgte vi å gjennomføre en pilotstudie med en som i utgangspunktet skulle være informant til prosjektet. Dette gjorde vi for å kunne oppdage

intervjuguidens svakheter og styrker i møtet med informanter som passet inn under de fastlagte kriteriene. Vi fikk da erfare viktigheten av å ha gjort et grundig forarbeid med intervjuguiden, samt betydningen av å være fleksibel og stille oppfølgingsspørsmål. Intervjuguiden ble ikke videre forandret.

Pilotstudien opplevde vi som svært informasjonsrik og betydningsfull for prosjektet. Vi har derfor valgt å bruke dette som et ordinært intervju i vårt prosjekt.

3.5.7 Utarbeiding av temaguide

Vi utarbeidet videre en temaguide til begrepsintervjuet, der vi tok tak i de mest sentrale begrepene som fremkom i de individuelle intervjuene; *framtidssdrømmer*, *godt miljø*, *vennskap*, *mestring* og *det gode liv*. Vi ønsket å operasjonalisere begrepene for å få en forståelse av hva informantene la i dem. *Framtidssdrømmer* som er prosjektets hovedtema, så vi som naturlig å operasjonalisere. Vi ville vite hvordan informantene forstår dette abstrakte begrepet. *Godt miljø*, valgte vi da det steg frem som et felles mønster gjennom de individuelle intervjuene. På spørsmål om hva som er det beste med jobben, svarte fem av seks i de individuelle intervjuene *godt arbeidsmiljø*. Videre så vi på *vennskap* som et relevant tema å ta opp da sosialt nettverk var noe alle informantene trakk frem. Vi tenkte at vennskap er mer konkret og lettere å prate om enn sosialt nettverk. *Mestring* hadde vi også med som eget tema. Alle informantene trakk frem sider av seg selv hvor de fortalte historier som innebar hva de hadde ”fått til i livet”. *Det gode liv*, steg frem i planleggingen av begrepsintervjuet. Dette på grunn av at det å ha drømmer for eget liv, kan handle om å skape seg et liv man har lyst til å leve. Under hvert av temaene utarbeidet vi noen spørsmål som kunne hjelpe oss å få et innblikk i deres forståelse av begrepene.

3.5.8 Besøk på bedriftene

I forkant av intervjuene hadde vi to besøk ved de to aktuelle arbeidsplassene som er underordnet samme bedrift. Ved vårt første besøk fikk vi en omvisning av de ansatte. Omvisningen bar preg av at vi lyttet, mens informantene og deres kollegaer geleidet oss gjennom rommene. De som i starten var litt tilbakeholdne, ble med under omvisningen og bidro med små kommentarer rundt spørsmålene vi stilte. Vi var innom begge arbeidsplassene ved flere anledninger og opplevde at vi gradvis ble mer kjent med både kulturen og

menneskene der. Lunsjpausene fungerte som inngangsport til å bli bedre kjent i forkant av intervjuene, og det var i disse stundene vi gjorde intervjuavtaler med informantene

Selv om vi ikke benyttet observasjon som metode, så vi likevel verdien av å besøke informantene ved deres arbeidssted flere ganger, både før vi startet intervjuprosessen og underveis i prosessen. På denne måten fikk vi kjennskap til informantene, og de ble kjent med oss, noe som var med på å skape en trygghet for begge parter.

3.5.9 Gjennomføring av de individuelle intervjuene

Vi hadde i forkant av intervjuene fått utdelt rom hvor vi kunne gjennomføre intervjuene og prate uforstyrret. I utgangspunktet hadde vi tenkt å intervju informantene hver for oss, siden vi tenkte at det kunne oppleves som truende for informantene at vi begge var til stede. Men avdelingslederen mente at vi symboliserte en enhet for informantene og at det muligens ville vært unaturlig for dem om vi skilte lag. Dermed var vi begge tilstede under samtlige intervjuer, og ledet tre intervjuer hver. Den av oss som ikke ledet intervjuet, hadde først og fremst en observatørrolle, men var også aktivt med i samtalen når det passet seg.

Alle foruten ett intervju ble tatt opp på lydbånd. En av informantene likte ikke tanken på å få stemmen sin tatt opp på bånd. I en slik situasjon var det helt essensielt å ha en observatør til stede som skrev ned referat fra intervjuet. Den som noterte, la vekt på å skrive ordrett når informanten hadde utsagn som var av særlig relevans for prosjektet. Rett etter at intervjuet var ferdig, satte vi oss ned for å fylle ut det som allerede var notert etter beste evne. Ekstra viktig ble det i dette intervjuet å observere det nonverbale språket hos vår informant, samt toneleiet siden vi fryktet at vi kunne gå glipp av mye data ved å ikke ha en lydopptaker.

I starten av hvert intervju, gikk vi gjennom informasjonsskrivet vi hadde laget. Vi la særlig vekt på at deltakelsen var frivillig, og at de kunne trekke seg når som helst. Vi var også opptatt av å gjøre informanten trygg ved å si at det ikke fantes noen rette eller gale svar, men at vi bare ville høre tankene personen hadde om temaet. Vi merket at det var viktig å oppnå kontakt med informanten i forkant av intervjuet.

Som intervjuere opplevde vi det som intuitivt riktig å komme med bekreftende kommentarer underveis i intervjuet. Det var naturlig for oss og det syntes å være motiverende for

informantene at vi var lyttende, genuint til stede og engasjerte oss i det som ble sagt, men på en dempet måte slik at vi ikke tok for mye plass i informantens formidlinger.

Å våge å ”stå i pausene” ble også sentralt i intervjuene. Spesielt i ett tilfelle kunne det være vanskelig å lese om informanten tenkte gjennom spørsmålet han fikk, eller var usikker på hva han skulle si. Som regel endte pausene med at informanten kom med uttalelser knyttet til spørsmålet vi hadde stilt. Vi erfarte at det å signalisere nonverbalt at vi hadde god tid, var nødvendig. Men stillheten kunne være litt skummel, for den krevde en årvåken sensitivitet ovenfor informanten.

3.5.10 Gjennomføring av begrepsintervjuet

Avdelingslederen la til rette for et møte mellom oss og informantene i et lokale nært det ene arbeidsstedet. Alle informantene ble invitert til gruppeintervjuet, men da det var lagt til vinterferien, var det bare fire av seks informanter som hadde mulighet for å delta.

Før vi satte i gang med begrepsintervjuet, pratet vi løst og fast slik at informantene som arbeidet ved de ulike stedene, ble litt bedre kjent. En miljøarbeider som jobbet på den ene bedriften, var tilstede. Sammen med en av informantene ordnet hun med frukt, nøtter og drikke. For å skape en avslappet atmosfære, tok vi oss god tid før vi satte i gang med intervjuet ved å prate om hvordan morgenen hadde vært.

Etter hvert introduserte vi masterprosjektet vårt på nytt og vi presenterte en plan for dagen. Vi hadde på forhånd avtalt at samlingen skulle vare i ca. fire timer inkludert småpauser og lunsj.

Vi brukte ikke båndopptaker på denne samlingen siden en av informantene ikke var komfortabel med dette. På forhånd hadde vi forberedt en ”flipover” med de begrepene og temaene vi skulle gå gjennom, ett på hvert ark; *Framtidsdrømmer, godt miljø, vennskap, det gode liv og mestring*. Planen var å prate om begrepene og utfylle tankekartene i fellesskap.

Hvert tema ble introdusert ved å henvise til tankekartet, og gruppen fikk så noen begrensede spørsmål til hvert tema. På denne måten ble ikke strukturen for stram. Etter hvert som tankekartene ble fylt opp, hang vi dem opp slik at alle fikk oversikt over temaene vi hadde gått i gjennom. På slutten av dagen var en hel vegg fylt med informantenes tanker.

Ganske tidlig i samlingen skjedde det en ”vending” i programmet. Noen informanter tok selv initiativ til å lage egne tankekart med skrivesaker som var lagt frem. Etter hvert ville alle lage tankekart, og fokuset ble på en måte flyttet fra relasjonen oss i mellom til informantenes tankekart. Samtalen rundt temaene fortsatte, men nå hadde alle informantene hvert sitt tankekart hvor de skrev ned egne og andres tanker. Dette selv om det var deres tanker som stod på fellestankekartene (flipoveren).

Det var stor språklig variasjon blant informantene. Noen hadde utfyllende refleksjoner, andre formulerte seg kortfattet. Tankekartene åpnet opp for at informantene kunne si ett ord, eller utfyllende setninger. For eksempel svarte en informant følgende på spørsmålet om hva det gode liv innebar: *En kjæreste*.

Mot slutten av dagen, tok flere deltakere bilder av tankekartene vi hadde utarbeidet, både egne, hverandres og de vi utformet i fellesskap. Informantene samlet tankekartene i hver sin mappe som de tok med seg hjem. Vi avsluttet samlingen med en liten ”debriefing”, hvor vi oppsummerte hva vi hadde pratet om, og hvordan dagen hadde vært for informantene.

3.6 Etterarbeid

3.6.1 Transkripsjon av intervjuene

Da vi hadde gjennomført det første intervjuet, startet vi prosessen med å transkribere. Dette var en tidkrevende, men viktig prosess som ga oss bedre kjennskap til datamaterialet. Gjennom transkripsjonen, ble intervjuene abstrahert og omgjort til skriftlig form (Kvale & Brinkmann, 2009). En fortløpende transkribering, gjorde oss oppmerksom på hva vi gjorde riktig, samt hvilke områder vi kunne forbedre oss på. Eksempelvis ble vi etter å ha transkribert det første intervjuet mer bevisste på at vi måtte hjelpe informantene til å holde fokus innen det valgte temaet. Under intervjuet kunne samtalen skli litt for mye utenfor tema da informanten hadde mye på hjertet.

Da vi var to om å transkribere intervjuene, var det viktig at vi gjorde dette ut i fra samme skriveprosedyre. I følge Kvale og Brinkmann (2010) er det vanskelig å foreta språklige sammenligninger av intervjuene om man ikke har samme prosedyre når man transkriberer. I transkripsjonene anonymiserte vi informantene ved å gi dem fiktive navn, og ved utelatelse av stedsnavn eller eventuelle andre navn. Vi valgte å skrive intervjuene så ordrett som mulig

med samme setningsoppbygging og alle gjentakelser. Dialektuttrykk ble omskrevet for å fungere som en hjelp til anonymisering av informantene. Alle ”ehh” og ”mhm” som kom fra informantene, ble registrert, også latter og sukk. Det ble også notert pauser, og forstyrrelser. Ord og setninger som informantene la særlig trykk på, ble uthevet med fet skrift. Da noen av informantene kom inn på tema som ikke var av relevans for vårt prosjekt, valgte vi å ikke bruke for mye tid på å transkribere akkurat disse utspillene. Vi skrev derimot ned hva det handlet om og på hvilket tidspunkt i lydopptaket det var, slik at vi på en enkel måte kunne finne tilbake til det. Som nevnt, var det en av informantene som ikke ønsket at vi brukte lydbånd under intervjuet. Våre data fra dette intervjuet baseres dermed på det som ble notert under selve intervjusituasjonen, samt notater vi gjorde etter gjennomføringen.

For å ikke miste vesentlige detaljer, skrev vi et sammendrag i etterkant av hvert intervju. Her har vi beskrevet informantene og våre inntrykk, samt at vi har trukket ut hovedessensen av det som kommer frem i intervjuet. Vi skrev også ned noen tolkninger og var dermed bevisste at vi allerede under intervjuet startet analyseprosessen (Kvale & Brinkmann, 2010).

3.6.2 Behandling av datamaterialet fra begrepsintervjuet

Under begrepsintervjuet ble det som nevnt ikke brukt båndopptaker. Derfor kan ikke behandling av datamaterialet anses som en transkripsjon. Vår behandling av materialet innebar at vi samlet og systematiserte tankekartene innenfor hvert tema, samt de underliggende spørsmålene. Hvert tema ble behandlet inngående, hvor vi fylte inn informantenes uttalelser som gikk utover det tankekartene favnet. Det var for eksempel lengre uttalelser innenfor en gitt tematikk som stikkordsmessig ble ført ned på egne ark under intervjuet. Behandling av begrepsintervjuet innebar dermed også å fylle ut enkeltutsagn og sette disse i sin kontekst. Tankekartene sørget for at informantene holdt seg innenfor den gitte tematikken, noe som nok lettet skrivearbeidet etterpå. Rett etter intervjuet noterte vi ned alle våre tolkninger som vi hadde gjort i løpet av dagen. De ble videre satt i sammenheng med våre informanternes utsagn. Behandling av begrepsintervjuet endte opp i en systematisk gjennomgang av funnene som kom frem innenfor hvert tema.

3.7 Etiske refleksjoner

I dette prosjektet har vi ved flere anledninger stilt spørsmål ved om det kan være for sensitivt å ta opp temaet *framtidssdrømmer* med mennesker som mest sannsynlig har erfaring med å ikke strekke til. Vi har gått mange runder med oss selv, og diskutert med fagfolk og medstudenter, om hva som kan spørres om og hva som kan bli for sensitivt å svare på. På den ene siden kan det å spørre en person med utviklingshemning om hans eller hennes framtidstanker være etisk betenkelig da det kan utløse tankerekker som ikke hadde oppstått dersom spørsmålet ikke hadde blitt stilt. Samtidig kan man stille spørsmål ved hvorfor man ikke skal anlegge samme syn på mennesker med utviklingshemning som en gjør i forhold til andre? Som andre, vil også mennesker med utviklingshemning fortelle om egne liv, om det som er bra og det som kunne vært bedre. Vi har forsøkt å ivareta de ulike synspunktene vi har fått, og anser dem som svært verdifulle da de har hjulpet oss frem i denne prosessen.

I intervjusituasjonen opplevde vi betydningen av å hele tiden reflektere rundt vår rolle som forskere. Den nærheten man som forsker oppnår i forhold til informantene, kan være en etisk utfordring å håndtere (Dalen, 2011). Å finne den rette balansen mellom nærhet og distanse, ble således viktig. Dette kunne være utfordrende, da intervjuene forutsatte en viss nærhet, særlig med tanke på at informantene delte sine personlige tanker og drømmer med oss. For å kunne møte informantene på best mulig måte og samtidig få belyst problemstillingen, var det viktig at vi var oppmerksomme og lyttende tilstede i intervjusituasjonen, dessuten at vi hadde en viss distanse for å senere kunne analysere og knytte datamaterialet til teori. Vi erfarte betydningen av å forholde oss til informantene som medmennesker, samtidig som vi til alle tider var bevisste vår rolle som forskere.

Under det ene intervjuet dukket det opp opplysninger som gjorde det utfordrende for oss å holde oss til rollen som forsker. Informanten tok på eget initiativ opp egne bekymringer, som vi mente han burde snakke med noen om. For å ikke gå over i en terapeutisk rolle, ble det viktig å ikke gå videre inn på temaet. Samtidig måtte vi ta bekymringene på alvor. Vi anbefalte informanten å prate med avdelingsleder ved stedet, som vi visste han hadde god kontakt med. Det ble viktig for oss å ikke etterlate informantene med ubearbeidede følelser, og vi forsikret oss derfor om at de hadde noen å prate med i etterkant.

3.8 Metode for analyse

Å analysere, betyr å dele opp noe i biter eller elementer (Kvale & Brinkmann, 2010). Vi har i vår analyse av intervjuundersøkelsen valgt å bruke Kvale og Brinkmanns tre analysenivåer (2010) for intervjuanalyse; *selvforståelse*, *kritisk forståelse basert på sunn fornuft* og *teoretisk forståelse*. I denne studien vil kritisk forståelse basert på sunn fornuft i hovedsak inngå i den teoretiske forståelsen, da denne form for tolkning har vært en naturlig del av den teoretiske analysen. Det første nivået er begrenset til den intervjuedes *selvforståelse*. Her står informantens egne meninger om egne uttalelser sentralt. Fortolkeren trekker ut det han ser på som essensen i det den intervjuede sier (ibid). Dermed vil denne fasen innebære en koding av teksten hvor vi videre kommer frem til visse fenomener.

Det neste nivået, *kritisk forståelse basert på sunn fornuft*, innebærer at fortolkningen går lengre enn kun en omformulering av den intervjuedes selvforståelse. Samtidig må en holde seg innenfor rammen av det som er en allment fornuftig tolkning (Kvale & Brinkmann, 2010). Fortolkeren kan stille seg kritisk til det som blir sagt og fokusere på uttalelsens innhold eller personen som står bak. I *Teoretisk forståelse*, det tredje analysenivået, settes tolkningen av en uttalelse inn i en teoretisk ramme. Slik vil fortolkningen gå lengre enn informantens selvforståelse, samt lengre enn fortolkningen som er basert på sunn fornuft (ibid).

Analysen ble gjennomført manuelt ved å bruke av en skjematisk fremstilling. Det vil si at hver enkelttekst ble satt i en tabell som inneholdt fire kolonner. Første kolonne inneholdt den transkriberte intervjueteksten. Andre kolonne ble gitt tittelen ”fortetting”. Dette ble gjort ved at informantens utsagn ble fortettet. Meningen i det som ble sagt ble trukket ut og gjengitt med få ord, en meningsfortetting som medførte at lange utsagn ble redusert til kortere og mer konkrete formuleringer (Kvale & Brinkmann, 2010). Ved en meningsfortetting av datamaterialet ble det som var mest sentralt for prosjektet, presentert mer eksplisitt. Tabellens tredje kolonne innebar en fortolkning av tekstens fortettede mening. Fjerde kolonne ble gitt tittelen ”begreper”. Innen denne kolonnen ble tekstene kodet i meningskategorier. Kodingen omfattet i hovedsak nye kategorier fra temaer som hadde oppstått underveis, i tillegg til noen forhåndsbestemte tema fra intervjuguiden. Etter at hver enkelttekst var kodet og kategorisert etter felles prinsipper, ble de ulike kategoriene fargekodet. På denne måten kunne vi enkelt samle innholdet som gikk under samme kategori, og se videre sammenhenger innad i de ulike kategoriene. Enkelte kategorier syntes også å gripe over i hverandre. Slik kunne vi se nye sammenhenger på tvers av kategoriene. Målet med analysen innen *selvforståelsesnivået*, var å

få tak i meningen i det som ble formidlet i intervjuene, samt å finne sentrale temaer som var gjennomgående i tekstene.

Det bearbejdede datamaterialet ble så reanalyseret ved at det ble fortolket gjennom en teoretisk ramme, en *teoretisk fortolkning*. Intervjumaterialet ble her analysert med utgangspunkt i sentrale trekk ved teorier om identitet, anerkjennelse, mestring og håp. I den teoretiske forståelsen var teoriene et grunnlag for analysen (ibid).

3.9 Validitet, reliabilitet og generaliserbarhet

Når informanten har en utviklingshemning, fremheves flere metodiske utfordringer (Ellingsen, 2010; Kittelsaa, 2010; Sundet, 2010). Et gjennomgående spørsmål blir i denne sammenheng i hvilken grad vår intervjuundersøkelse imøtekommer god validitet, reliabilitet og generaliserbarhet. Dermed vil vi i det følgende se nærmere på hvilke trusler mot reliabilitet og validitet som kan ha vært til stede gjennom vår forskningsprosess og hvordan vi har forsøkt å imøtekomme disse. Innledningsvis vil vi kort gjøre rede for definisjoner av begrepene.

Kvale og Brinkmann (2010) fremhever at verifiseringsarbeidet ikke kun tilhører enkelte faser av undersøkelsen, men bør være en del av hele forskningsprosessen. Reliabilitet har med forskningsresultatets konsistens og pålitelighet å gjøre (Kleven, 2002; Kvale & Brinkmann, 2010). Reliabilitet sees ofte i sammenheng med hvorvidt svarene informantene gir, kan reproduseres ved et senere tidspunkt av andre forskere (Kvale & Brinkmann, 2010). Validitet handler om ”i hvilken grad testen måler det den gir seg ut for å måle” (Kleven, 2002, s. 133). Kvale og Brinkmann (2010) tar utgangspunkt i syv valideringsstadier i forhold til forskningsintervju; tematisering, planlegging, intervjuing, transkribering, analysering, validering og rapportering. På denne måten blir fokus flyttet fra en produktvalidering til en kontinuerlig prosessvalidering.

Når intervjuundersøkelsene har fylt kriteriene til god reliabilitet og validitet, viser Kvale og Brinkmann (2010) til analytisk generalisering som et begrep for generaliserbarhet. Analytisk generalisering innebærer en begrunnet vurdering av hvorvidt funnene fra en studie kan brukes som en ledetråd for hva som kan komme til å skje i neste situasjon. Den er bygd på en analyse av likheter og forskjeller mellom de to situasjonene. Rikholdige og spesifikke kontekstuelle beskrivelser som inkluderer forskerens argumentasjon, er forutsetninger for analytisk

generaliserbarhet. Ved at forsker spesifiserer bevisene og har konkrete argumenter, tillates den enkelte leser selv å bedømme om funnene er generaliserbare. Analytisk generalisering forutsetter rike beskrivelser av intervjuprosessen og at intervjuproduktene er grundige (ibid).

Med dette som bakgrunn, vil vi i det følgende gjennomgå vår intervjuundersøkelse med utgangspunkt i Kvale og Brinkmanns syv valideringsstadier (2010). Vi vil se på truslene til validitet og reliabilitet innen de stadiene vi ser som aktuelle for vårt prosjekt og vise hvordan vi har forsøkt å imøtekomme disse.

3.9.1 Intervjustadiet

I forskningsarbeid der mennesker med utviklingshemning er informanter, argumenterer Gjærum (2010) for at en gjennom metodetriangulering og grundig tolkningsarbeid, kan skape troverdige data fra vår målgruppe. Vi har ikke benyttet oss av observasjon, men har vært på flere besøk i forkant av intervjuene og underveis i prosessen. Våre informanter har også gjennomgått to intervjuer og har således fått muligheten til å supplere egne historier, som kan sikre reliabilitet (Fosslund & Thorsen, 2010).

Begrepsintervjuet hadde til hensikt å gi innsikt i hvordan informantene forstod begrepene som vi anså som sentrale etter de individuelle intervjuene. Halkier (2010) hevder at ved å gjennomføre gruppeintervju, kan de ulike type data rundt samme emne ha en kontrollfunksjon av påliteligheten. Med hensyn til pålitelighet hevder Fosslund og Thorsen (2010) at å intervju de samme personene to ganger muliggjør oppklaring av diffuse momenter og minsker risikoen for at en har misforstått eller blitt ”forført” av sine informanter.

Begrepsintervjuet kan også sees på som en styrke av studiens begrepsvaliditet, da det ga mulighet for å operasjonalisere begrepene som steg ut i fra de individuelle intervjuene. Slik fikk vi mer inngående informasjon om hva informantene la i begrepene. Begrepsvaliditet innen kvalitative studier innebærer grad av samsvar mellom et begrep slik det er definert teoretisk, og slik man lykkes med å operasjonalisere det (Kleven, 2002). Informantenes vektlegging av de ulike begrepene ga en logisk mening. Et eksempel er betydningen av å mestre, hvor en informant trakk frem at det handler om “å duge til noe”. Vi mener at vi har lagt til rette for reliabilitet og validitet ved å operasjonalisere begrepene med spørsmål. Et eksempel er: “Er det viktig å mestre”, hvorpå informanten svarte at det er viktig for “motivasjon” og at “ellers gir man opp”. Framtidsdrømmene som kom opp under de

individuelle intervjuene, kom også frem under gruppeintervjuet, men med flere refleksjoner. På denne måten mener vi at vi har lagt til rette for reliabilitet.

Både prøveintervju og diskusjon med fagfolk har sørget for en revidert og strukturert intervjuguide, som kan bidra til å styrke for reliabiliteten av funnene. Informantenes tilbakemelding på våre spørsmål under en felles planlegging av begrepsintervjuet, kan ha bidratt til økt reliabilitet. De var med på å forme hva som skulle skje videre i prosessen, og nye temaer dukket opp.

Intervjueffekten

Kvale og Brinkmann (2010) viser til det asymmetriske maktforholdet i et hvert kvalitativt forskningsintervju. Den som leder intervjuet har makt til å bestemme hva som er av interesse og gyldige svar og hva som er “utenomsnakk”. Informanten skal avgi svar, og intervjueren har ikke samme forpliktelse til å svare på spørsmål. Disse intervjueffektene er til stede i alle intervjuer, men maktaspektet er tydeligere når informanten har en utviklingshemning (Thorsen, 2005). Under avsnittet som omhandler å intervju mennesker med utviklingshemning (Kapittel 3, avsnitt 3.3) har vi trukket frem Folkestads undersøkelse (2003) som viser til tendensen til ja-siing, samt den autoritetstro som kan resultere i at informantene svarer det de tror andre vil høre (Kittelsaa, 2010; Ellingsen, 2009). I intervjuene benyttet vi gjentakende spørsmål for å unngå ja-siing og for å sikre at vi hadde riktig forståelse av informantens utsagn. Slik gir gjentakelse bedre grunnlag for vår tolkning av hva informanten sier (Thorsen, 2005), noe som er et valideringskrav. Dette representerte også en måte å bekrefte informanten på, slik at han eller hun opplevde anerkjennelse og oppmuntring til å utdype et tema (Thorsen & Myrvang 2008; Thorsen 2005).

Ledende spørsmål

Ledende spørsmål tas opp som en av truslene mot reliabilitet (Kvale & Brinkmann, 2010). Vi opplevde situasjoner hvor vi måtte skape et bilde sammen med informantene ut i fra deres interesser slik at de bedre kunne visualisere livet framover.

Thorsen (2005) hevder at når ordene ikke strekker til, må intervjueren foreslå alternativer, gi ord, fullføre setninger og lede personene videre til det som kan være vanskelig å uttrykke. Slik mener hun at spørsmålene *må være ledende*, men ikke på en slik måte at de avskjærer

personen fra å komme fram til det han vil si eller at det fører til at samtalen lukkes. Ideen om en nøytral holdning og nøytrale ikke-ledende spørsmål i samtaler med mennesker med utviklingshemning, er i følge Thorsen (2005) en misforstått anvendelse av metodiske prinsipper i denne sammenheng. Det handler om legge til rette for å få frem informantens stemmer. Slik kan det innebære å spille på lag med informanten ut i fra forutsetningene han eller hun stiller med.

Idyllisering

Tendenser til idyllisering er en utfordring når en skal intervjuer mennesker med utviklingshemning (Tøssebro, 1992). Informantene kan ha gitt et bedre bilde av sin situasjon enn det som er tilfelle. Det kan utgjøre feilkilder som kan påvirke reliabilitet og validitet av funnene. Samtidig kan intervjuguiden som er utformet i et fortids-, et nåtids- og et framtidsperspektiv motvirke en slik idyllisering. Gjennom å prate om konkrete opplevelser i nåtid, kan det kanskje være lettere å se for seg hva som kunne vært litt annerledes i framtiden. Vi ville muligens ikke fått tak i disse små og store justeringene dersom vi kun hadde spurt om ønsker for framtiden. Det kunne vært utfordrende å se for seg framtiden uten å ha den konkrete dagen i dag, som utgangspunkt.

3.9.2 Transkripsjonsstadiet

Kvale og Brinkmann (2010) viser til utfordringer når to personer transkriberer sammen ved at resultatene kan bli svært forskjellig. Vi ble enige om en felles måte å transkribere på der alt som ble sagt skulle transkriberes så nøyaktig som mulig. Der hvor vi var usikre på hva som ble sagt, lyttet vi begge til båndet for å få den andres synspunkt på hva som ble sagt. Vi har også skrevet loggbok etter hvert av besøkene vi hadde ved bedriftene, samt sammendrag av intervjuene for å få tak i essensen av det som ble formidlet. Vi har sett det som en fordel å ha to perspektiver i meningen om hva som ble sagt, noe vi tror er med på å styrke validiteten av funnene.

3.9.3 Analysering

Når vi sier at det var en styrke å være to, så gjelder dette også i selve intervjusituasjonen. Det kunne være et oppfølgingsspørsmål som intervjueren ikke så, eller bare små uformelle kommentarer som skulle til for at informanten ville utdype et tema. Observatøren så det hele

mer utenfra. Som intervjuere hadde vi ved flere anledninger også ulike oppfatninger rundt intervjusituasjonen. Våre ulike perspektiv anså vi som verdifulle i analyseringen, en fase som allerede var i gang under intervjuet (Kvale & Brinkman, 2010). På denne måten mener vi at vi har lagt til rette for validitet.

3.9.4 Generaliserbarhet

Når det snakkes om generaliserbarhet, blir utvalgets representativitet viktig. I denne studien er antall intervjuede lite i omfang. Større utvalg ville kunne øke mangfoldet og variasjonen i datamaterialet og dermed vært mer representativt. Likevel er utvalget valgt med hensyn til å få fram variasjon og nyanser, men da innenfor en begrenset gruppe.

I dette prosjektet vises det til informantenes opplevelse av eget liv, samt drømmer for fremtiden, noe som kan gjøre det utfordrende å generalisere direkte til andre mennesker eller situasjoner. Men målet for studien var ikke å oppnå høy generaliserbarhet, men å gi en dypere forståelse av et fenomen. Likevel kan vi se at det å gi omfattende beskrivelser av hvordan vi har gått frem i intervjuprosessen, kan styrke prosjektets analytiske generaliserbarhet. Ved å samtidig presentere de intervjuedes opplevelser og tanker i analysedelen, illustreres og understrekes studiens funn. Fremstillingene kan belyse de ulike opplevelsene og drømmene for livet, samt at de kan vise til likhetene blant informantene innad i gruppen. Funnene som presenteres, kan gi en forståelse av hvordan mennesker med utviklingshemning opplever eget liv, og hva de ønsker for egen framtid. Ved at vi gir utfyllende beskrivelser, kan det hende at mennesker i lignende situasjon kjenner seg igjen i det som legges frem, noe som kan styrke validiteten av funnenes overførbarhet. Således kan vi si at ved å ha rike og detaljerte beskrivelser legges det til rette for at leseren skal kunne vurdere om studiens resultat kan generaliseres til en ny situasjon (Kvale & Brinkmann, 2010).

4 Analyse og diskusjon

Dette kapittelet er delt inn i to deler, en tematisk analyse og en teoribasert analyse. Det gjøres med grunnlag i Kvale og Brinkmanns tre analysenivåer (2010); *selvforståelse*, *kritisk forståelse basert på sunn fornuft*, og *teoretisk forståelse*. Kritisk forståelse basert på sunn fornuft, innebærer at man kan fortolke den intervjuedes uttalelse med et kritisk blikk, innenfor en ramme av det som er en allmenn fornuftig forståelse. Denne form for tolkning har vært en naturlig del av den teoretiske analysen, og vil i hovedsak sees sammen med det teoretiske forståelsesnivået i dette prosjektet.

Presentasjonen av den tematiske analysen har sitt utgangspunkt i det informantene har fortalt, og vil i hovedsak være et uttrykk for deres selvforståelse, som er det første nivået i Kvale og Brinkmanns analysenivåer (2010). Den tematiske analysen vil presenteres under de tre arenaene; arbeid, fritid og bosted, som også var hovedarenaer anvendt i intervjuguiden. Med bakgrunn i prosjektets formål som var å få tak i informantenes håp og drømmer for fremtiden, var håp et forhåndsbestemt hovedtema. Samtidig steg hovedtemaene identitet, mestring og anerkjennelse frem gjennom analysering av datamaterialet. I denne presentasjonen vil de ulike hovedtemaene trekkes inn der det er aktuelt. Hver arena (arbeid, fritid og bosted) vil avsluttes med kategorien *håp og drømmer for fremtiden*, da dette var prosjektets hovedformål.

Datamaterialet fra gruppeintervjuet vil fungere som en oppsummering av de ulike hovedtemaene. Etter presentasjonen av resultatene vil vi presentere en samlet oppsummering av den tematiske analysen.

For å få tak i informantenes drømmer for fremtiden, så vi det som relevant at vi først og fremst tok tak i deres tidligere erfaringer og slik de opplevde sin livssituasjon som den var i dag. På denne måten tenkte vi at det ville være enklere for informantene å reflektere rundt hva de så var bra, samt hva de kunne ønsket seg annerledes. For å få frem prosjektets hovedfokus vil det i denne presentasjonen innen hver arena tas utgangspunkt i informantens opplevelse av nåværende situasjon, før det vises til deres håp og drømmer for fremtiden. Informantenes tidligere erfaringer vil trekkes inn der det anses som relevant for å få frem deres håp og drømmer for fremtiden.

Det er høyst individuelt hva den enkelte informant trakk frem i presentasjonen av sitt hverdagsliv, og presentasjonen vil gjenspeile dette. Vi synes det er viktig at hver og en av informantenes særpreg er representert. Vi har valgt å utelate navn på informantene. På denne

måten minskes mulighetene for at informantene skal kunne gjenkjennes gjennom historien de har fortalt om seg selv. Samtidig ser vi det ikke som relevant, da det er hva de fortalte, og ikke hvem som fortalte hva, som er av betydning for oppgaven. Således er det fenomenet vi vil ha tak i.

Sitatene det vil vises til, er et utvalg fra datamaterialet som har vært vårt grunnlag for analysen. Sitatene eksemplifiserer og underbygger de viktigste funnene, ved å både belyse likheter og ulikheter. Direkte sitater er satt i kursiv, for å tydelig skille mellom informantenes og våre ord. Der hvor informantenes sitater er komprimert for å hente ut essensen i utsagnet, synliggjør vi dette ved å bruke følgende tegn: (...).

4.1 Møtet med informantene på arbeidsplassen

Før vi gikk i gang med intervjuene, besøkte vi informantene ved deres arbeidsplass. Som tidligere nevnt var informantene ansatt ved samme VTA-bedrift, men arbeidet på ulike steder.

Den ene arbeidsplassen gav inntrykk av å være pulserende og full av liv. De ansatte pratet seg i mellom i mens de utførte oppgavene. Da avdelingslederen kom ut blant de ansatte, ble stemningen ”høy”. Kommentarer satt løst og på en spøkefull måte ble avdelingsleder irettesatt av de ansatte. En av våre informanter inkluderte oss i samtalen og opplyste oss om at dette var intern humor. Gjennom besøkene og ved å se hvordan de ansatte henvendte seg mot sin avdelingsleder, fikk vi en opplevelse av at han symboliserte noe mer enn bare å være en sjef for de ansatte. Etter flere besøk så vi at omsorg for hverandre og oppmuntrende ord, var noe som kjennetegnet dette stedet.

Den andre arbeidsplassen gav inntrykk av å være preget av mer ro enn det første. Her var det stort fokus på arbeidsoppgaver og ikke like mye prat under utføringen av oppgavene. Vi fikk inntrykk av at det sosiale miljøet var betydningsfullt også på denne arbeidsplassen. I lunsjen kunne vi se at de ansatte hjalp hverandre med å tilberede kaffe og kakao. Det ble gjort på en naturlig og vennskapelig måte. Vi opplevde lunsjen som en fin samtalearena og en viktig stund for de ansatte.

4.2 Tematisk analyse

4.2.1 Arbeid

Da vi pratet om arbeid, trakk informantene frem historier som illustrerte hva de hadde fått til i livet. Det kunne være livet som student, om deres oppgaver på arbeid og ansvaret de har hatt. Informantene fortalte også om sine roller på arbeid og hvordan de så seg selv i forhold til dem. Det kunne være deres nøyaktighet i arbeidet eller det å ha litt ekstra ansvar. Andre var ikke like interessert i å presentere hva de gjorde i jobben, men fremhevet heller andre sider ved seg selv.

Det viste seg at informantene hadde mange tanker om fremtiden når det handlet om arbeid. Enkelte informanter viste til muligheter de så for seg selv på det nåværende arbeidsstedet, men fortalte også om drømmejobben som kunne befinne seg et annet sted. For noen kunne det være vanskelig å fortelle om drømmejobben uten å trekke frem utfordringer ved å ha en slik type jobb. Andre påpekte verdien av det å selv erfare hva en kunne få til, og at andre ikke kunne avfeie ens ønsker uten at en hadde fått muligheten til å prøve.

Arbeid – en arena for mestring

Flere av informantene trakk frem historier som viste til noe de hadde fått til i livet, samt opplevelser av å ikke strekke til. En informant fortalte om sin erfaring som student:

Jeg gikk på musikk, dans og drama (..) Begynte med første året det var greit og vi hadde opptrekk med teater, og de sa sånn til meg at vi kan prøve en forsiktig rolle og sånne ting. Etter hvert så fikk jeg større roller da, som de ga meg og sånne ting (....)Vi ble suksess.

Mestring handlet således ikke bare om hva man gjør, men at man gjør noe som er betydningsfullt for den enkelte og som anerkjennes av andre. En annen informant sa det slik:

Nei, jeg er sjefen. Jeg sjekker om det er hull og sånn, og om det er hull så er det å ta det opp. Og jeg er utrolig nøye, sier arbeidslederen.

En informant beskrev arbeidet som noe meningsfylt:

Det beste med jobben er å få komme ut litt. Få komme ut hver dag og få gjort noe som er meningsfylt, det er det som er best.

Å se mening i arbeidsoppgavene sine, kunne handle om at oppgavene fulgte et passe tempo. En informant beskrev det slik:

At vi er jo mange der, så er det passe tempo, men det er jo for så vidt på de andre jobbene som er her og (..) Det var derfor jeg liksom følte at det var noe mening med det for meg.

Når det ble satt krav til effektivitet, opplevde en informant at hun ikke strakk til:

Jeg gjorde det før, men så plutselig så sa de det nei du... du jobber ikke fort nok.. så du kan ikke. Reagerte på det at det ikke gikk fort nok. Da blir jeg stressa, så blir jeg hissig. Så det er egentlig godt å slippe. Nå har jeg så mye indre arbeid å gjøre så jeg tenker ikke så veldig mye på det lenger. Men det var litt sånn.. ehh, ok. Hva gjør jeg da? Hvordan gjør jeg jobben min nå, liksom. Litt sånn ekkelt med en gang, men så tenkte jeg skitt au..”

På gruppeintervjuet fortalte informantene at det av og til *kan ta litt tid å venne seg til en ny arbeidsoppgave*, men at når man først har mestret den, *slipper man å bruke så mye energi*. Da vi spurte hvordan det føltes å mestre noe, svarte informantene at *man blir stolt, man får lyst til å gjøre mer og man føler man duger*. De sa at det å mestre på arbeid, ga en følelse av *at arbeidsgiveren har bruk for en*. Informantene viste også til arbeidsoppgaver hvor de ble *glad for å se resultatet*. Hvis man derimot ikke mestret *Vil man gi opp*. Informantene påpekte også at mestring kunne innebære *å få hjelp og gi hjelp*, og når man ga hjelp *gjør man noen glad og det føles bra*. Men det føltes også bra å få hjelp, en informant sa: *Får hjelp hele tiden, det føles fint*.

Under det individuelle intervjuet utdypet en informant hvordan det føltes å mestre sine arbeidsoppgaver:

Jeg vet ikke, men det føles sånn at du blir glad i kroppen din, eller blir glad da, når jeg holder på med noe, gjort det i mange år så..

Arbeid som en sosial arena

Da vi spurte informantene om hva de sa på som det beste med jobben, trakk flere frem det gode miljøet og den sosiale kontakten. Med ulike ord sa to informanter:

Det beste med arbeidsplassen er vel kollegaene.

Det å få seg nye venner.

En annen informant trakk frem miljøet og arbeidsoppgavene:

Det beste med jobben (...) Det er selvfølgelig at det er godt miljø da, det er klart. Og at det er forskjellige typer oppgaver, det er jo morsomt.

En uttalelse om hva som var det koseligste på arbeidsplassen, kan også illustrere det gode miljøet:

At folk kommer og sier hei og sånn, er koselig bare det. Og så liker jeg veldig godt når jeg blir invitert bort og sånn, det er koselig det og.

Å bli sett og bekreftet av andre, kan påvirke hvordan en opplever arbeidshverdagen.

Informanten uttrykte det slik:

Så liker jeg når for eksempel hun sier at «ååå, jeg gleder meg til i kveld, for da er det øvelse.» Og da blir jeg veldig glad når hun sier det, så vet jeg at vi også treffes i kveld. Også er det jo koselig å rett og slett og få ros og. Så er det jo mange koselig samtaler også .

Ut i fra disse utsagnene, ble det naturlig å stille spørsmål til hva som ligger i det gode miljøet? På gruppeintervjuet hvor informantene utfylte tankekart, hadde de mange meninger om hva et godt miljø innebærer. Informantene sa at det handlet om å ha *respekt for hverandre, og ha det moro og gøy sammen*. For å skape et godt miljø, fremhevet informantene at man er *blid når man kommer på arbeid, og at man hilser på hverandre*, samt at man har en *god kommunikasjon og hjelper hverandre* når det er behov for det. *Å bli sett og hørt*, var i følge informantene viktig for å få et godt miljø. Arbeidets betydning ble også vektlagt for å få et godt miljø. Informantene påpekte at det var viktig å ta arbeidsoppgavene seriøst, fullføre oppgavene, samt ha en god innstilling til jobben.

Arbeid som identitet

Opplevelser av mestring og det å bli sett og hørt av andre kollegaer, kan påvirke hvordan man ser seg selv og sin rolle på arbeidsplassen. Noen ville gjerne fortelle om jobben, og utdypet roller de hadde i det arbeidet de utførte. En informant fortalte om kantinejobben hun hadde hatt tidligere:

Så var det tre år jeg jobbet i kantina. Tre dager i uka. Det likte jeg. Jeg satte på kaffe og te og ordna med oppvaskmaskin. (..) Og så satte jeg ut pålegg og satte ut brus og melk og skrev handleliste og sånn, hvis det var noe mer vi trengte. (..) Så det er egentlig den beste jobben jeg har hatt jeg ..det å jobbe i kantina. Det er den beste jobben jeg har hatt.

På spørsmål om hva som gjorde denne jobben så fin, svarte hun:

Jeg var jo... sjefen der ja, vet du. Jeg liker å være litt sjef, det er fint det.

Da vi pratet om arbeid, viste en informant til sin kreative side:

Hvis vi ikke har noe å gjøre, da sitter jeg og strikker. Det har dere sikkert sett. (...) Strikker skjerf, sjal, strikker lange...

En annen informant ønsket ikke å fortelle om sine arbeidsoppgaver:

Jeg snakker ikke så mye om jobben

Informanten ville heller prate om film og musikk. Da vi spurte hva det var med skuespillerne som var så fint, fortalte han:

Når jeg ser på dem, så føler jeg nesten at jeg er med. Nesten som at, ja si at hvis de er irske så føler jeg at det nesten er som at jeg er irske. (...) Da føler jeg meg som dem. Jeg føler at når han gjør de tingene, så gjør jeg dem også, som å være litt spøkefull. Jeg liker å være litt spøkefull og sånne ting. (...) Det er ikke så stor forskjell å være skuespiller og å være vanlig menneske.

Samtidig som informanten fremhevet likheter mellom seg selv og skuespillerne, viste han også til ulikheter mellom seg selv og andre ved arbeidsstedet:

Det er en som jobber her... Han snakker mye om tull og om det (privatlivet sitt), og om sånne ting. Når jeg er på kjøkken, så er det ikke alltid jeg vil snakke om tull og sånne ting. Så han liker det, men ikke jeg. (...) Jeg pleier ikke å henge med de folka på jobben. (...) I pausene, da tar jeg med gitaren og spiller og sånn.

Ved at informanten presenterte ulikheter ved seg selv og andre på arbeidsstedet, kan det synes som om han ikke identifiserte seg med sine kollegaer.

Ønsket om noe mer på arbeidsplassen- "det mulige selv"?

Da informantene hadde fortalt om deres hverdag på jobb, og om hva som var bra, ble det naturlig å spørre om det var noe de savnet på arbeidsplassen. På denne måten kunne vi muligens få tak i hvilke muligheter informantene så for seg selv, i henhold til arbeidsplassen. "Det mulige selv" innebærer hvordan en ser eget potensial for framtiden. Noen informanter hadde klare ønsker om hva som kunne vært annerledes, men viste samtidig til hindringene som var til stede. Andre nølte med å svare på spørsmålet, da de anså sitt ønske som urealistisk.

Informanten som jobbet ved et ordinært arbeidssted, utdypet et ønske om fast ansettelse ved dette stedet:

Ja, men det får jeg jo ikke så nytter jo ikke tenke på, men det hadde jo vært godt å fått fast ansettelse, men det må jeg jo bare se at det blir jo ikke noe av, så... Det hadde vært aller, aller best..

Samtidig var hennes ansettelse i VTA-bedriften en trygghet for å få beholde jobben på det ordinære arbeidsstedet:

Men så tenker jeg: Hvis jeg hadde fått det så er det en bakside ved det og, for hvis det da blir nedskjæringer så kunne det hende at det var jeg som måtte gå først. Så nå slipper jeg tenke på det. Det er det er det som er godt med denne jobben. Det er det da vet du, å slippe å tenke på det. Så med fast ansettelse på (VTA- bedriften), da er jeg trygg. De kan ikke si meg opp herfra. Det kan de ikke. Så det er det som er fordelene med det da.

En annen informant ga uttrykk for sitt ønske om mer ansvar på jobb. Hun viste til begrensninger, men også til muligheter:

Noen ganger skulle jeg ønske at jeg var arbeidsleder, og jeg har jo liksom hatt det ønsket noen ganger og. For det høres veldig spennende ut det da .Men liksom det må man ha utdannelse til da. (...) Det er en som har vært blanding av arbeidsleder og arbeidstaker, så det hadde vel gått an for meg og.

Ønsker for framtiden kan også vise til hvordan man ser seg selv. Informanten utdypet videre hva som var så spennende med det å være arbeidsleder, men påpekte også utfordringene ved å ha en slik type stilling.

Nei, det er spennende å så utdele jobber sikkert....Hvem som skal gjøre det og, men det har jo en del ansvar som papirarbeid og, og det er jo ikke jeg så veldig glad i da. Så du må jo... Jeg ser jo stadig ved pc-en at de kanskje må ordne med noe der, og da måtte kanskje jeg gjøre det samme. Og jeg trenger en del hjelp til sånt papirarbeid og sånn så da måtte jeg spørre om det og sånn.. så det... Det hadde ikke vært så veldig populært det akkurat da.

Håp og drømmer for framtiden- "det ideelle selv"?

Da informantene fortalte om håp og drømmer for framtiden, kunne det innebære hvordan de så for seg det ideelle arbeidslivet, og sitt "ideelle selv". Drømmen kan ha ulike utgangspunkt, det være seg tidligere erfaringer eller interesser. Noen syntes det var vanskelig å se for seg hva som kunne vært annerledes, og sa de hadde det bra der de var. Andre hadde vært så lenge i samme jobb, slik at det kunne være vanskelig å se for seg noe annet.

En av informantene presenterte sin drøm, som innebar å hjelpe andre:

Har jo liksom alltid drømt om å jobbe med utviklingshemmede, som trenger hjelp og sånn. Det er jo liksom min største drøm da, som jeg har hatt i mange, mange år.

Informanten viste også til sin store interesse for musikk, og trakk frem dette når hun fortalte om drømmejobben:

Og så er jeg veldig glad i musikk. En kombinasjon av musikk og utviklingshemmede er vel det jeg ønsker aller mest da. Hvis jeg skulle drømme om det liksom...

Da vi spurte om hva som var så fint med det å jobbe med mennesker med utviklingshemming, refererte hun til tidligere erfaring som støttekontakt:

Nei, det er jo interessant da. Jeg har jo jobba med det før, jeg har jo vært støttekontakt.

En annen informant viste til sin interesse for foto når han fortalte om hva han kunne tenkt seg å utforske i framtiden:

Gikk faktisk på sånn foto før, fotokurs. Jeg prøvde å søke meg inn på fotokurs på voksenopplæringen, men de hadde det ikke, eller så var det ikke nok folk som ville delta.

Han sa at det å holde på med foto, var en drøm, men understreket:

Mer en liten drøm i underbevisstheten.

En annen informant fortalte om et yrke hun syntes virket spennende:

Det som ser morsomt ut er i hvert fall noe blomsterdekoratør, eller noe sånt. Men det klarer ikke jeg for jeg har litt, sliter litt med finmotorikk.

Således så hun sin fysiske funksjonsnedsettelse som hinder for å kunne ha en slik type jobb:

Men det ser artig ut, jeg synes jo det... Ser morsomt ut å stå der å binde opp og ordne blomster, det synes jeg ser bra ut. (...) Hvis jeg ikke hadde hatt (en tilleggsdiagnose) så hadde jeg kanskje gjort det, for det synes jeg ser artig ut.

Informanten fremhevet også viktigheten av å ha interesse for det en jobber med:

Nei, først og fremst er jeg glad i blomster, og så er det at jeg... Hva skal jeg si da, nei, jeg synes det ser fint ut, veldig artig ut å kunne en del om blomster.

Samtidig var hun skeptisk til om hun ville mestret å jobbe et annet sted enn der hun jobbet nå:

Jeg er så godt innarbeidet her nå, at jeg.. jeg vet ikke om jeg... Jeg hadde fikset det. Jeg har jo tenkt på det, men nå som jeg får den ordningen med (VTA- bedrift) så er det veldig godt å vite at jeg kan jobbe her da. For jeg tror at jeg har det bedre her siden jeg har vært her så lenge. Så tror jeg har det bedre her, enn noe annet sted egentlig.

Å tenke på framtiden kan også innebære frykt for at drømmen ikke vil bli virkelig. Da vi pratet om framtiden, og hva som kunne vært en drømmejobb, ble en av informantene ettertenksom. Han la hodet i hendene og sukket:

Jeg har gitt opp alt jeg, om framtiden

I: Har du gitt opp framtiden?

Jeg har gitt opp. Jeg føler at de tingene jeg satser går rett i dass, som man sier om sånne ting. (...) Jeg har gitt opp drømmen og sånne ting.

I: Hvilke drømmer hadde du, som du har gitt opp?

Jeg hadde lyst å gå på folkehøgskole som eksempel. Men jeg fant ut at jeg bare gir opp. (...) Hver gang jeg er hos en jente, hun passer godt på meg, så tenker jeg faktisk mye om framtiden min og sånt.

I: Hva tenker du da?

Hva jeg har lyst til å satse på og sånne ting. Det er bare det at når jeg tenker jeg er 50 år, 60 år, 70 år og sånne ting, da tenker jeg at jeg har fått stor mage og at jeg ikke får gjort det, og gå på folkehøgskole og sånne ting. Noen ganger går det greit, men noen ganger stopper jeg.

Senere i intervjuet fortalte informanten en historie som kan vise til hvorfor han hadde gitt opp å drømme om framtiden. Det kan synes som om at han har sluttet å tro på egen framtid da andre ikke anerkjenner hans ønsker. Behovet for selv å erfare hva en kunne få til, kom også frem:

At jeg ikke får de tingene opp... ehh, drive med det og sånne ting.

I: Som hvilke ting da?

Hmmmm, det er... at, eehhh... redd for å si... passer ikke inn det, og får ikke jobb. Bare nei-svar og sånne ting.

I: Ja, var det en spesiell jobb du hadde lyst på?

Jeg jobba på ... egentlig, men så fant jeg ut.. jeg ville gå på skolen og sånne ting. Satse på ting jeg har lyst til å drive med.

I: Hvor er det du har fått nei-svar da?

At de sier at jeg ikke passer inn i den jobben der og sånne ting. Sånn som.. Jeg spurte .... om jeg kunne bli musiker, og han sa bare nei. Som jeg sa at.. han. Jeg har ikke en gang prøvd. Han vet jo ikke om han kan si nei eller ikke. Jeg synes det er litt sånn dumt å si nei med en gang.

Informanten viste til at musikken ikke bare handlet om karriere, men om å få gjøre noe man liker. Han fortalte om musikkens betydning for han:

Man får ut det som har skjedd de siste årene og sånne ting. Jeg hadde en ekskjæreste tidligere, jeg begynte å spille gitar fordi etter at jeg hadde fått kjærlighetssorg. Etter det var jeg lei meg, så begynte å spille musikk da. Jeg fikk trøst da.

Under gruppeintervjuet tok vi opp temaet framtidsdrømmer og hvilken betydning det kunne ha. Informantene sa at det å drømme om framtiden var viktig. En grunn var at det ga *motivasjon*. Det handlet om at en ville at *noe nytt skal skje*. En informant utdypet at det handlet om *tro, håp og kjærlighet*. Det assosieres med å *tenke på ting man vil oppleve før man blir gammel*. Framtidsdrømmer handlet om å *oppleve nye steder*. På denne måten får man *nye impulser, slik at man ikke blir så grodd fast*. Det innebærer altså, som en av informantene sa, *forandringer*. Framtidsdrømmer er noe man kan *glede og grue seg til på samme tid*. Da vi spurte informantene om når framtiden er, utfylte de hverandre i sine svar: *Framtid kan være i morgen, om to uker, snart eller lenge til*.

4.2.2 Fritid- mange identiteter

Da informantene fortalte om sin fritid, viste de til ulike sider av seg selv. Informantene presenterte seg selv som kjæresten, som travle personer med mange aktiviteter og med behov for variasjon. Fortellingene vitnet også om selvstendige handlende aktører som har behov for å oppleve nye steder. Samtidig viste også flere informanter til behovet for bistand. Det handlet om hjelp til å komme seg ut og til å få oversikt over mulighetene som er tilstede.

Det viste seg at informantene hadde ganske ulike hverdager, noen hadde mange faste aktiviteter, andre var mye hjemme og så på tv eller var mye for seg selv. For de mest aktive var sosiale relasjoner et viktig aspekt i hverdagen. For de som var mye alene, kom det frem et savn etter å tilhøre et sosialt nettverk, noe som også flere informanter trakk frem da de fortalte om sine drømmer for framtiden. Framtidsdrømmene innebar også ønsket etter å reise og se mer av verden, samt det å hjelpe andre via frivillig arbeid.

En vanlig hverdag- en som alle andre

Hverdagen for en av våre informanter gjenspeilet det å være ung og forelsket:

Noen ganger er jeg hjemme og slapper av, og så når jeg ikke er hjemme så liker jeg å være hos en jente. Hun, jeg liksom får følelser for henne og sånne ting. Føles som en jentevenn, men jeg er mer opptatt av henne og sånne ting.

Ettermiddagene kunne også være travel. En informant hadde faste aktiviteter alle ukedagene og likte variasjonen:

Jeg er glad i alle dagene jeg. Det er gøy at det er forskjellige ting som skjer hver dag, så det... Jeg må si det er helheten jeg, da blir det fart da, det er fart i meg skjønner du.

Men etter en travel uke, kunne det være fint å ha en rolig fredag sammen med venner:

En helt vanlig fredag etter jobb, ja... Jeg pleier å gå innom butikken en tur. Og så drar jeg hjem og lager middag, og spiser den, og så drar jeg på symøte på kvelden. (..) Og så sitter vi og prater, og noen ganger syr jeg bilde og noen ganger strikker jeg, litt forskjellig.

En informant fremhevet det å oppleve noe nytt og det å komme seg rundt på egenhånd:

Ja, når det er vår og sommer og begynnelsen av høst så er jeg veldig glad i å gå tur eller ta bussturer til steder hvor jeg ikke har vært før eller hvor jeg er sjelden, og gå litt der å titte. Det er jeg veldig glad i.

Historiene kan vitne om personer som lever et liv som alle andre. Hverdagen består av kjærester, venner og aktiviteter en interesserer seg for.

Som alle andre, bare med litt hjelp

Når en har vansker med å komme seg ut på egenhånd kan det være av stor betydning at andre skaper tilgang til sosiale arenaer:

Jeg har ikke så mange venner der jeg bor skjønner du. Jeg har litt problemer med å komme meg ut, og de som jobber der kan ikke bare...hele tiden.(...) Jeg sitter ofte å ser på tv og ser på filmer og ser på serier.

Å få hjelp, kan blant annet innebære at andre gir en oversikt og informasjon om mulighetene en har:

Så var det sånn gruppe som jeg har vært med på med han da.(...) Men de siste gangene har jeg ikke vært på en stund. Så jeg vet ikke helt om det er noe mer eller om det kanskje fortsetter til våren.(...) Men nå har jeg ikke vært der på en stund for jeg har liksom ikke hørt noe mer om det.

En informant la vekt på verdien av å ha noen som ventet på en, når terskelen for å komme seg ut på ettermiddagen kunne bli høy:

Noen faste til å gå tur med eller noe sånt, for det er mye lettere å komme seg ut skjønner du, når du har noen å gjøre ting med. Det er det som gjør at jeg klarer å komme meg på trimmen hver tirsdag kveld, fordi jeg vet det kommer noen som venter på meg. Venter til at jeg kommer. Da er det lettere å komme seg ut.

I: Så en turvenn kunne vært noe?

En turvenn hadde vært veldig greit og hatt. (...) Så det savner jeg. Noen å gå tur med rett og slett!

Sosial sammenligning

Da informantene fortalte om seg selv, viste flere til andre personer som syntes å ha betydning for deres hverdag, og flere sammenlignet seg selv med dem. En informant fortalte om en dame og hennes familie som hadde spilt en betydelig rolle i informantens liv:

Jeg synes hun er sprek jeg. Dem (familien til denne damen) er så gode vet du, Dem får det beste tingene på jord. Dem får det beste på skolen. De kan komme inn på skole hvor som helst. De er så flinke.

Videre sammenlignet hun seg selv med datteren i familien:

Datteren er veldig flink til å lage ting. (..) Hun er mye flinkere enn meg altså.

Å være kreativ og lage ting var også en stor interesse for informanten. Dette var en side av seg selv som hun flere ganger kom tilbake til under intervjuet. At hun presiserte at jenta var mye flinkere enn henne selv, kan si noe om hvordan hun vurderte seg selv.

En annen informant fortalte om opplevelsen av å bli såret av andre, og forklarte egne følelser ved å vise til skuespilleren han så opp til:

Ja, han også blir såret. Man kan se på han at han er følsomt menneske, man kan se det når han jobber. At han gråter han og. Han prater om faren sin han og. Opptatt av å prate med folk og spøke med folk.

Sammenligningen kan således synes som en rettferdiggjørelse av egne følelser, og som et behov for å identifisere seg med skuespilleren.

På spørsmål om hvem informantene likte å leke med som barn, trakk en informant frem en sammenligning mellom seg selv og en venninne:

Jeg har hatt en venninne på skolen da. Vi er like gamle. (..) Hun er mamma til fire hun. Jeg er mamma til ingen. Vi var sånn i ungdommen, hvem som får først unger og hvem som gifter seg først. Jeg har ikke gjort noen av delene. Jeg trenger ikke mann.

Informantens utsagn om at hun ikke trengte noen mann, betyr ikke nødvendigvis at dette ikke har vært et savn. Det kan handle om en måte å ta kontroll over eget liv på, samtidig som det kan sees som en måte å beskytte seg selv.

Flere ganger i løpet av intervjuet påpekte en av informantene at hun tidligere hadde tilhørt ordinære miljø. Blant annet fremhevet hun tiden på folkehøgskolen, hvor hun skilte mellom de ikke-funksjonshemmede og de psykisk utviklingshemmede:

Joda, det var er kjekt år. Det var 40 psykisk utviklingshemmede elever og 24 ikke-funksjonshemmede elever, og jeg gikk blant de ikke-funksjonshemmede. Jeg ville prøve det da. Men så oppdaga de at jeg var for lite bestemt da, men jeg fikk da fortsette å være på den ikke funksjonshemmede. (..) Og så bodde vi på sånn småhus da, med fem utviklingshemmede og tre ikke funksjonshemmede på hvert hus da. Og de sa jeg var veldig flink til å prate med de funksjonshemmede elevene da.

Sammenligningen kan vise til behovet for å bli anerkjent i et ordinært miljø og som en person uten en utviklingshemning. Da informanten fremhevet at hun var flink til å prate med de funksjonshemmede, viste hun til et skille mellom seg selv og dem. Gjennom at hun laget dette skillet, kan det synes som om hennes identifisering med det ordinære miljøet ble forsterket.

Håp og drømmer for fremtiden- “det ideelle selv”?

Slik som under arenaen arbeid, handler håp og drømmer for fremtiden om å få tak i slik informantene ville hatt det, ideelt sett.

Ønsker og drømmer for fremtiden, kom til uttrykk på forskjellige måter. Ønsket om å være en del av et sosialt fellesskap, ble trukket frem av flere informanter. Å oppleve nye ting, se mer av verden, var også et ønske som ble trukket frem av flere. Samtidig ga noen uttrykk for at de ønsket å fortsette med det de gjorde nå. En av informantene sa det slik:

Sånn fremover, skal vi se, det er jo mye morsomt man kan gjøre da. For verden består jo av så mange morsomme og koselige ting så. Ja, det er jo selvfølgelig å fortsette med alt det jeg gjør da. Det er det som jeg har lyst til å gjøre i fremtiden og, helt klart. Og så ønsker jeg at hun (en dame hun snakket mye om) skal fortsette i koret i mange år til. Jeg er så glad i den damen.

Drømmen trenger således ikke handle om at noe nytt skal skje, men også at en får fortsette med det en trives med, og at de relasjonene en har til betydningsfulle andre, vil vare.

For andre informanter, som gav uttrykk for savn etter nye opplevelser i hverdagen, kunne drømmen handle om å bli inspirert og se noe nytt:

Drømmer litt om å reise utenlands. Verden er så stor, så det er mye man ikke har sett enda.

En informant hadde en drøm om å bruke sin fritid på å hjelpe andre:

Jo, jeg tenkte sånn, hvis vinteren er over kan jeg prøve å være litt sånn....Ja hvordan det er å være natteravn og sånne ting.

I: Hva er det med det du tenker er fint?

Fordi det er mange grunner. En av dem er jo at du.. Altså det skjer ting i gata, altså, i gata og sånne ting. Så man passer på da, ja man passer på.

Tidligere under intervjuet uttalte informanten ved flere anledninger sin bekymring for unge jenter som går ute alene på kveldstid. Hans ønske om å være natteravn, kan ses som et behov for å få kontroll over sine bekymringer, samt det å være et medmenneske og kunne bidra i et forebyggende arbeid.

For flere informanter innebar drømmen å ha kontroll over eget liv. Det kunne være en drøm om å få kontroll over egen kropp, som satte begrensninger for hva en kunne mestre:

Sykle ute. Det er det som er drømmen. Har ikke balanse, å tørre å slippe.

For å kunne realisere drømmen om å sykle, viste informanten til et tidligere treningsopphold:

Ja, jeg vil tilbake. Skulle veldig gjerne vært der en måned i året. Hadde jeg fått lov til det, hadde jeg hatt det veldig bra med det, men som sagt, nei.

Informantens ønske kan ha sin bakgrunn i tidligere opplevelse av mestring. Hun illustrerte det slik:

Når jeg var der sist så merket jeg jo at, oi.. Jeg klarte jo, merket at jeg klarte mye mer da jeg kom hjem. Jeg klarte liksom det å.. Altså, reaksjonsevnen min var mye bedre en stund.

Også på spørsmål om hva en drømmedag ville innebære, kom selvstendighet og mestring frem som et ønske. En informant uttrykte det slik:

Oh så tror jeg at om jeg hadde hatt førerkort ville jeg tatt meg en kjøretur, eller noe sånt, kunne tenkt meg det. Kommet meg litt rundt, og rett og slett se det jeg ville, uten å være avhengig av andre, for det er det jeg er. Særlig nå på vinteren er jeg det.

En annen informant, som hadde en travel hverdag med mange aktiviteter, uttrykte behovet for å være alene og bestemme selv:

Det er greit å være alene noen ganger også, for da liksom får man være sin egen sjef. Man slipper å spørre noen om de har lyst til det.

Ulike erfaringer kan prege hva en drømmer om. Informanten som beskrev hverdager med et stort sosialt nettverk, trakk fram verdien av å få være alene. Men når man er mye alene kunne ønsket for framtiden innebære å være en del av et sosialt fellesskap. En informant sa forsiktig:

*Ja... det er ikke akkurat noe, men det blir vel kanskje å møte litt folk inni mellom (...)
Etter at jeg har flyttet hit, så er det. Jeg er liksom mye alene, men det trives jeg også med, så det er liksom ikke noe.*

Kortfattet sa en annen informant:

Kanskje få et større nettverk

Å fortelle at en savner flere å være sammen med, kan være vanskelig da det kan indikere at en er ensom. At informantene ikke ønsket å utdype svaret, eller sa at de likte å være alene, kan muligens handle om at de å ønsket beskytte seg selv.

Siden informantene vektla sosiale relasjoner, både på arbeid og i fritiden, ble dette tatt opp på gruppeintervjuet under temaet vennskap. Informantene trakk frem egenskaper som var viktige for å være en god venn. En venn *er en man kan ha fortrolige og gode samtaler med*. Det er en person *man stoler på, og hvis du blir lei deg kan en venn trøste deg*. En venn er en som *er der hvis det skjer noe og som kan holde på hemmeligheter*. En venn er en man kan ha det gøy med. Sammen med venner kan man blant annet dra på kino, bowling, kjøre til Sverige, gå tur sammen med, dra på ferie og ha guttekveld med.

Da informantene fortalte om sine ønsker og drømmer for framtiden, handlet det om å skape seg et godt liv. Dermed ble også det gode liv tatt opp som tema under gruppeintervjuet. For informantene dreiet det gode liv seg blant annet om å *ha folk rundt seg som bryr seg*. En informant beskrev det som den *innerste sirkel*. Med dette mente han at man har mennesker rundt seg som er der for en. Det gode liv handlet også om *økonomisk uavhengighet, reise og drive med hobbyer, festing på byen og musikk*. For å få et godt liv, fremhevet informantene også det å *passer på andre som ikke klarer seg selv*.

4.2.3 Bosted- en arena for selvpresentasjon

Hjemmet er et sted hvor man omgir seg med ting som representer en selv. Da informantene fortalte om hvordan de ville innredet drømmeleiligheten, kan det fortelle noe om hvem en er og hva en liker. Det kan handle om hvordan en ønsker å presentere seg selv og hva en identifiserer seg med.

Informantene viste til ulike bosituasjoner. Tre informanter eide egen leilighet, en bodde fremdeles hjemme hos foreldrene, og to informanter bodde i bofellesskap. Dette kunne også gjenspeile seg i hva informantene vektla når de fortalte om egen bosituasjon. For informantene som bodde for seg selv, ble opplevelsen av å mestre trukket frem. Enkelte påpekte at de ikke hadde trodd at de skulle klare å bo alene, noe de nå hadde fått til. Andre var på vei til å mestre det å bo for seg selv. For informantene som bodde i bofellesskap, ble det sosiale fellesskapet vektlagt som noe positivt, men samtidig viste de til et ønske om flere fellesaktiviteter. Økt innflytelse på hvordan en ville ha det i leiligheten, var også et ønske. Samtlige informanter ønsket seg større leilighet. Da informantene fortalte om sine drømmer for framtiden, påpekte enkelte skillet mellom det de anså som en realistisk og en urealistisk boligdrøm.

Å flytte hjemmefra- en mestringsprosess

Noen av informantene fortalte om det å flytte fra foreldrene, som en prosess som ikke alltid var like enkel. En sa at han gikk lenge og tenkte på at han ønsket å flytte for seg selv, før han klarte å si det til sin mor:

Det er en grunn til at jeg kanskje har hatt, eller at det har tatt litt lang tid for meg, er vel fordi jeg har ikke liksom sagt det før, at det liksom har vært vanskelig. At det å flytte hjemmefra, er ikke liksom bare at: jeg flytter, ha det!

I: Nei, det er ikke bare, bare å flytte hjemmefra.

Nei, det er liksom ikke gjort over natten. (...) Jeg klarte liksom ikke å si det.

Informanten hadde fått egen leilighet, men var fortsatt en del hjemme hos sin mor. Han uttrykte at det å mestre å bo selvstendig i egen leilighet var en prosess som tok tid:

Nå er det med det og overnattingen som er litt sånn, det er liksom sånn at jeg ikke kommer i gang med det, føler jeg selv hvert fall, som liksom er litt vanskelig.

Det kan handle om uttrykgheten i det å være alene. Noe som kan være vanskelig når man har bodd sammen med noen i hele sitt liv.

Å ha mor boende i nærheten, kunne gjøre overgangen med å flytte for seg selv, tryggere:

Det var jo en enkel måte å flytte hjemmefra på da, for da var det jo leiligheten rett ved siden av moren min. Det var da en veldig fin måte å begynne å bo for seg selv på.

Å bo alene, kunne handle om å mestre noe en ikke hadde forventet å få til:

Det er veldig godt å bo alene. Jeg trodde ikke jeg skulle klare det, men det gjør jeg altså. (...) Det er veldig godt det altså, det er det!

Jeg bor på sånn bolig- når andre setter rammene for hvordan en skal bo

Da vi spurte informantene hvor de bodde, svarte en informant: *Jeg bor på sånn bolig.* I hennes utsagn kunne det synes som om det lå en uuttalt felles forståelse om hva dette ville si. Å bo på bolig er i følge informantene både positivt og negativt. Det kan gi tilgang til sosial kontakt med andre og det er alltid noen på jobb, noe som kan skape trygghet. På den andre siden viste informantene til savn etter flere fellesaktiviteter og større plass.

En informant fortalte om hvordan det var å bo i bofellesskap, og la vekt beliggenhet:

Det er veldig fint å bo der. Det ikke så langt å gå til bussen og t-banen og ikke så langt å gå til butikken. Så kan jeg gå tur rundt der. Det er barnehager, det er skoler og så er det kirke rett ved siden av. Det verste er når klokka ringer klokka ti på søndag morgen.

Men informanten viste også til et ønske om større leilighet:

Bitte, bitte liten leilighet, som er litt for liten for meg.

I: Skulle du ønske at den var litt større?

Ja, for jeg har sånn seng som de bruker på sykehuset, og den tar nesten hele soverommet. Så ville gjerne hatt litt større soverom og litt større bad og litt større kjøkken og stue. Måtte gi bort alt jeg hadde nesten jo, oppvaskmaskinen og vaskemaskinen og gitt bort sofaen min og. Nå har jeg bitte liten leilighet. Jeg har ikke plass til alle hobby sakene mine engang, så jeg må ha noen av hobby sakene i fellesen.

Informanten viste til en tydelig forskjell mellom slik hun hadde det, og slik hun ønsket å ha det. Eiendelene som hun var nødt til å gi i fra seg, kan ikke nødvendigvis bare sees på som ting, men muligens også som identitetssymboler som representerte henne.

Informantene vektla verdien av at noen la til rette for sosiale stunder i boligen:

Vi har kaffetider. Man kan drikke kaffe. Det liker jeg. Snakker med personalet og de andre som bor der.

En annen informant sa det slik:

Ja, på fredag hadde vi maske i fjeset, og vi tar fotpleie og neglelakk. Jeg tok i fjeset mitt, så tok jeg neglene mine.

Men ønsket om flere aktiviteter, ble også trukket frem:

Burde være flere fellesaktiviteter. Men skal kanskje bli mer. Jeg håper på flere fellesaktiviteter.

En informant forklarte at tilretteleggingen for de sosiale aktivitetene var preget av andres arbeidstider:

Det er ikke så enkelt for de som er på jobb. De jobber ikke hver uke. Noen jobber den dagen, og noen jobber den dagen. Så bytter de på, og så har de fri.

Ut i fra utsagnet, kan det synes som at informanten opplevde at tjenesteyternes arbeidstider satte rammer for innholdet i hennes hverdag.

Håp og drømmer for framtiden- "det ideelle selv"?

Samtidig som informantene fortalte om drømmeleiligheten/huset, viste noen til begrensninger som gjorde at drømmen kunne være vanskelig å nå, eller at drømmen var urealistisk. Noen informanter sa at de egentlig trivdes slik de hadde det nå, men at leiligheten gjerne kunne vært litt større:

Noen ganger savner jeg større leilighet da. Jeg gjør egentlig det veldig, veldig mye da. Jeg tenker ofte at ååå, jeg skulle ønske jeg hadde 60kvm, ja i hvert fall. For det blir jo ganske liten gang og boder og sånn, det blir det jo.

En annen informant ønsket også at leiligheten skulle vært større, men sammenlignet seg med de han mente var mindre heldige:

Litt større enn det jeg har nå, men jeg vet at folk bor mindre enn slik jeg har det. (...) Prøver å trives med der jeg bor nå.

En informant som flere ganger hadde flyttet, fortalte om tiden i sin første leilighet, en ettroms, og hennes ønske om større leilighet etter at hun så naboens lange gang:

Snakket litt med naboene inne i mellom, og så de hadde lang gang, og åååå, tenkte jeg. Tenk å ha en sånn gang. Var ikke inne hos dem, men jeg så jo, og tenkte den lange gangen, ååå, tenkte jeg. (...) Men så var den leiligheten i 2.etg. ledig, skulle selges da. Med lang gang. Tenkte jeg: den må jeg kjøpe!

I: Fikk du den lange gangen da?

Ja, var ikke så lang allikevel når du kom inn (ler)

Boligrømmen kunne innebære å flytte til et nytt sted. En informant prøvde å gjøre det klart for oss at dette først og fremst var en drøm:

Ja, ja, skal være lov å drømme, og det gjør jeg. Fordi: Om det blir noe av, det vet vi ikke enda. Men det har jo vært planer om å bygge senteret her. (...) Bygge større senter, og bygge leiligheter på toppen. Så jeg kunne tenkt å kjøpt en leilighet her da, men jeg får ikke så mye for den leiligheten som er bygd i.... da måtte jeg tatt opp enda mer lån enn det jeg har fra før.

Etter å ha fortalt om sine ønsker, viste informanten til begrensningene som gjorde at hun så på dette som en drøm, som ikke nødvendigvis kunne oppnås. Men informanten viste også at dette var noe hun hadde tenkt en del på, da hun videre resonnererte over grunnene som talte for å flytte:

Det hadde vært veldig godt, for da kunne jeg tatt heisen ned til butikken, med småsko. Så det hadde... det.. det er.. å hatt god utsikt og sol på ettermiddagen og sånt noe. Det hadde vært deilig, det er drømmen, drømmen min er det.

En annen informant skilte også mellom det han så på som en urealistisk drøm og en realistisk drøm:

Kanskje villa, med basseng og stor hage, men det blir mye arbeid med hagen da.

I: Hvor vil du at villaen skal være?

Det er vel mest realistisk på landet

I: Men hvis du kunne velge?

Da ville jeg ha det sentrumsnært, i nærheten av en butikk, men det er urealistisk.

I: Du sier at dette en urealistisk drøm, har du en drøm som du tenker er mer realistisk?

Et hus i nærheten av en butikk. Eller så kan man kjøre, men jeg har ikke bil. Men da må andre kjøre meg.

Det kan virke som om informanten ønsket å påpeke hva som var en realistisk og hva som var en urealistisk drøm, samtidig som han understreket begrensninger ved begge drømmene. Likevel kan man se at det han fremhevet som viktig, var nærhet til butikken, noe flere andre informanter også vektla.

En informant viste til det som kunne vært en boligdrøm, men kom frem til at hun trivdes der hun bodde:

Kanskje at jeg kunne ha bodd i ..., for der er det jo kjempe utsikt. Hadde jeg hatt mange penger og bodd der og hatt enda bedre utsikt. For der er det jo helt peeeerfekt! Da kunne jeg bodd der da, det hadde vært deilig. (...) Men jeg kan jo tenke sånn: At når jeg bor der hvor jeg bor nå, så er det jo fint som det er. Jeg kan kose meg på den måten liksom, at det er rolige kvelder og sånt noe. At jeg er sikker på at det ikke blir noe bråk, det er deilig å tenke sånn og da.

Da informanten fremhevet de positive sidene ved å bo der hun bodde, kan det handle om at hun så drømmen som uoppnåelig. Samtidig kan hennes fokus på rolige kvelder der hun bodde, handle om en trygghet, noe som syntes å være viktig for informanten.

Andre informanter trakk ikke frem beliggenhet som viktig da de fortalte om drømmeleiligheten, men viste til hvordan den skulle se ut:

Jeg vil ha større soverom, en ekstra rom og så vil jeg ha veldig fine fliser på badet. (...) Tregulv. Så vil jeg ha noen sånne fine vegger, ååå de er så fine. Jeg vil ha sånn brun, sånn kaffebeige farge på veggene på stua.(...) Så vil jeg ha et ekstra rom som jeg kan ha alle hobbysakene mine i da. Så vil jeg ha alle filmene mine i hyllene, så jeg kan se hva jeg har. Nå ligger de ut over hele, jeg har ikke plass vet du.

Informanten hadde tidligere i intervjuet fortalt at hennes hobby saker hadde blitt flyttet ut på fellesarenaen i bofellesskapet hvor hun bodde. Informanten trakk også frem sin kreative side da vi pratet om arbeid. Ønsket om et ekstra rom til hobby sakene, viser til hvilken betydning det har for henne og hennes identitet som ”kreativ”.

Enkelte informanter ville bo i leilighet, andre ville bo i hus. Den yngste av informantene som fortsatt bodde hjemme, ga klart uttrykk for at han ønsket å bo i hus når han skulle flytte for seg selv:

Hus, og så trapp innenfor huset, ikke utenfor hvis du skjønner hva jeg mener, du vet inngangen og trapp ovenfor (..) Jeg begynte å se på hus, og hvordan det ser ut, og noen er litt sånn breie og noen er for små, og prøve å finne ut hvilken trapp som er best for meg.

Informanten fortalte tidligere i intervjuet, at når man bor i blokk så deler man trapp med andre, og han reagerte på at naboer ikke fulgte reglene og vasket trappen ofte nok. Hans ønske om egen trapp, kan handle om selv å bestemme over egen bolig og å ha kontroll.

Bo alene eller sammen med noen- behovet for selvstendighet og tilhørighet

Det var individuelt om informantene hadde ønske om å bo alene eller sammen med noen i framtiden. Noen informanter var klare i sine svar, mens andre så dette fra flere sider. En informant uttrykte det slik:

Nei, det.. det er vel også det som har vært litt sånn ekkelt, for det å bo sammen med andre har jeg aldri gjort før. Så på en måte kan det være litt ekkelt, men litt trygt også og sånne ting.

En annen informant pekte på fordelene med å flytte sammen med kjæresten:

Noen ganger tenker jeg at jeg har jo en kjæreste som bor... Så tenker jeg noen ganger, at det hadde vært morsomt og hatt noen å snakke med når jeg har kommet hjem fra alle de fritidsaktivitetene.

Utsagnet kan vise til et behov for tilhørighet. Det kan handle om verdien av at andre bekrefter ens erfaringer og opplevelser, og at en får større verdi i møte med betydningsfulle andre.

Informanten resonnererte videre:

Men jeg slipper å bli uenig med noen kanskje. Han (kjæresten) hadde nok syns det hadde vært for mye med aktiviteter og sånn da, for det har han jo sagt. Men nå har jeg jo satt meg veldig inn i de aktivitetene så. Jeg har jo ikke lyst til å slutte med noen av dem, så det passer nok egentlig best å bo alene.

Det å bo alene kan muligens sees som en løsrivelse fra andre, en slipper at andre skal bestemme over hva en skal gjøre. Samtidig kan det handle om å beskytte seg selv, slik at en ikke blir såret.

En annen informant var klar på at hun ville bo alene:

Bo alene! (...) Jeg trenger ikke mannfolk vet du. Det eneste man trenger fra dem, er sex og penger!

Informanten var klar i sitt svar, men var også svært opptatt av det motsatte kjønn både under det individuelle intervjuet og gruppeintervjuet. Dette kan handle om å vise at en er selvstendig, samtidig som det kan sees som et forsvar for informanten.

Under gruppeintervjuet kom det tydeligere frem at det å ha en kjæreste, var en framtidsdrøm. Å ha sin egen leilighet og det å bo selvstendig, ble også trukket frem. En informant sa at han var på vei til å mestre det å bo i egen leilighet. Således handlet ikke mestring kun om hva en hadde fått til, men også hva en var på vei til å få til. Mestring ble dermed tydelig knyttet til det å bo for seg selv.

Som vi har sett tidligere, påpekte informantene drømmens betydning i form av at det ga *motivasjon, håp og tro*, og at det handlet om *nye impulser, slik at man ikke blir så grodd fast*. Men informantene sa også at man *må ta en drøm om gangen, og prioritere de viktigste*. Samtidig mente informantene at man *kan ha et godt liv uten at man når alle drømmene*.

4.2.4 Oppsummering av funn

Informantenes håp og drømmer for fremtiden, og hvilke arenaer disse utpekte seg på, fremstod som svært individuelt. Variasjonen ga et nyansert bilde av hva som var bra og eventuelt hva som kunne vært bedre. Likevel var det noen faktorer som kan sies å ha vært gjennomgående. Under arenaen arbeid, ble det gode miljøet vektlagt av flere informanter. Det handlet om å ha kollegaer som brydde seg, og om det å bli sett av andre. Informantenes presentasjon av seg selv bar også preg av historier om mestring, historier som viste til hva de har fått til både på skole og i arbeidsliv. Med utgangspunkt i et fortids- og et nåtidsperspektiv reflekterte informantene over egen framtid både i form av ønsker på nåværende arbeidsplass, samt hva som kunne vært en drømmejobb. Noen informanter syntes det var vanskelig å se for seg hva som kunne vært annerledes, andre sa de ville fortsette i samme jobb. Da informantene fortalte om drømmejobben, viste enkelte også til utfordringer og påpekte egne begrensninger i en slik type jobb. Et ønske var at en selv ville erfare hva en kunne få til og at andre ikke burde avfeie ens ønsker før en hadde fått prøvd. At andre hadde på forhånd bestemt hva en kunne og ikke kunne få til, hadde i følge en informant, ført til at han hadde gitt opp drømmene sine.

Innen arenaen fritid, viste informantene til sine ulike sider. På et vis fremsto de som ”hvem som helst” andre alminnelige personer som hadde kjæreste, venner og fritidsaktiviteter. Samtidig var flere avhengige av tilrettelegging, for å kunne delta på ulike fritidsarenaer. Sosial sammenligning var også et funn. Informantene sammenlignet seg med andre som var av betydning for dem. Dette kan muligens ses på som en måte å komme nærmere det en anså som ideelt, da gapet mellom det en har og det en ser opp til minskes. Hverdagene fremsto som svært forskjellige for informantene. Enkelte hadde faste aktiviteter gjennom hele uken og et sosialt nettverk, andre hadde få eller ingen faste aktiviteter og hadde mest kontakt med foreldre. Sosial kontakt og flere fritidsaktiviteter var et savn for noen informanter. Felles for flere var ønsket om å få oppleve noe nytt. Det kunne også handle om opplevelsen av å mestre noe en ikke hadde fått til før, på grunn av kroppslige begrensninger.

Det mest gjennomgående funnet under arenaen bosted, var større leilighet, et ønske som utpekte seg hos nesten alle informantene. En drøm om selv å innrede leiligheten og bestemme hva den skulle inneholde, kom frem blant informantene som bodde i bofellesskap. For de som hadde egen leilighet, handlet det i større grad om små justeringer, men også her kom det frem noen klare drømmer for framtidsleiligheten og dens beliggenhet. Flere informanter skilte mellom det de tenkte var realistisk og det som var urealistisk når det gjaldt drømmebosted. For enkelte var det vanskelig å se for seg det ideelle, uten samtidig trekke inn begrensninger som økonomi. Andre påpekte ikke om drømmen var realistisk eller ei. Utsagnene handlet i større grad om å sette sitt personlige preg på egen leilighet.

4.3 Teoribasert analyse

I denne teoribaserte analysen vil hovedfunn fra den tematiske analysen reanalyseres og drøftes i henhold til teori knyttet til begrepene mestring, anerkjennelse, identitet og håp. Arenaene arbeid, fritid og bosted vil bli brukt som en ramme for å få frem diskusjonen av funnene i henhold til begrepene.

Diskusjonen er todelt. I første del drøftes funnene i henhold til begrepene mestring, anerkjennelse og identitet. I andre del diskuteres håp i forhold til informantenes framtidsdrømmer. Slik vi ser det, danner livet her og nå grunnlaget for at personene selv skal kunne si noe om egen framtid. Dermed tar vi utgangspunkt i hva informantene fortalte om livene sine her og nå, for senere å trekke det inn i diskusjonen av drømmene for framtiden. Slike vil begrepene mestring, anerkjennelse og identitet også inngå i diskusjonens andre del som har et framtidsrettet perspektiv.

Begrepenes rekkefølge er ikke tilfeldig, og vi ser de ikke løsrevet fra hverandre. I funnene kom det frem at når informantene mestret oppgaver, opplevde de å få anerkjennende kommentarer av andre. For eksempel fortalte informantene om opplevelser hvor andre kom bort og kommenterte deres arbeidsbidrag på en positiv måte. Kommentarene kan sees som tildeling og bekreftelse på roller den enkelte ønsket å ha. For eksempel ”den kreative som strikker”, eller ”den nøyaktige i utførelsen av oppgaver”. Disse rollene kan sees som sider ved den enkeltes identitet. Samtidig viste mangel på anerkjennelse at den enkeltes rolle kunne synes å ha vært truet, siden framtiden var vanskelig å se for seg når en ”ikke kunne bli folkehøgskoleelev”, eller ”drive med musikk”.

4.3.1 Nåtid

Mestring

Under de individuelle intervjuene steg mestring frem som et sentralt begrep, da samtlige informanter trakk frem historier som fortalte hva de hadde fått til i livet. Det ble også fortalt historier som vitnet om ikke å strekke til. Sæthre (2008) hevder at mestringsopplevelser er fundamentalt viktige for alle mennesker. Mestring er betydningsfullt for menneskers motivasjon og for forventinger om å få til nye oppgaver. Opplevelser av mestring vil kunne øke forventinger om å mestre, mens erfaringer med å mislykkes vil kunne svekke troen på en selv og troen på at man kan mestre i andre situasjoner (ibid). Under gruppeintervjuet fortalte informantene at det av og til kunne ta litt tid å venne seg til en ny oppgave, men at når en mestret den, slapp en å bruke så mye energi. Samtidig ble det sagt at hvis man ikke mestret en oppgave ville man gi opp. Men når man først mestret, fikk man lyst til å gjøre mer. Dette kan vise til informantenes opplevelse av mestring som motivasjon og muligens som en forventning om å mestre i senere tilfeller. Det kan handle om at mestringsopplevelser gir økt tiltro til en selv og egen kompetanse, noe som i seg selv kan være motiverende. Bandura (1977) påpeker betydningen av å ha tro på seg selv, og at man ser verdien av å ta i bruk de ressursene man har, for å nå målene man ønsker å oppnå. Nærliggende hevder Skaalvik og Skaalvik (2003) at forventninger om å mestre, gir mot og motivasjon til å møte nye situasjoner, samt at det kan føre til at man er mer utholdende når man støter på utfordringer. En informant fortalte at hun i etterkant av et treningsopphold, opplevde at hun klarte mye mer enn før. Hun sa at hun ville tilbake, og gjerne være der over en lengre periode. Informantens historie kan muligens vise til at opplevelsen av å mestre førte til at hun fikk økt tiltro til seg selv og egne ferdigheter, samtidig som erfaringen ga motivasjon til å gjenta treningsoppholdet. Når man mestrer, og opplever at det var egen innsats som var årsak til det gode resultatet, vil dette kunne øke troen på en selv (Wormnes og Manger, 2005).

Informantenes fortellinger viste også til at mestring ikke kun handlet om det å få til noe, men at det man mestrer er av betydning for den enkelte. Flere fremhevet historier om hva de hadde fått til innenfor områder som syntes å ha vært viktige for dem. En informant fortalte om sin erfaring som student, hvor han var med i en teatergruppe, som han beskrev som en suksess. I følge Skaalvik og Skaalvik (2005) er hva man mestrer, relevant for menneskers selvoppfatning. Det den enkelte anser som betydningsfullt, vil være viktigere å mestre, og

således ha større innvirkning på hvordan man opplever seg selv. Informanten trakk flere ganger frem sin interesse for skuespillere. Hans historie om teatergruppen, kan muligens vise til betydningen det hadde for ham med hensyn til å mestre innenfor dette området. I tråd med dette kan man se til Rosenberg og Pearlin (1978) som viser til psykologisk sentralitet, som innebærer at noen erfaringsområder er særlig viktig for den enkelte, og vil ha større fokus i vår oppmerksomhet. Mestring innen disse områdene vil dermed ha større betydning for ens selvverd. Samtidig vises det til at opplevelse av å mislykkes innen de områdene en anser som viktige, vil ha negativ påvirkning på ens selvverd (ibid).

Da informantene beskrev hvordan de opplevde det å mestre, la de vekt på indre følelser, som det at man blir stolt, at man blir glad for å se resultatet av eget arbeid og at man føler man duger i det man gjør. Rotter (1966) fremhever betydningen av hvordan man opplever årsakene til resultatene av det som hender en. Han viser i denne sammenheng til indre kontrollorientering (internal kontrollorientering), som innebærer at man forstår det som hender en som resultater av egne handlinger. Informantenes uttalelser kan tyde på en indre kontrollorientering, da de viste til mestring som resultat av egne handlinger, samtidig som de la vekt på indre følelser da de beskrev hvordan de opplevde det å mestre. Dette kan også sees i forhold til det å oppleve seg selv som aktør i eget liv, som handler om den opplevde kontrollen av egne handlinger (Nygård, 2007). I motsatt tilfelle, hvor en er ytre kontrollorientert (eksternal kontrollorientering) vil en oppleve det som hender en, som resultater av ytre faktorer (Rotter, 1966). Sagt med andre ord kan det innebære at en opplever seg selv som en brikke i et spill, der en ikke har påvirkningskraft på sine omgivelser (Nygård, 2007).

I følge Nygård innebærer det å være aktør i eget liv, at man er et aktivt og handlende vesen som har mulighet til å påvirke sine omgivelser. Da informantene fortalte hva det innebar å mestre, vektla enkelte betydningen av å få hjelp. Noen informanter viste til at det kunne være vanskelig å komme seg ut for å delta på sosiale aktiviteter, og at de i slike situasjoner var avhengig av andres hjelp. I et selvbestemmelsesperspektiv viser Wehmeyer (1996) til at det å være hovedaktør i eget liv innebærer at man tar avgjørelser og valg uten ytre påvirkning. Samtidig påpekes det at det å være hovedaktør i eget liv, ikke nødvendigvis innebærer at man må utføre handlingene på egenhånd, men at man er den som tar avgjørelser og valg, og som har kontroll over utfallet av handlingene (Wehmeyer, 1998). I tråd med dette perspektivet kan

informantenes uttalelse handle om behovet for hjelp for å kunne være aktivt handlende, og for å kunne mestre ulike situasjoner i hverdagen.

Samtidig som enkelte informanter vektla det å få hjelp for å kunne mestre, trakk de også frem verdien av det å kunne gi hjelp til andre, at det føles fint å hjelpe. Dette kan relateres til det å føle seg nyttig og at man duger til noe, følelser informantene vektla når de beskrev hvordan de opplevde det å mestre. Informantenes uttalelser kan muligens handle om opplevelsen av å føle seg kompetent i forhold til den andre og sine omgivelser. Å gi hjelp, kan også øke troen på en selv og på egne evner, noe som kan oppleves som motiverende. Nygård (2007) påpeker betydningen av å oppleve seg selv som kompetent i forhold til miljøet, og at man ser egne muligheter for å påvirke miljøet, som et viktig element for egen motivasjon og mestring. Det kan være at informantenes egne opplevelser av behov for bistand, har bidratt til en kompetanse når det kommer til det å gjenkjenne andres behov for hjelp. Dette kan muligens sees som et innenfraperspektiv. Når en har vært i lignende situasjoner selv, vil en med sterkere innlevelse kunne plassere seg selv i andres situasjon. Således kan det å hjelpe hverandre og se andres behov, handle om en form for anerkjennelse. I følge Befring (2012) vil støtte og oppmuntring fra andre også være vesentlig for å ha tro på seg selv. Slik handler ikke mestring bare om å få til noe som betyr noe for en selv, men det handler også om at andre ser og bekrefter en. Det relasjonelle aspektet blir dermed viktig.

Anerkjennelse

Under de individuelle intervjuene trakk flere informanter frem det gode miljøet som det beste ved arbeidsstedet. På gruppeintervjuet utdypet informantene at det gode miljøet handlet om det å bli sett og hørt av andre. Å bli sett og hørt kan handle om betydningen av å bli anerkjent for den man er, og for de egenskapene man har. Wormnes og Manger (2005) påpeker betydningen av at man får ros og at man anerkjennes av andre, når en utfører arbeid som krever innsats og bruk av egne ferdigheter. Ved at andre anerkjenner det en gjør, vil en kunne bli mer bevisst at de gode resultatene har noe med en selv å gjøre og hvordan en utfører oppgavene. Dette kan relateres til mestring og indre kontrollorientering som betyr at en er klar over at resultatene har noe med en selv å gjøre. En av informantene fortalte om en arbeidsoppgave hun likte godt, og at avdelingslederen hadde påpekt hennes nøyaktighet i utførelsen. Honneths tredje anerkjennelsesform (2008), verdsettelse, kommer til uttrykk når fellesskapet, gruppen eller samfunnet anerkjenner den enkeltes egenskaper, handlinger,

prestasjoner eller livsstil. I tråd med dette kunne interaksjonen mellom informanten og avdelingslederen som roste henne, muligens åpnet for at informanten opplevde seg selv som verdifull og særegen. Honneth (2008) hevder at et viktig aspekt ved å utvikle selvverd er å få bidra til et større fellesskap og bli verdsatt som en som har et helt spesielt bidrag.

I tillegg til å bli sett og hørt fremhevet informantene at et godt miljø ville si *å ha respekt for hverandre*, samt det å være *blid og hilse på hverandre*. Således kan det synes som at det ikke bare handler *om* å bli sett og hørt, men også *om hvordan* en blir sett og hørt. Dette kan relateres til gjensidig anerkjennelse som i følge Schibbye (2009) handler om å sette seg inn i den andres opplevelser som om det var ens egne, men med respekt for den andre som et separat individ med retten til egne opplevelser. Det handler om en likeverdig ”subjekt til subjekt relasjon”. Å se hverandre som likeverdige subjekter kommer til uttrykk i Honneths andre form for anerkjennelse, rett (2008). Det innebærer en beskyttelse i det offentlige rom i form av like rettigheter, noe han hevder at mennesker trenger for å danne selvrespekt og bli et moralsk autonomt subjekt. Å være et autonomt subjekt kan ses i sammenheng med å ta egne avgjørelser og valg, altså retten til selvbestemmelse (Wehmeyer, 1996). En informant som bodde i et bofellesskap, sa at hennes leilighet var alt for liten for henne. Hun fortalte at den var så liten at hun måtte kvitte seg med møbler og hvitevarer, samt flytte hobbysakene ut i fellesarenaen, noe hun ga uttrykk for at hun ikke syntes noe om. Lorentzen (2007) hevder at når andre har definert rammene for ens valg og muligheter, uten at en selv har fått være med å bestemme, og heller ikke forstår behovet for dem, kan det gå ut over livskvaliteten. Allardt (1975) ser boforhold som et av flere helt grunnleggende behov når det kommer til levekår og livskvalitet. Han plasserer denne velferdsdimensjonen under det han kaller *å ha*. Ut i fra informantens fortelling kunne det virke som at hun ikke følte et eierskap til leiligheten, da rammene hun måtte forholde seg til, satte begrensninger for hennes preferanser. Lorentzen (2007) belyser hvordan personer med utviklingshemning er avhengige av andre for å være selvbestemt og at det handler om å søke etter personens preferanser. Å bestemme selv, vil si å være primær aktør i eget liv. Tøssebro (1996) understreker at det er en viktig del av menneskets integritet som ikke kan overses uten å medføre en alvorlig krenkelse av individet.

Menneskers risiko for å bli krenket, danner i følge Honneth (2008) utgangspunktet for at anerkjennelse kan anses som en kamp. En gjensidig anerkjennelse er ikke noe som på forhånd er gitt, men noe som må kjempes for. Utgangspunktet er en relasjon hvor den ene i forholdet

stiller seg over den andre. En sentral tanke er at en er avhengig av andres anerkjennelse for å få bekreftet sin identitet (Høiland & Juul, 2005).

Høiland og Juul (2005) eksemplifiserer anerkjennelseskampen ved å vise til filmen Billy Elliott. Billy er en 11 år gammel gutt som vokser opp i et gruvesamfunn i Nord-England. Han ønsker å bli ballettdanser, noe faren ikke vil vedkjenne seg. Gjennom filmen kommer Billys kamp om anerkjennelse frem i form av hans søken etter farens bekreftelse på sitt talent innen dans. Filmen avsluttes med en voksen Billy som fremfører *Svanesjøen*, et øyeblikk hvor faren endelig ser verdien i sønnens lidenskap og anerkjenner han som danser. Eksempelet viser ikke bare til viktigheten av andres anerkjennelse på egen virkelighet, men også til de betydningsfulle andres anerkjennelse. Mead (1934/1967) beskriver våre betydningsfulle andre som de med størst innflytelse på vår identitet. Det være seg foreldre og søsken, og etter hvert også venner og kjærester. En informant fremhevet at ved å bo sammen med en kjæreste, ville hun hatt muligheten til å ha noen å prate med når hun kom hjem fra alle fritidsaktivitetene. Informantens utsagn kan vise til behovet for å ha noen å dele sine opplevelser med. I tråd med eksempelet om Billy Elliott kan det handle om at ens opplevelser og erfaringer blir mer verdifulle eller ekte i møte med den anerkjennende betydningsfulle andre. Allardts velferdsdimensjon (1975) *Å elske*, innebærer vårt behov for tilhørighet og mellommenneskelige relasjoner, som vi finner i familie og venner. Det er i disse nære emosjonelle båndene at den første anerkjennelsesformen, kjærlighet, kommer til uttrykk (Honneth, 2008). Slik innebærer vennskap en form for anerkjennelse. Informantene ga uttrykk for anerkjennelse i beskrivelser av vennskap som var kjennetegnet av omsorg, støtte, forståelse og empati. De sa at venner er noen man kan stole på og ha fortrolige samtaler med. Det er ikke bare en som en har det gøy med, men også noen en kan oppsøke dersom en trenger trøst. Det er en person som er der når det skjer noe, og som holder på hemmeligheter. Informantenes utsagn kan sees i lys av Frønes (1998) beskrivelse av vennskap som en form for sosial relasjon som primært utvikles blant likeverdige. Det handler om et gjensidig ønske om en relasjon. En informants utsagn illustrerte opplevelsen av å ønske, samt være ønsket i en relasjon: *Så liker jeg når for eksempel hun sier at ååå, jeg gleder meg sånn til i kveld, for da er det øvelse. Og da blir jeg veldig glad når hun sier det så vet jeg at vi også treffes i kveld.* Gullestad (1989) relaterer likeverd til likhet i vennskapet og hevder at det handler om å passe sammen. Gustavsson (1998) påpeker at en ofte utvikler bekjentskaper med mennesker som har lignende livsvilkår, erfaringer og interesser. Ved at en velger seg ut venner som er lik seg selv, som står for det samme, øker sannsynligheten for at den enkelte kan spille ut og får

bekreftet identiteter som er viktige for han eller henne (Gullestad, 1989). I et slikt perspektiv vil anerkjennelse være lettere å oppnå i en situasjon hvor en har lignende synspunkter. Gullestad (1989) understreker at for å få bekreftet sin egen selvoppfatning og menneskeverd, må en ha tilgang til relevante støttespillere. Hun beskriver det som en forhandling av sosiale identiteter som kan innebære det å nedtone ulikheter, samt det å bekrefte ønskverdige identiteter. Nærliggende kan vennskapet handle om en identitetsstøtte i presentasjonen av seg selv, noe Kittelsaa (2008) fant hos sine informanter i deres beskrivelse av sine hjelpere.

Identitet

Da informantene fortalte om seg selv, trakk de frem historier som kan si noe om hvordan de opplevde seg selv, og hvordan de ønsket å presentere seg for oss. Det kan handle om å presentere sider som en ønsker å bli identifisert med. Kittelsaa (2008) hevder at en i interaksjon med andre, vanligvis vil fremme et mest mulig positivt bilde av seg selv. En justerer de positive og negative aspektene ved selvet for at de positive skal veie tyngst. En vil derfor vektlegge de sidene en anser som ønskverdige, og underkommunisere de sidene av seg selv som en ønsker å redusere betydningen av (Thorsen & Myrvang, 2008). Begrepet ”multiple selves” viser til selvets mange sider. Mennesker tilpasser seg de ulike sosiale situasjonene og relasjonene man er en del av. Da informantene fortalte om jobben, trakk de frem sider ved seg selv som ”den som strikket”, ”sjefen ved plastpakkingen”, og ”han som spilte gitar for seg selv i lunsjpausen”. Samtidig kom det frem at andre bekreftet disse sidene. I følge Holland et. al. (1998) presenterer den enkelte seg for andre, men først og fremst presenterer en seg for seg selv, og man etterstreber å være slik man sier man er. Disse forståelsene ved selvet, og da spesielt de med sterk betydning for den som presenterer seg, er det en kan kalle identitet (ibid). Slik kan det å bli sett og hørt slik en ønsker å fremstå, oppleves som en bekreftelse på egen identitet.

I følge Kassah (2008) innebærer arbeid en identitetsutvikling. For mennesker med funksjonshemning som ofte er utsatt for stigmatisering, kan det å tilhøre en arbeidsgruppe, være identitetsskapende i en positiv retning. I sin doktoravhandling *Versjoner av arbeid* tar Olsen (2009) opp sammenhengen mellom arbeid og identitet. Ved hjelp av seks nøkkelfortellinger viser han til hvordan arbeidstakere med utviklingshemning beskrev og fortolket sine erfaringer innen arbeid. Nøkkelfortellingen som Olsen (2009) kaller ”arbeidet som adelsmerket” viser til hvordan informantene ga uttrykk for stolthet til den prestisje det gir

å ha arbeid, og dermed kunne kalle seg arbeidstaker. Her kom det frem at informantene vektla det å være nøyaktig, å være punktlig, at man kunne ta ansvar, og at det ble sett på som en helt vanlig jobb. I likhet med Olsens studie (2009), kunne vi se at flere av informantene i vårt prosjekt vektla sine roller i arbeidet. Under det første møtet med informantene, viste de oss rundt på arbeidsstedet og fortalte om alle arbeidsoppgavene de hadde. Informantene forklarte hvordan de ulike maskinene fungerte, og hvilke roller de hadde i forhold til de ulike arbeidsoppgavene. Et eksempel er informanten som påpekte sitt ansvar og sin nøyaktighet i utføringen av arbeidet. Også under gruppeintervjuet viste flere til betydningen av å ta arbeidet på alvor og fullføre sine arbeidsoppgaver. Informantenes vektlegging i sine fortellinger kan også forstås i lys av Olsens nøkkelfortelling ”arbeid som tidsfordriv” (2009). Her vises det til at kollegaene spiller en underordnet rolle, og at jobben ikke oppleves som spesielt interessant, men mer som et tidsfordriv. Dette kan sees i sammenheng med beskrivelsen til en av våre informanter som ikke ønsket å prate så mye om jobben. Han nedtonet også det sosiale miljøet på jobb ved å si at han ikke brukte å være med sine kollegaer, men heller for seg selv. I stedet for å prate om jobben ville han fortelle om sine interesser. Samtidig påpekte han forskjellene mellom seg selv og de andre kollegaene. Ved at informanten laget et tydelig skille mellom seg selv og de andre, kan det synes som at han ikke ønsket å identifisere seg med jobben og sine kollegaer.

Informantenes mange ulike sider kom frem da de fortalte om seg selv innen de ulike arenaene; arbeid, bosted og fritid. I følge Gullestad (1996) er selvet en uopphørlig og skiftende prosess. Det består av en gjennomgående anstrengelse for at man skal kunne forholde seg til variasjon, oppdeling og mangfold. Informantenes presentasjoner av seg selv, kan handle om å vise til sine ulike sider som fremtrer innen de ulike arenaene. De tilpasset seg de ulike situasjonene og relasjonene de var en del av. Thorsen og Myrvang (2008) påpeker at man har mange ”selv”, eksempelvis kan man ha et ”selv” på arbeid, et annet med familie, og et med venner.

Da informantene fortalte om hva en vanlig hverdag innebar for dem, viste de til en hverdag med kjærester, venner og ulike aktiviteter. Samtidig viste enkelte av informantene til behovet for bistand i hverdagen. En informants utsagn om at hun bodde *i sånn bolig*, kan også sees på som en forståelse av hva det innebærer å bo i bolig, og muligens hva det vil si å ha en utviklingshemning. I sin doktoravhandling *Et ganske normalt liv*, trekker Kittelsaa (2008) frem hvordan informantene forstod seg selv som utviklingshemmede, da de aksepterte de

offentlige tjenestene som ble lagt til rette for dem. Men det ble også pekt på informantenes behov for å presentere seg som noe annet enn det standardiserte bildet av utviklingshemmede. I følge Goffmann (1963) vil alle samfunn dele mennesker inn i kategorier. Mennesker med utviklingshemming blir ofte sett på som en gruppe, og tilskrives egenskaper ut i fra sin gruppetilhørighet (Thorsen & Myrvang, 2008). I tråd med dette mener Kittelsaa (2011) at man må stille seg spørrende til hvilken forståelse man har av identitetsbegrepet, når man snakker om hvilken betydning merkelappen utviklingshemming har for mennesker. Forstår man identitet som noe man bare har en av, vil en se bort i fra at en identitet som utviklingshemmet er noe man forhandler om i relasjon med andre. Hun viser også til at menneskers identitet må sees i sammenheng med hvor en er i livet, og de sosiale omgivelsene. Informantenes historier kan vise til deres behov for å presentere seg selv som et individ med flere ulike sider. En informant fortalte om sin erfaring fra folkehøgskole hvor hun skilte mellom de ikke-funksjonshemmede og de psykisk utviklingshemmede. Informanten la vekt på at hun hadde tilhørt den ikke-funksjonshemmede gruppen, og at hun var flink til å prate med de som tilhørte den andre gruppen, noe hun hadde fått bekreftet av andre. Informantens historie kan muligens vise til et behov for å bli anerkjent i et ordinært miljø, som en person uten utviklingshemming. Samtidig kan det tenkes at hennes opplevelse av tilhørighet til den ikke-funksjonshemmede gruppen, fungerte som en forsterkning av hennes identifisering med det ordinære miljøet.

Festinger (1954) viser til at mennesker sammenligner seg med andre, og at det påvirker hvordan man opplever seg selv. Han hevder at man er naturlig motivert til å vurdere seg selv, sine meninger og evner. Under intervjuene trakk informantene inn likheter og ulikheter mellom seg selv og andre. En informant fremhevet flere ganger likheter mellom seg selv og en skuespiller som han så opp til. I følge Skaalvik og Skaalvik (2005) kan man ha en oppadrettet eller nedadrettet sammenligning. Oppadrettet sammenligning vil si at man sammenligner seg med andre som vanligvis gjør det bedre enn en selv, mens nedadrettet sammenligning vil si at man ser seg selv i forhold til andre som vanligvis gjør det dårligere enn en selv. Ved at informanten sammenlignet seg med en skuespiller, som han beskrev som sitt idol, kan det synes som om han hadde en oppadrettet sammenligning. En slik form for sammenligning vil i følge Skaalvik og Skaalvik (2005) kunne ha en negativ effekt på ens opplevelse av seg selv. I dette tilfellet kunne det oppleves som om hans fremstilling av seg selv som lik sitt idol fungerte som beskyttelse av hans identitet, da han viste at han tok avstand fra sine kollegaer. Samtidig kan det muligens være at informantens sammenligning

hadde en positiv effekt på hans opplevelse av seg selv. Det kan handle om en form for identitetsstøtte, som han ikke opplevde å få fra andre. Informanten fortalte: *Når jeg ser på dem, så føler jeg nesten at jeg er med. Nesten som at, ja si at hvis de er irske, så føler jeg at det nesten er som at jeg er irske.* Ved å tilskrive seg selv egenskaper som skuespilleren hadde, kan det handle om å rose seg selv og skape gode tanker om seg selv. Informantens identifisering med skuespilleren kan også vise til hvordan han ønsket å fremstille seg for andre, som innebærer å presentere de sidene som en ønsker å bli identifisert med.

Oppsummering

Diskusjonenes første del kan ses som en synliggjøring av begrepene mestring, anerkjennelse og identitet, samt deres tilknytning til hverandre.

I funnene vises det til betydningen opplevelsen av mestring kan ha for mennesker. Å oppleve mestring kan ses som en sentral faktor for menneskers motivasjon og forventning av mestring. Mestringserfaringer kan også sees som en viktig kilde for å skape tiltro til seg selv og egne evner, og slik være betydningsfullt for menneskers opplevelse av seg selv. Informantenes historier viste til det å få til noe innenfor områder som syntes å være viktige for dem. Slik handlet det ikke bare om hva en mestret, men at en mestret noe som var av betydning. Å bli anerkjent for det en mestrer, ble også trukket frem, noe som vil kunne føre til at man blir mer bevisst at det gode resultatet har noe med en selv å gjøre. Informantene presenterte også sider ved seg selv som fortalte noe om rollen de hadde på jobb som; «Den som strikket» eller «Sjefen ved plastpakkingen». Samtidig fortalte enkelte at andre hadde gitt bekreftelse på disse sidene ved en selv. Slik kan anerkjennelse sees i sammenheng med identitet i form av bekreftelse på slik en ønsker å fremstå og de rollene en ønsker å ha. Det fordrer tilgang på relevante støttespillere som nedtoner sidene en ønsker å redusere betydningen av, samt bekrefter sidene som en ønsker å identifisere seg med.

4.3.2 Framtid

Håpet og drømmens betydning

Informantene fortalte under gruppeintervjuet at det var viktig å ha drømmer, og begrunnet det med at det ga motivasjon. I følge Rustøen (2001) er håp en sentral faktor i menneskers liv, det påvirker vår opplevelse av livet, samt at det kan gi styrke og motivasjon. Da informantene

fortalte om drømmens verdi, handlet det om å få *nye impulser* slik at en ikke ble *så grodd fast*. Det innebar som de sa: *Forandringer*. Fromm (1971) hevder at håp er et sentralt element i menneskers forsøk på å skape sosiale forandringer slik at livet blir mer levelig og fornuftig. Informantene assosierte også framtidsdrømmer med det å tenke på hva en vil oppleve før en blir gammel. Det kan relateres til håp som en indre tilstand, hvor man hele tiden er klar for det som ennå ikke har oppstått, men at man samtidig ikke fortviler om det ikke oppstår i egen levetid (Fromm, 1971). I henhold til framtid og drømmer, påpekte informantene at framtidsdrømmer kunne innebære å glede og grue seg. Dufault og Martocchio (1985) hevder at en kan ha forventninger som innebærer drømmer om hvordan framtiden skal bli, eller eventuelt angst for det som kommer. Hvilke forventninger en har, vil påvirke hvordan en har det nå (Dufault & Martocchio, 1985; Markus & Nurius, 1986). Det kan sees i lys av en informants utsagn om å være redd for å bli gammel uten å ha nådd sine drømmer.

Håpet er et paradoksalt fenomen, som verken er en passiv venting eller en urealistisk forsering av begivenheter som ikke vil kunne inntreffe (Fromm, 1971). Å håpe på det som allerede eksisterer vil ikke være meningsfullt. Likeledes vil det ikke gi mening å håpe på det som ikke vil kunne eksistere (ibid). Slik er ikke håp og drømmer nødvendigvis det samme. Håp er knyttet til menneskers virkelighet, og ens forventninger om å kunne nå det en håper på. Da informantene skulle fortelle om en ideell framtid, resonnerte flere rundt hva de kunne se for seg som en reell drøm, og det som de mente bare ville forbli en drøm. Men selv om flere skilte mellom det de anså som realistisk og urealistisk, påpekte de, som vi har sett innledningsvis, drømmens betydning i form av at den gir motivasjon. Således var informantene enige om at det var viktig å ha drømmer. Likevel påpekte de at en kan ha et godt liv uten at en når alle drømmene. Det handlet om å ta en drøm om gangen og prioritere de viktigste. I motsetning til håpet, som sees i henhold til den enkeltes virkelighetsopplevelse, kan det å drømme om framtiden, handle om å sikte utover seg selv. Thuen (2013) viser til at ved å drømme kan man leve seg selv ut i et annet liv. Det handler om å rose seg selv, og skape gode tanker om seg selv og eget liv. En kan være fornøyd med det en har, men la tankene få en større horisont. Flere informanter ga uttrykk for at de var fornøyd med sin nåværende situasjon. Men innen de ulike arenaene viste de likevel til forskjeller. Enkelte var fornøyd med sin arbeidssituasjon, men savnet noen å dele fritiden med. Andre hadde mange fritidsaktiviteter, men savnet flere utfordringer på jobb. Noen savnet friere rammer i hjemmet. Slik steg det etter hvert frem et nyansert bilde av hvordan informantene opplevde sin situasjon

og hvordan det muligens preget hva de håpet og drømte om. I det følgende vil vi se nærmere på informantenes håp og drømmer og diskutere de opp mot de gjennomgående begrepene.

Det gode liv som “det ideelle selv”

Da informantene fortalte om sine håp og drømmer for framtiden, synes det å handle om hva de så for seg som det gode liv. I følge Rustøen (2001) er håpet et viktig element for menneskers liv, og for at det skal oppleves som godt å leve. Således kan det å håpe og drømme om framtiden, sees som betydningsfullt for ens nåværende situasjon. Under gruppeintervjuet sa informantene at det gode liv blant annet handlet om å *ha folk rundt seg som bryr seg*, samt det å *passe på andre som ikke klarer seg selv*. Enkelte trakk også frem det å kunne hjelpe andre, da de fortalte om sine drømmer og håp for framtiden. Under det individuelle intervjuet fortalte en informant om hennes drøm innen arenaen arbeid: *Har jo liksom alltid drømt om å jobbe med utviklingshemmede, som trenger hjelp og sånn. Det er jo liksom min største drøm da, som jeg har hatt i mange, mange år*. Sett ut i fra hva det gode liv innebar for informantene, kan drømmen sees som et eksempel på det gode liv, samt vise til betydningen av å hjelpe andre. Det gode liv kan også sees relatert til det Rogers (1969) beskriver som ”det ideelle selv”. ”Det ideelle selv” vil si det selvet man ønsker å oppnå. Sett i lys av dette kan det synes som om informantens drøm var et uttrykk for hva hun så som det ”ideelle selv”. Da informantene fortalte om sine drømmer, refererte også flere til tidligere erfaringer innen samme område. Informanten som ønsket å arbeide med mennesker med utviklingshemning, fortalte om sine mange år som støttekontakt. Dette kan muligens sees på som en måte å vise at det var noe hun hadde mestret tidligere, og at drømmen nødvendigvis ikke var så langt unna. I følge Rogers (1969) vil man søke etter erfaringer for å minske gapet mellom nåværende situasjon, ”det reelle selv”, og det som man ser som ideelt, ”det ideelle selv”. Jo mindre gapet er mellom det man har og det man håper på, jo bedre vil den enkeltes selvoppfatning være. Nærliggende hevder Fromm (1971) at de som har sterkt håp, hele tiden vil være på leting etter det en håper på, og at man vil være klar for å hjelpe det frem i livet. I tråd med dette kan det synes som om at det å vise til mestringserfaringer, fungerte som en måte å minske gapet mellom nåværende situasjon og drømmen, noe som kunne ha en positiv påvirkning på informantens selvoppfatning.

Drømmene som ble trukket frem, gjenspeilet informantenes interesser, og kan fortelle noe om hva som var betydningsfullt for dem. Rosenberg og Pearlin (1978) viser til *psykologisk*

sentralitet, som innebærer de erfaringsområdene som er spesielt viktige for oss, og som vil ha stort fokus i vår oppmerksomhet. Således kan det å få tak i informantenes interesser, vise til sentrale faktorer ved deres drømmer. Som vi har sett, viste flere av informantene til drømmer, hvor det å hjelpe andre stod sentralt, blant annet å være ”natteravn” eller å arbeide med mennesker med utviklingshemning. Det å hjelpe andre, ble også vektlagt under gruppeintervjuet, da informantene fortalte hva mestring, et godt miljø og det gode liv innebar for dem. Det kan tenkes at ønsket om å være ”natteravn” eller å arbeide med mennesker med utviklingshemning, har sitt utgangspunkt i et ønske om å kunne hjelpe andre. Dette syntes å være viktig for flere informanter og opptok mye av deres oppmerksomhet. Stotland (1969) påpeker at jo større betydning håpet har, jo større vil den positive opplevelsen av å mestre være. I følge Skaalvik og Skaalvik (2005) vil menneskers opplevelse av seg selv påvirkes på flere områder, men i størst grad innen områder som er høyt verdsatt av en selv og andre. På den andre siden vises det til at opplevelsen av håpløshet i forhold til noe som er av betydning for en, vil kunne ha negativ påvirkning (Stotland, 1969). Innen velferdsdimensjonen *å være*, viser Allardt (1975) til menneskers behov for å kunne realisere sine iboende muligheter for å ha et godt liv. Informantenes ønske om å hjelpe andre kan i lys av dette handle om å få uttrykke egen kompetanse.

Informantenes egne skiller mellom det de anså som realistiske og urealistiske drømmer

Rosenberg (1979) skiller mellom to “ideelle selvbilder”; “det uoppnåelige selvbilde” som kan knyttes til våre drømmer, og det “ideelle selvbilde” som anses som mer realistisk, og som en vil forsøke å nå. Det ideelle selv som anses som mer realistisk, kan knyttes til håpet, som i følge Stotland (1969) handler om en forventning om å oppnå det en ønsker. Flere av informantene skilte mellom hva de så som en realistisk og en urealistisk drøm. Et eksempel var en informant som viste til et tydelig skille mellom det han så på som realistisk og urealistisk, da han fortalte om hva som kunne vært en boligdrøm. Rosenberg (1979) viser til at om en ikke når de drømmene som anses som uoppnåelige, vil ikke dette få så store konsekvenser for den enkeltes selvvurdering. Dette kan ses i sammenheng med håpet, som Fromm (1971) beskriver som en indre tilstand hvor man er klar for det som enda ikke har oppstått, men at man ikke fortviler om det ikke oppstår i egen levetid. Selv om flere informanter trakk frem drømmer som de anså som urealistiske, virket det imidlertid ikke som at de var uten betydning. En informant som var ansatt gjennom den vernende bedriften,

fortalte at fast ansettelse ved det ordinære arbeidsstedet hun var utplassert på, hadde vært det *aller, aller beste*. Samtidig nølte informanten med å fortelle dette, da hun innledet med å si at: *Det får jeg jo ikke så nytter jo ikke å tenke på*. I følge Stotland (1969) vil opplevelsen av håpløshet i forhold til egne muligheter for å nå det man ønsker, kunne føre til belastninger. Jo viktigere håpet er, jo større vil belastningen kunne være. Men ved at informanten hadde innrettet seg med at det ikke ville bli noe av, kunne det virke som om hun hadde nedjustert sine forventninger, da hun etter hvert trakk frem fordelene ved å være ansatt i VTA-bedriften. I følge Dufault og Martocchio (1985) vil den håpende holde fast ved håpet og tro det er realistisk mulig å nå, helt frem til han eller hun opplever at det ikke er realistisk i virkeligheten.

Kanskje noen drømmer er nærmere enn en skulle tro?

Der noen skilte mellom det de anså som realistiske og urealistiske drømmer, viste andre informanter til muligheter for å komme nærmere det de ønsket for fremtiden. En informant fortalte om sin drøm i forhold til sitt nåværende arbeidssted, samtidig som hun trakk frem det hun anså som egne begrensninger. *Noen ganger skulle jeg ønske at jeg var arbeidsleder, og jeg har jo liksom hatt det ønsket noen ganger. For det høres veldig spennende ut da, men liksom, det må man ha utdannelse til da. (...) Det er en som har vært blanding av arbeidsleder og arbeidstaker. Så det hadde vel gått an for meg og*. Selv om informanten reflekterte rundt egne utfordringer ved en slik type stilling, fremhevet hun også sine muligheter. Ved å peke på at hun kunne vært noe mellom arbeidsleder og arbeidstaker, kan det tenkes at hun så sine muligheter for å komme nærmere ønsket om å være arbeidsleder. Markus og Nurius (1986) viser til begrepet ”mulige selv”, som innebærer hvordan man ser eget potensial for fremtiden. ”Mulige selv” er det selvet man ønsker å nå, samtidig som det viser til det selvet man ønsker å unngå i fremtiden. Relatert til dette perspektivet kan informantens refleksjoner rundt sine muligheter, vise til hvordan hun så sitt eget potensial for fremtiden.

I følge Markus og Nurius (1986) vil ”det mulige selv” ha sitt utgangspunkt i menneskers historie, sosiale liv, rollemodeller, media og tidligere erfaringer. Informanten sa at det hun så som fint med jobben som arbeidsleder, var ansvaret det innebar, samt det å kunne delegere arbeidsoppgaver. Det viste seg at fellesnevneren ved de arbeidsoppgavene informanten likte best, var ansvaret hun hadde. Dette var både i forhold til nåværende arbeidsoppgaver, samt fra tidligere erfaringer. Ønsket om å være arbeidsleder, kan sees på som et ønske om å være den

som gir oppgaver til andre, fremfor kun å være mottakeren som utførte oppgavene. En slik oppgave signaliserer kompetanse. Olsen (2009) viser til hierarkiet som eksisterer på arbeidsplasser. Men der andre har mulighet for å klatre i hierarkiet, vil ikke ansatte ved VTA-bedrifter ha muligheter for dette på samme måte. Informantens ønske kan synes å være et ønske om å kunne få klatre i hierarkiet. I følge Dufault og Martocchio (1985) vil det å ha mål i livet være en viktig del av håpet. Gjennom målene blir framtiden tydeliggjort, og man kan se muligheter for positive forandringer.

Ved at informanten selv satte opp to ytterpunkter og kom frem til noe mellom ytterpunktene, så hun at det kunne ligge muligheter for å komme et steg nærmere drømmen. Hun påpekte egne begrensninger i lys av det arbeidslederstillingen innebar, samtidig som hennes potensial ble trukket frem. Ved at informanten selv definerte rammene for hva som var mulig for henne, kan det også handle om å ha en aktørrolle, noe som er sentralt for å oppleve livskvalitet i et selvbestemmelsesperspektiv (Lorentzen, 2007). I følge Travelbee (1971) er håpet relatert til valgmuligheter. Å vite at man har muligheter til å ta avgjørelser og valg som omhandler eget liv, kan gi en følelse av frihet og økt opplevelse av å være aktør i eget liv.

Mestringens betydning for håp og drømmer

Dufault og Martocchio (1985) viser til at det den enkelte håper på vil påvirkes av hvordan en har det nå, samt tidligere erfaringer. Dette kommer til uttrykk i det de kaller *den tidsmessige dimensjonen* av håpet. Her påpekes det at håp er et framtidsrettet begrep, men at det må sees ut i fra den enkeltes historie. Tidligere erfaringer av mestring kan være en sentral faktor for hva man håper på. Opplevelser av mestring vil kunne påvirke ens motivasjon, samt ens forventning av mestring (Sæthre, 2008). Flere av informantene trakk frem tidligere erfaringer da de fortalte om sin drøm for framtiden. En informant uttrykte drømmen sin slik: *Sykle ute. Det er det som er drømmen. Har ikke balanse til å tørre å slippe.* Samtidig viste hun til sin erfaring fra et treningsopphold hun hadde deltatt ved: *Når jeg var der sist så merket jeg jo at, oi.. Jeg klarte jo, merket at jeg klarte mye mer da jeg kom hjem. Jeg klarte liksom det å... Altså, reaksjonsevnen min var mye bedre en stund.* Ut i fra informantens uttalelse kan det synes som om hennes tidligere erfaring av mestring var grunnlag for hennes drøm.

Opplevelsen av å mestre kan synes å fungere som motivasjon for å gjenta oppholdet, samtidig som det kan ha ført til at informanten fikk økt tro på seg selv og egne evner. Å ha tiltro til seg selv, vil være viktig for at man skal kunne jobbe mot det man ønsker å oppnå (Bandura,

1977). I følge Stotland (1969) er håpet knyttet til forventning om mestring, og han ser på håpet som en sentral faktor for at man skal kunne handle. I lys av dette kan informantens tidligere mestringsopplevelse sees som en forventning om å mestre i senere situasjoner, noe som vil være viktig for at hun skal kunne handle for å nå sin drøm. Forventning av mestring vil slik være en motivasjonsfaktor for å handle. Jo mer motivert man er, desto mer aktivt vil man handle for nå det man ønsker (ibid). Informanten fortalte at hun hadde stått på venteliste for å delta på treningsoppholdet i flere år, og hun uttrykte frustrasjon over den lange listen. Dufault og Martocchio (1985) viser til at håpet kan innebære forhold som vil være vanskelige å nå. Når målene er mer langsiktige vil det kreve tålmodighet og venting. Men når den håpende opplever at det ikke lenger er realistisk å nå det man ønsker, kan det tenkes at man gir opp håpet. Samtidig kan det påpekes at informantens muligheter for å nå det hun ønsket, var styrt av ytre faktorer. Sett i lys av et aktør- og brikke-perspektiv (Nygård, 2007), kan den frustrasjonen informanten uttrykte ha sitt grunnlag i opplevelsen av å ikke ha kontroll på omgivelsene. Det kan sees som en frustrasjon over ikke å ha mulighet for selv å handle for å nå det man drømmer om.

Anerkjennelsens betydning for håp og drømmer

Betydningen av relasjoner for å kunne holde fast ved håpet, belyses spesielt i tilknytningsdimensjonen innenfor håp (Dufault og Martocchio, 1985). Det handler om nærpå personer eller andre som kan gi hjelp, støtte og oppmuntring, og bidrar til at en holder fast ved håpet. Det være viktig at andre har troen på en, og tror at håpet en har kan realiseres. Da informantene fortalte om deres ønsker og drømmer for framtiden, kom betydningen av andres anerkjennelse tydelig frem. En informant fortalte at han hadde gitt opp framtiden, da han opplevde å få nei-svar fra ulike jobber, samt at en person hadde avfeid at han kunne bli musiker. Dufault og Martocchio (1985) hevder at håp må være basert i virkeligheten, men at det da snakkes ut i fra perspektivet til den håpende. Informantens kommentar til at andre avfeide at han kunne bli musiker var: *Jeg har jo ikke en gang prøvd. Han vet jo ikke om han kan si nei eller ikke. Jeg synes det er litt sånn dumt å si nei med en gang.* Slik uttrykte informanten behovet av selv å erfare hva han kunne og ikke kunne få til, samt at andre ikke ”blott” vet det bedre enn han selv. Det kan handle om et behov for å oppleve seg som aktør i eget liv, fremfor en brikke i andres spill. Aktørrollen innebærer en opplevelse av å kunne påvirke omgivelsene, fremfor en brikkelignende tilværelse hvor en ikke har påvirkningskraft, noe som har stor betydning for motivasjon og mestring (Nygård, 2007). Informantens utsagn

om at han hadde gitt opp, kan være et resultat av opplevelsen av at andre hadde tatt avgjørelsen på hans vegne og dermed påvirket hans opplevelse av seg selv som hovedaktør i eget liv, hvor en har kontroll over utfallet av egne handlinger. Det er et spørsmål om selvbestemmelse. Da Folkestad (2003) undersøkte kommunikasjonen mellom beboere og personale i sin doktoravhandling *Institusjonalisert hverdagsliv*, fant han at personalet hadde en definisjonsmakt overfor beboerne. Folkestad (2003) viser til maktstrukturene som omgir brukere og personale og hvordan beboernes hjelpebehov legitimerte personalets tilstedeværelse. Men det vises også til at beboerne var handlende subjekter som besvarte personalets makt med motmakt. Det kom til uttrykk gjennom tydelig motstand, tilbaketrekking eller manglende interesse. Lignende kan informantens uttalelse sees som en type motmakt av den andres definisjon av hva han kan og ikke kan få til. Det kan også sees som en protest mot at noen muligheter skal være lukket for han. Når det er tale om andres tolkninger av hva en kan og hva en ikke kan få til, kan det være av interesse å se nærmere på musikkens betydning for informanten. Informanten fortalte at musikken bidro til å bearbeide inntrykk og følelser. Det kunne virke som om motivet bak musikkdrømmen ikke kun handlet om karriere, men om å få lov til å holde på med det en liker. Musikkdrømmen ble satt i sammenheng med drømmen om å få gå på folkehøgskole og få nye venner. Nærliggende kunne informantens musikkinteresse symbolisere en mulighet for nye bekjenskaper, og som motivasjon også på andre arenaer i livet som var viktige for han. Når en ser musikkens betydning for informanten og at den blir satt i sammenheng med å gå på folkehøgskole, er det ikke sikkert at deler av hans musikkdrøm befant seg så langt unna virkeligheten.

Andre informanter viste til betydningen av andres støtte for å nå sine drømmer. For flere av informantene handlet drømmen om å få et større sosialt nettverk. De viste til et savn etter flere å være sammen med, samtidig som det kunne synes som om det var vanskelig å være den som tok initiativ. Informantene som bodde i bofellesskap, fortalte om hvor hyggelig de syntes det var da det ble lagt til rette for sosiale aktiviteter med andre beboere. Samtidig viste de til et ønske om at dette skulle skje oftere. En informant sa at det kunne være vanskelig, da personalet hadde varierende turnuser. Dette kan handle om betydningen av andres hjelp for å kunne delta på sosiale arenaer. I følge Sæthre (2008) vil de alminnelige vilkårene i samfunnet føre til at mennesker med utviklingshemning ofte har færre muligheter til å oppleve mestring på ulike arenaer, da det ikke legges til rette for det. Wehmeyer (1998) viser til betydningen av tilrettelegging og andres støtte og fremhever at selvbestemmelse ikke nødvendigvis handler om å utføre handlinger selv, men at man har kontroll over utfallet. En informant fortalte under

gruppeintervjuet at hun *fikk hjelp hele tiden*, noe hun opplevde som fint. I denne sammenheng kan det være snakk om et behov for at andre legger til rette for at man skal kunne komme nærmere drømmen.

Framtidsdrømmer- en gjenspeiling av identiteter?

Da informantene fortalte om egne drømmer, kan det sees i sammenheng med hvordan en ønsker å fremstille seg selv. En informant påpekte at hennes leilighet i bofellesskapet var for liten, noe som resulterte i at hun måtte kvitte seg med eiendeler som var av betydning for henne. Da hun fortalte hvordan hennes drømmeleilighet ville sett ut, skapte informanten et bilde hvor hun ”tok” sine eiendeler tilbake. I drømmeleiligheten ville informanten satt av et eget rom til sitt hobbyutstyr, som syntes å være en stor interesse for henne, og som på daværende tidspunkt ble oppbevart i fellesarenaen i bofellesskapet. Gullestad (1989) knytter vår identitet til hjemmet. Hun anser identitet, integrasjon og mening som sentrale verdier som hjemmet står for. Vi skaper verdier ved å konstruere en ramme, altså hjemmet, som symboliserer verdiene. I hjemmet og gjennom hjemmet skapes en opplevelse av retning og mening. Der blir de ulike rollene som vi spiller, bundet sammen til en opplevelse av en helhetlig person. Hvordan vi innreder, sier noe om hvem vi er og hvilken mening vi legger i hjemmet (ibid). I tråd med dette perspektivet kan informantens drøm om å få tilbake sine eiendeler handle om å ta deler av sin identitet tilbake. Hennes kreative side, som hun gjentatte ganger tok opp i intervjuet, syntes å symbolisere en betydningsfull side ved hennes identitet.

For flere informanter handlet deres framtidsdrømmer om et arbeid utenfor den VTA-bedriften. Slik vi har sett i diskusjonens første del, ble erfaringer fra å ha tilhørt et ordinært miljø synliggjort. Informantenes framtidsdrømmer om et ordinært arbeidssted kan muligens tyde på et ønske om å bli sett atskilt fra kategorien utviklingshemning. Det kan være at informantene så denne kategorien som et hinder for å nå sine drømmer, selv om ingen ytret dette direkte. I stedet ble sosial sammenligning et sentralt tema, hvor enkelte informanter sammenlignet seg med de som ble sett på som ”normalen”. Å sammenligne seg selv med ikke-funksjonshemmede kunne fungere som en måte å bringe drømmen nærmere.

Informantenes drømmer om å tilhøre et ordinært arbeidssted, deres henvisning til historier hvor de hadde tilhørt ordinære miljøer, samt sosiale sammenligninger med personer uten utviklingshemning, kan sees i lys av det Gullestad (1989) påpeker som forhandling av sosiale identiteter. I en slik sammenheng er en avhengig av relevante støttespillere som bekrefter ens

ønskede identiteter. En slik bekreftelse kan synes problematisk om en ser mennesker med utviklingshemning som en gruppe og tilskriver dem egenskaper ut i fra deres gruppetilhørighet. Det handler om ens forforståelse og at en evner å se personen bak diagnosen. I tråd med informantenes utsagn om at *det er fint å få hjelp*, handler det ikke nødvendigvis om å se bort i fra deres hjelpebehov, men å se personen med sine styrker og svakheter, slik som resten av befolkningen også har.

4.3.3 Oppsummering

Informantene hadde mange refleksjoner rundt egen framtid, hva de anså som bra slik det var, samt hva som kunne vært bedre.

I det informantene fortalte om sine håp og drømmer for framtiden, ser vi muligens at det handler om hva de så som ”det ideelle selv”. Det er da snakk om det ”selvet” de ønsket å oppnå i framtiden. Eksempelvis kan en informants drøm om å arbeide med mennesker med utviklingshemning, sees som ”det ideelle selv” i arbeidslivet.

Flere fremhevet også tidligere mestringserfaringer innen samme område som drømmen. I følge Dufault og Martocchio (1985) vil det en håper på for framtiden påvirkes av tidligere erfaringer. Således kan informantenes erfaringer sees som et grunnlag for deres drømmer. Samtidig kan det å vise til mestringserfaringer fungere som en måte å minske gapet mellom nåværende situasjon og drømmen, og vise til at drømmen nødvendigvis ikke var så langt unna.

For øvrig syntes det også som om informantenes erfaringer påvirket hvilke muligheter de så for seg selv. Da de fortalte om sine håp og drømmer, viste flere til et skille mellom det de så på som realistisk og som urealistisk. Dette betyr nødvendigvis ikke at drømmene de så som urealistiske, ikke var av betydning, men at de hadde justert sine forventninger ut i fra hva de anså som realistisk. Det kan handle om hvordan de så sitt eget potensial for framtiden innenfor de rammene de måtte forholde seg til. En informant resonnererte seg frem til sine muligheter, ved å sette opp to ytterpunkter. Å selv få kunne resonnerere seg frem til sine muligheter, vil være en sentral faktor for ens opplevelse av å være aktør i eget liv. Lorentzen (2007) hevder at når andre har definert rammene for ens muligheter uten at en selv har fått vært med å bestemme, kan det påvirke ens livskvalitet.

Betydningen av selv å få sette rammene, kom tydelig frem i et av eksemplene. En informant fortalte at han hadde gitt opp framtiden, da andre hadde definert hva han kunne og ikke kunne få til. Det er ikke nødvendigvis snakk om å kunne realisere alle sine drømmer, men at en selv kan få erfare hva man kan og ikke kan gjøre. Når man får et bedre innblikk i informantenes håp og drømmer, og hva de innebærer, kan det også vise seg at det ikke behøver å handle om en tittel, som for eksempel ”sjef” eller ”musiker”, men om å få gjøre noe man liker og identifiserer seg med. Slik kan man si at drømmene reflekterer ens egen identitet.

Ser man nærmere på drømmene, kan man kanskje få øye på sider ved den enkelte, som han eller hun ønsker å presentere ved seg selv. Som informantene selv sa, var det viktig å ha drømmer. Å drømme om framtiden, innebar at man ønsket at noe nytt skulle skje, samtidig som det kunne gi motivasjon til å handle. Selv om informantene sa at det var viktig å ha drømmer for framtiden, sa de også at man kan ha et godt liv uten at en når alle drømmene. Det kan således handle om å få ha de drømmene en har, uten at andre setter rammene for ens muligheter. Det viktige blir da at en selv får være aktør i prosessen, hvor en finner ut hva en kan og hva en ikke kan gjøre. Dette fordrer at det legges til rette for at den enkelte skal kunne være med å resonnerer seg frem til sine muligheter, fremfor at andre skal vite ens eget beste. Som Travelbee (1971) sier, er det å kunne ta avgjørelser i eget liv relatert til håpet; det gir en følelse av frihet, samt en opplevelse av å være aktør i eget liv.

4.4 Metodiske begrensninger

I dette avsnittet vil vi se nærmere på svakheter i anvendelsen av metoden vår og vise hvordan vi har forsøkt å løse disse utfordringene.

Kvale og Brinkmann (2010) hevder at et hvert forskningsintervju vil innebære et klart asymmetrisk maktforhold mellom forsker og intervjuobjekt. I lys av maktaspektet, kan det sees som en metodisk begrensning at informantene var i mindretall under de individuelle intervjuene. Vår kontaktperson, avdelingslederen, mente derimot at vi symboliserte en enhet for informantene og at det derfor var naturlig å gjennomføre intervjuene sammen. I sin doktoravhandling, *Et ganske normalt liv*, knytter Kittelsaa (2008) spørsmålet om studiens troverdighet til forskerens måte å opptre på i samhandling med informantene. Ved at vi hadde flere besøk ved de ulike arbeidsplassene, ble vi bedre kjent med informantene i forkant av

intervjuene. Dette kunne muligens ført til at informantene ble tryggere i selve intervjusituasjonen og fikk tillit til oss som intervjuere.

Likevel opplevde vi stor variasjon blant informantene, noe som skapte svært ulike intervjusituasjoner. Enkelte hadde rike uttalelser, andre var mer kortfattede i sine svar. Det kan handle om den asymmetriske relasjonen mellom intervjuer og informant, som i følge Thorsen (2005) er ekstra utfordret når informanten har en utviklingshemning. Slik vi har sett i metodekapittelet (kapittel 3, avsnitt 3.3) kan maktaspektet bidra til at informantene svarer det de tror at andre vil høre (Ellingsen, 2009), som for eksempel korte ja og nei-svar. Vi opplevde at etter hvert som vi ble bedre kjent med informantene, ble deres fortellinger stadig mer utdypende, men på ulike språklige nivå. Vi etterstrebet å la samtalene arte seg ut i fra informantens måte å kommunisere på. For noen informanter, som brukte lang tid på å svare, innebar det å stå i pausene og signalisere at vi hadde god tid. Dette krevde en konstant årvåken sensitivitet hvor vi forsøkte å verken å undervurdere eller å overvurdere informanten. Gjærum (2010) fremhever det å våge å stole på egen forskerintuisjon siden ens evne til å relatere, kommunisere, tyde og tolke den andres uttrykk, vil være ekstra utfordret i møte med utviklingshemmede informanter. Slik så vi det som essensielt å ha flere intervjuer for å komme bakenfor informantenes ord og få innsikt i hva de la i sine uttalelser. Hydén (2000) anbefaler repetitive intervju for å få et rikere datamateriale. Hun fremhever at det kan ha oppstått nye tanker og refleksjoner i mellom hvert intervju. Således jobber tiden i mellom hvert intervju for en. Selv om vi ikke gjennomførte flere individuelle intervju, opplevde vi under gruppeintervjuet at informantene kom med flere og utdypende perspektiver knyttet til egen framtid. Slik Hydén (2000) fremhever kan det ha oppstått tanker underveis i intervjuprosessen som bidro til å sikre et rikere datamateriale.

Gruppeintervjuet bar også preg av den språklige variasjonen blant informantene, noe som kan ha vært en metodisk begrensning. Der noen informanter hadde lengre uttalelser, ga andre korte svar. Vi var oppmerksomme på å la informantene fortelle fritt, men etterstrebet å skape rom for at alle kunne komme med sine tanker. En styrke i denne sammenheng kan ha vært tilretteleggingen for variasjonen innad i informantgruppen ved å bruke "tankekart". Å bruke tankekart som verktøy kan ha åpnet for at alle kunne komme med sine synspunkter, både i form av lengre uttalelser og enkeltord. Med dette forsøkte vi å ivareta informantenes ulike forutsetninger slik at de kunne komme med både lengre uttalelser og enkeltord. På denne

måten fikk vi mulighet til å få frem alle informantenes synspunkter, uavhengig deres forutsetninger.

Gjærum (2010) anbefaler å legge til rette for en åpen samtaleform under intervjuet som kan bidra til at informantene kommer med egne fortellinger. Fortellingene kan senere vise seg å bli ”nøkkelfortellinger” som kan gi interessante analyseperspektiver. En metodisk begrensning i denne sammenheng kunne vært omfanget av vår intervjuguide som muligens kan ha inneholdt for mange spørsmål og dermed kunne hindret informantene i å komme med egne fortellinger. Vi etterstrebet imidlertid å ha intervjuguidens hovedtemaer i bakhodet og kun benytte den som en rettesnor i samtalen. På denne måten kan intervjuguiden sees som en styrke da det å spørre om noe så konkret som en vanlig arbeidsdag var en fin innfallsvinkel for å skape en naturlig samtale og for at informantene skulle kunne komme med egne historier. Ved at vi vektla å lytte fremfor å stille spørsmål, opplevde vi å få tak i informantenes interesser, noe som igjen ble en fin innfallsvinkel for å prate om framtidsdrømmer.

Intervjuguidens utforming i relasjon til et fortids-, et nåtids- og et framtidsperspektiv kan muligens sees på som en metodisk begrensning. Det å pendle frem og tilbake mellom ulike tidsperspektiv, kan være utfordrende for mennesker med utviklingshemning da det regnes som avanserte kognitive prosesser (Gjærum, 2010). Å skulle språksette tidligere erfaringer er komplisert med hensyn til hukommelse og valg av begreper som skal representere et minne. Samtidig kan det være vanskelig å se for seg framtiden da denne kan sies å være mer abstrakt. Det kunne likevel synes som at det å ta tak i det konkrete her og nå, gjorde det enklere for informantene å se for seg hva som kunne vært annerledes eller hva som allerede var bra. Intervjuguidens ulike tidsperspektiver bidro til en ”rød tråd” i informantenes fortellinger der informantenes erfaringer fra egen fortid og nåværende situasjon, så ut til å prege deres framtidsdrømmer. Eksempler på dette kan være det vi så i lys av deres mestringserfaringer, interesser eller andres støtte.

En annen metodisk begrensning var en informants ønske om å ikke bli tatt opp på lydbånd. På denne måten kan vi ha gått glipp av viktig informasjon, nyanser og sammenhenger som vi ikke så i intervjusituasjonene, men som vi kanskje ville oppdaget i ettertid ved å lytte til båndopptaket. I en slik situasjon opplevde vi det som en styrke å være to. Observatøren skrev ned et referat fra intervjuet og fokuserte på å skrive ordrett det som var av særlig betydning

for prosjektet. Etter intervjuet utfylte vi referatet med alt vi kunne huske fra intervjuet, samt tanker vi hadde gjort oss underveis.

Informantens ønske om å ikke bli tatt opp på lydbånd kan også sees som en metodisk begrensning med hensyn til gruppeintervjuet. Under dette intervjuet var det flere deltakere, noe som kunne gjøre det vanskelig å holde oversikt over alt som ble sagt. Det kan tenkes at vi gikk glipp av noen relevante utsagn, som ville ha kommet frem ved bruk av lydopptaker. Begrepsintervjuets hovedhensikt var imidlertid å få tak i hva informantene la i begrepene. Ved at samtalen kretset seg rundt de gitte temaene og at informantene utfylte ”tankekart”, opplevde vi å få ned essensen i det som ble sagt, selv uten lydopptaker. Vi hadde avklart på forhånd hvem av oss som skulle ha ordstyrerrollen og hvem som hadde ansvar for å notere ned informantenes utsagn. Den av oss som hadde fokus på å fylle ut tankekartene, noterte også ned lengre uttalelser som var av særlig betydning for vårt prosjekt.

Å fortelle om egne drømmer og tanker for framtiden, kan anses som personlig og ikke nødvendigvis noe en vil dele med hvem som helst. Vi kan ikke være sikre på at informantene har gitt oss et autentisk bilde av sine tanker for framtiden. Gjennom intervjuprosessen hvor vi møtte informantene flere ganger, så vi imidlertid de samme fortellingene og svarene gå igjen. Det kan på den ene side tyde på at det var det de var opptatt av og det de ønsket å dele. Likevel kan vi ikke være sikre på at svarene er representativ for deres ønsker om egen framtid. Ved flere anledninger hvor vi har undersøkt om vi forstod informantens utsagn riktig, opplevde vi å bli irrettesatt, noe som kan tyde på en form for tillitt fra informantenes side.

5 Konklusjon

I dette prosjektet ble seks informanter med lett grad av utviklingshemning intervjuet, med det formål å belyse hvordan de opplevde sin nåværende situasjon og hvilke tanker og drømmer de hadde for egen framtid. Forskningsspørsmålene har fungert som en ramme for å kunne belyse problemstillingen som var:

På hvilken måte uttrykker mennesker med lett grad av utviklingshemning sine framtidsdrømmer, sett ut i fra livet her og nå, og sine tidligere erfaringer?

I beskrivelsen av egne drømmer, la informantene vekt på betydningen av mestringsopplevelser og andres støtte. Tidligere mestringserfaringer ble av flere informanter satt i sammenheng med drømmer for framtiden. Det var hovedsaklig snakk om erfaringer innenfor områder som syntes å være særlig viktige for informantene.

Betydningen av andres støtte og bekreftelse på egne drømmer, kom frem blant flere. De viste til behovet for andres støtte og tilrettelegging for å kunne delta på sosiale arenaer. Et savn etter større sosialt nettverk, var gjennomgående.

Da andre avfeide ens drømmer, kunne det føre til en type resignasjon. I denne sammenheng ble det uttrykt et ønske etter selv å få erfare hva en kunne få til. Drømmene stod i forhold til ulike personlige sider ved den enkelte som kunne fortelle noe om hvordan de ønsket å fremstå. Flere informanter fortalte at de hadde fått bekreftelse på disse sidene av sine omgivelser.

Noen informanter skilte tydelig mellom hva de anså som realistiske og urealistiske drømmer. Andre resonnererte seg frem til drømmer som viste til muligheter. De viste til muligheter mellom to ytterpunkter av det som ble ansett å være for utfordrende, og sin nåværende situasjon.

Det kom frem at en ikke trenger å realisere alle drømmer for å ha et godt liv. Likevel ble drømmer beskrevet som viktige å ha, da de blant annet bidro til motivasjon. Drømmen handlet også om planlegging, i det informantene påpekte det å ta en drøm om gangen, og på den måten prioritere de viktigste drømmene.

Med bakgrunn i utviklingshemmedes kognitive svikt kunne en kanskje tenkt at problemstillingen var vanskelig å få svar på. Vi tror at ved å ta utgangspunkt i situasjonen her og nå, var det enklere for informantene å se for seg framtiden. Således bidro konkretiseringen til å få frem prosjektets problemstilling.

Da vi gikk i gang med prosjektet, hadde vi først og fremst sett for oss denne prosessen som utviklende for oss. Vi var ikke bevisst på at dette også kunne være en utviklende prosess for våre informanter. Under gruppeintervjuet var det imidlertid flere faktorer som tydet på dette. Informanten som ”slo” oss som en av de mer tilbakeholdne, var nå den som tok initiativ til å svare på flere av spørsmålene, og fortalte om sine synspunkter rundt de ulike temaene. Ved at informantene reiste hjem med hver sin mappe fylt opp av nedskrevne tanker som omhandlet eget liv, kunne det synes som at noe hadde skjedd underveis i prosessen. Initiativet informantene viste ved å delta aktivt, ga oss et inntrykk av dem som handlende aktører fremfor brikker uten påvirkningskraft.

Vi har reflektert over at disse samtalearenaene må skapes slik at personer med utviklingshemning kan få mulighet til å ta aktørrollen. Det handler ikke nødvendigvis om å realisere alle drømmer, men om å få være med i resonneringen i hva ens framtid skal innebære. Når en drøm om å bli ”sjef” snarere handler om et ønske om mer ansvar på jobb, eller når en drøm om å bli ”musiker”, handler om opplevelsen av få gå på folkehøgskole og spille gitar med jevnaldrende, ser vi klarere verdien av å høre den enkeltes bakgrunn for sine ønsker. Således vil kanskje enkelte ha muligheter som kanskje er nærmere enn de opprinnelig skulle tro.

5.1 Veien videre

I dette prosjektet har vi sett hvilke håp og drømmer mennesker med lett grad av utviklingshemning har for egen framtid. Det kunne vært interessant og fulgt en gruppe med mennesker med utviklingshemning over en lengre periode. På denne måten ville vi sannsynligvis sett nye aspekter ved informantenes framtidsdrømmer, samt hvordan drømmene muligens forandrer seg. Hvordan forflyttes fokus når enkelte drømmer nås og hvordan oppleves det når en ser at noen drømmer muligens bare vil forbli en drøm? Vi opplevde gruppeintervjuet som en aktørarena for informantene, og hvor enkelte tok mer initiativ, sammenlignet med de individuelle intervjuene. Dermed kunne muligens en samtalegruppe

over en lengre tidsperiode vært en innfallsvinkel for å diskutere egne tanker og drømmer for framtiden. Det kan være at andres erfaringer og innspill kan føre til at en ser nye muligheter for seg selv. Det å prate med andre som er i lignende situasjon, kan gi en opplevelse av å kjenne seg igjen i andre. Således kunne en samtalearena også fungert som en støtte for mennesker med utviklingshemning.

Litteraturliste

Allardt, E. (1975). *Att ha, Att Ålska, Att Vara. Om välfärd i Norden*. Lund: Argos Förlag

Bandura, A. (1977). *Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change*.
Psychological review, 84,191-215

Befring, E. (2012). *Skolen for barnas beste*. Oslo: Samlaget

Befring, E. (2008). *Spesialpedagogikk: problemområder, perspektiver, muligheter*. I Befring, E. & Tangen, R. (red.). *Spesialpedagogikk*. (s. 45-72) Oslo: Cappelen Damm AS

Bjørnrå, T.B. (2008). *Selvbestemmelse og hjelp til selvbestemmelse. Problemer, paradokser og utfordringer*. I Bjørnrå, T.B., Guneriussen, W. Sommerbakk, V. (red.) *Utviklingshemning, autonomi og avhengighet*. (s. 116-132) Oslo: Universitetsforlaget

Carey, M. A. (1994). *The group effect in focus groups: Planning, implementing and interpreting focus group research*. I Morse, B. (red.). *Critical issues in qualitative research methods*.(s.225-243) London: Sage

Dalen, M. (2011). *Interjuv som forskningsmetode-en kvalitativ tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget

Dufault, K. & Martocchio, B.C. (1985). *Hope: Its spheres and dimensions*. *Nursing clinics of North America*, 20(2), 379-391

Duesund, L. (1995). *Kropp, kunnskap og selvoppfatning*. Oslo: Universitetsforlaget

Ellingsen, K.E., Jacobsen, K., Nicolaysen, K. (red) (2002). *Sett og forstått. Alternativer til tvang og makt i møtet med utviklingshemmede*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Ellingsen, K. E. (2009, 11. februar). *Forskning på bestemte grupper, utviklingshemmede*. Hentet 22. Februar 2013, fra <http://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-bestemte-grupper/Utviklingshemmede/>

Ellingsen, K. E. (2010). *Begrensninger og forskningsmetodiske kneiker* i Gjørum, R. G. (red). *Usedvanlig kvalitativ forskning. Metodologiske utfordringer når informanter har utviklingshemning*.(s. 209-240) Oslo: Universitetsforlaget

- Emani, M. & Skjølsvik, R. (2007). *Teatergruppa spor*. I Ellingsen, K. E. (red.). *Selvbestemmelse. Egne og andres valg og verdier*. (s.115-131) Oslo: Universitetsforlaget
- Erikson, E. H. (1980). *Identity and the life cycle*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Evans, D. W. (1998). *Developement of the self-concept in children with mental retardation: Organismic and contextual factors*. I Burack, J. A., Hodapp, R. M. & Zigler, E. (red.). *Handbook of mental retardation and development*. (s.462-479) Cambridge University Press
- Fay, B. (1996). *Contemporary philosophy of social science*. Oxford: Blackwell.
- Festinger, L. (1954). *A theory of social comparison processes*. *Human relations*, 7, 17-148
- Folkestad, H. (2003). *Institusjonalisert hverdagsliv. En studie av samhandling mellom personale og beboere i bofelleskap for personer med utviklingshemning*. Akademisk avhandling. Høgskolen i Bergen, Bergen.
- Fossland, T. M. & Thorsen, K. (2010). *Livshistorier i teori og praksis*. Bergen: Fagbokforlaget
- Fromm, E. (1971). *Det revolusjonære håp - om en humanisert teknologi*. Oslo: Dreyer
- Fryberg, S. & Oyserman, D. (2006). *The possible diverse adolescents: Content and function across gender, race and national origin*. I Dunkel, C. & Kerpelman, J. (red.). *Possible selves, theory research and applications*. (s. 17-39) New York: Nova Science Publishers Inc.
- Frønes, I. (1998). *De likeverdige. Om sosialisering og de jevnaldrendes betydning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gadamer, H. G. (1997). *Sanning och metod: i urval*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos
- Gjærum, B. (1993). *Psykisk utviklingshemning, mental retardasjon*. I Gjærum, B. & Ellertsen, B. (red.). *Hjerne og atferd. Utviklingsforstyrrelser hos barn og ungdom i et nevrobiologisk perspektiv*. (s.121-141) Oslo: Universitetsforlaget.
- Gjærum, R. G. (2010). *Usedvanlige informanter gir særegne narrativer*. i Gjærum, R. G.(red). *Usedvanlig kvalitativ forskning. Metodologiske utfordringer når informanter har utviklingshemning*. (s.138-157) Oslo: Unviersitetsforlaget

- Goffmann, E. (1963). *Stigma. Notes on the management of spoiled identity*. London: Penguin Books
- Grøsvik, K. (2008). *Diagnostisering av utviklingshemning hos barn*. I Eknes, J., Bakken, T. L., Løkke, J. A. & Mæhle, I. (red.). *Utredning og Diagnostisering*. (s.17-34) Oslo: Universitetsforlaget
- Gullestad, M. (1989). *Kultur og hverdagsliv*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gullestad, M. (1996). *Hverdagsfilosofier. Verdier, selvforståelse og samfunnssyn I det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget
- Guneriussen, W. (2010). *Samtale, språkhandling og sosialt liv*. I Gjærum, R. G. (red). *Usedvanlig kvalitativ forskning. Metodologiske utfordringer når informanter har utviklingshemning*.(s.34-52) Oslo: Unviersitetsforlaget
- Gustavsson, A. (1998). *Inifrån utanförskapet. Om att vara annorlunda och delaktig*. Stockholm: Johanson & Skyttmo förlag
- Halkier, B. (2010). *Fokusgrupper*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Helse og omsorgstjenesteloven (2012). *Lov om kommunale helse- og omsorgstjenestelover m.m. m.v. av 24. juni 2011 nr. 30*
- Hill, A., Watson, J., Rivers, D. & Joyce, M. (2007). *Key themes in interpersonal communication*. Maidenhead: Open University Press
- Hjardemal, F. (2002). *Vitenskapsteroi*. I Kleven, T. A. (red.). *innføring i pedagogisk forskningsmetode. En hjelp til kritisk tolkning og vurdering*. (s.28-60) Oslo: Unipub forlag
- Holland, D., Skinner, D., Lachicotte, W. & Cain, C. (1998). *Identity and agency in cultural worlds*. Cambridge, Mass: Harvard University Press
- Honneth, A. (2008). *Kamp om anerkjennelse: om de sosiale konfliktenes moralske grammatikk*. Oslo: Pax forlag

Hydén, M. (2000). *Forskningsintervjuen som relationell praktik*. I Haavind, H. (red). *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. (s.130-154) Oslo: Gyldendal Akademisk

Høilund, P. & Juul, S. (2005). *Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde*. København: Reitzel

ICD-10 , Norsk versjon. Den internasjonale statistiske klassifikasjonen av sykdommer og beslektede helseproblemer. 10.revisjon. Elektronisk søkeverktøy for 2010, utviklet av KITH på oppdrag fra Helsedirektoratet, med tillatelse fra WHO. Hentet 27. mars 2013, fra <http://finnkode.kith.no/#/icd10|ICD10SysDel|2596295|flow>

Kassah, A. K. (2008). *Arbeid og samfunnsdeltakelse. Om funksjonshemning og inkluderende arbeidsliv*. I Bjørnrå, T. B., Guneriussen, W. Sommerbakk, V. (red.). *Utviklingshemning, autonomi og avhengighet*.(s. 42-55) Oslo: Universitetsforlaget

Kittelsaa, A. M. (2008). *Et ganske normalt liv. Utviklingshemning, dagligliv og selvforståelse*. Akademisk avhandling ved NTNU, Trondheim.

Kittelsaa, A. M. (2010). *En dobbel utfordring- å intervju unge med utviklingshemning i* Gjørum, R. G. (red). *Usedvanlig kvalitativ forskning. Metodologiske utfordringer når informanter har utviklingshemning*.(s. 162-189) Oslo: Unviersitetsforlaget

Kittelsaa, A. M. (2011). *Vanlig eller utviklingshemmet? selvforståelse og andres forståelse*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS

Kleven, T. A. (2002). *Hvordan er begrepene operasjonalisert? –Spørsmålet om begrepsvaliditet*. I Kleven, T. A. (red.). *innføring i pedagogisk forskningsmetode. En hjelp til kritisk tolkning og vurdering*. (s.120-138) Oslo: Unipub forlag

Kristiansen, J. I. (2012). *Arbeid i andres hjem. Mangfold og muligheter*. Hentet 27. mai 2013, fra <http://www.helsekompetanse.no/andres-hjem>

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2010). *Det kvalitative forskningsinterjvu*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

- Lorentzen, P. (2007). *Selvbestemmelse i et psykologisk perspektiv*. I Ellingsen, K. E. (red.). *Selvbestemmelse. Egne og andres valg og verdier*. (s.93-114) Oslo: Universitetsforlaget
- Lorentzen, P. (2009). *Kommunikasjon med uvanlige barn*. Oslo: Universitetsforlaget
- Markus, H. & Nurius, P. (1986). *Possible selves*. *American Psychologist*. 41(9), 954-969
- Mead, G. H. (1934/1967). *Mind, self, & society*. Chicago: The University of Chicago press.
- Meyer, J. (2008). *Mennesker med utviklingshemning og sosial kapital*. I Bjørnrå, T., Guneriusen, W. & Sommerbakk, V. (red.). *Utviklingshemning, autonomi og avhengighet*. (s.58-69) Oslo: universitetsforlaget
- Meyer, J. & Gjørum, R. (2010). *Å intervju kollektivt* i Gjørum, R. G. (red). *Usedvanlig kvalitativ forskning. Metodologiske utfordringer når informanter har utviklingshemning*. (s.190-204) Oslo: Unviersitetsforlaget
- NAKU (2010, 21. september). *Diagnose: psykisk utviklingshemning og ICD-10*. Hentet 28. februar 2013 fra NAKU <http://naku.no/node/195>
- Nasjonal forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) (2006). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Hentet 13 mars 2013, fra <http://www.etikkom.no/Forskningsetikk/Etiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/>
- Nygård, R. (2007). *Aktør eller brikke- søkelys på menneskets selvforståelse*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag AS
- Olsen, T. (2009). *Versjoner av arbeid. Dagaktivitet og arbeid etter avviklingen av institusjonsomsorgen*. Akademisk avhandling. Uppsala Universitet. Uppsala
- Rogers, C. R. (1969). *Freedom to learn*. Columbus, Ohio: Charels E. Merrill Publishing Company
- Rognhaug, B. & Gommæs, U. T. (2012). *Utviklingshemning- mangfold og lærehemning*. I Befring, E. & Tangen, R. (red.). *Spesialpedagogikk*. (s.385-404) Oslo: Cappelen Damm AS
- Rosenberg, M. (1979). *Conceiving the self*. New York: Basic books Inc. Publishers

Rosenberg, M. & Pearlin, L. (1978). *Social class and self-esteem among children and adults. The American journal of sociology*, 84, 53-77

Rotter, J. B. (1966). *Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. Psychological monographs*, 80, 1

Rustøen, T. (2001). *Håp og livskvalitet - en utfordring for sykepleiere*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Schibbye, A. L. L. (2009). *Relasjoner. Et dialektisk perspektiv på eksistensiell og psykodynamisk psykoterapi*. Oslo: Universitetsforlaget

Sigstad, H. M. H. (2003). *Mestring, livskvalitet og håp hos voksne med antistoffdefekter. Kartlegging og utvikling av intervensjon*. Akademisk avhandling. Universitetet i Oslo, Oslo

Skaalvik, E. M. & Skaalvik, S. (2003). *Selvoppfatning, motivasjon og læringsmiljø*. Oslo: Tano AS

Skaalvik, E. M. & Skaalvik, S. (2005). *Skolen som læringsarena. Selvoppfatning, motivasjon og læring*. Oslo: Universitetsforlaget

Stotland, E. (1969). *The psychology of hope*. San Francisco: Jossey-Bass Inc. Publ.

Sundet, M. (1997). *Jeg vet jeg er annerledes-men ikke bestandig. En antropologisk studie av hverdagslivet til fem personer med psykisk utviklingshemning*. Akademisk avhandling. Kulturanthropologiska Institutionen, Uppsala

Sundet, M. (2010). *Noen metodiske dilemmaer* i Gjørum, R. G. (red). *Usedvanlig kvalitativ forskning. Metodologiske utfordringer når informanter har utviklingshemning*. (s.123-136) Oslo: Unviersitetsforlaget

Sæthre, J. (2008). *Læring og livskvalitet*. Bergen: Fagbokforlaget

Thorsen, K. (2005). *Livshistorier, livsløp og aldring. Samtaler med mennesker med utviklingshemning*. Tønsberg: Forlaget Aldring og helse

Thorsen, K. & Myrvang, V. H. (2008). *Livsløp og hverdagsliv med utviklingshemning. livsberetninger til personer med utviklingshemning og deres eldre foreldre*. Tønsberg: Forlaget Aldring og helse

- Thuen, F. (2013). *Brenner*. Oslo NRK 1, hentet 25. mars 2013, fra <http://tv.nrk.no/serie/brenner-historier-fra-vaart-land/mkrf61000312/sesong-4/episode-3>
- Tidemand-Andersen, C. (2008). *Elever med utviklingshemning*. I Rygvold, A. L. & Ogden, T. (red.). *Innføring i spesialpedagogikk*. (s.178-208) Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Travelbee, J. (1971). *Interpersonal aspects of nursing*. Philadelphia: F. A. Davis Company
- Tøssebro, J. (1992). *Institusjonsliv i velferdsstaten. Levekår under HVPU*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Tøssebro, J. (1996). *En bedre hverdag?* Oslo: kommuneforlaget.
- Wehmeyer, M.L (1996). *Selfdetermination as an educational Outcome: how does it relate to the educational needs of our children and youth*. I Sands, D. J. & Wehmeyer, M. J. (red.). *Selfdetermination across the life span: Independence and choice for people with disabilities*. (s.15-34) Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
- Wehmeyer, M.L (1998). *Self-determination and Individuals with with significant Disabilities: Examining meanings and Misinterpretations*. JASH, 23 (1), 5-16
- Withbourne, S. K. (1986). *The me I know: A study of adult identity*. New York: Springer-Verlag New York Inc.
- Wormnes, B. & Manger, T. (2005). *Motivasjon og mestring. Veier til effektiv bruk av egne ressurser*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS

Vedlegg 1: Intervjuguide

Framtidsdrømmer

Introduksjon

- Gå gjennom informasjonsskriv, fortelle om prosjektet og oss selv
- Praktisk informasjon om intervjuet og bruk av lydopptak
- Skape en trygg atmosfære ved å forsikre informantene om at det ikke finnes noen riktige eller feil svar, vi ønsker å høre deres tanker rundt temaet. Hvis det er noen spørsmål de ikke ønsker å svare på er det helt greit.

Arbeid

Jeg vil gjerne høre litt om hva du gjør på arbeid.

- Kan du fortelle om en vanlig arbeidsdag? (arbeidstid, arbeidsoppgaver)
- Hvor lenge har du arbeidet her?
- Hva gjorde du før du begynte å arbeide her?

Nå vil jeg gjerne høre litt mer om hvordan du har det på jobb.....

- Hva er det beste med jobben?
- Er det noe du skulle ønske var annerledes på jobb?
- Er det noe du skulle ønske du kunne gjøre på jobben?
- Er det noen du liker å være sammen med på arbeid?
  - Hva er det som er fint å være med ....?
  - Bruker dere å være sammen utenom arbeidstiden?
- Hva er det koseligste du har opplevd på jobb i det siste?
- Er det et annet sted du kunne tenke deg å jobbe?
  - Hva tror du er fint med å jobbe der?

Framtid

Hvis vi skal snakke om framtiden da...

- Har du en drømmejobb? (hvis du kunne velge, hva ville du jobbet med da?)
  - Hva er det med denne drømmejobben som er fint?
- Hva ville du gjort i drømmejobben?
- Er det noen du kjenner som du synes har en spennende jobb?

- Hva er spennende med denne jobben da?
- *Når vi er barn drømmer og fantaserer vi ofte om hva vi vil bli når vi blir voksen (gi eksempel). Hadde du noen drømmer som barn om hva du ville bli når du ble voksen? (hva var det som gjorde at du ønsket å bli ....?)*

Fritid

Jeg vil også gjerne snakke litt med deg om fritid.....

- Kan du fortelle om en vanlig dag etter jobb? (f.esk, hva gjorde du i går etter jobb?)
- Hva liker du best å gjøre på fritiden?
- Er du med på noen faste aktiviteter? (svømming, fotball, håndball)
- Bruker du å være sammen med andre på fritiden? (venner, foreldre, søsken, naboer)
  - Hva gjør dere sammen? (drar du på besøk til .../kommer ...til deg)
  - Hva er det med .... Som gjør at det er fint å være sammen med han/henne?

Vi er voksne nå og da kan det være litt vanskelig å huske hva man likte og ikke likte som barn.

- Hva likte du å gjøre da du var yngre?
- Var det noen du likte å leke sammen med?
- Var det noe du ønsket å gjøre da du var barn? (gi eks)

Framtid

Hvis vi skal snakke litt om framtiden da...

- Er det noe du skulle ønske at du kunne gjøre på fritiden?
- Er det noen aktiviteter du skulle ønske du kunne være med på?
- Hvis du kunne gjøre hva du ville en dag, hva ville du ha gjort da?
- Er det noe du drømmer om å gjøre?

Bosted

Så tenkte jeg at vi også kan snakke litt om bosted....

- Hvor bor du nå?
- Hvor bodde du før du flyttet dit?
- Bodde du sammen med noen da?
- Kan du fortelle litt om hvordan det var der du bodde?

Hvis vi skal snakke litt om der du bor nå da.....

- Bor du sammen med noen nå?
  - Er dere sammen på fritiden?
- Kan du fortelle litt om hvordan du synes det er å bo der du bor nå?
- Er det noe du savner der du bor nå, eller noe du bare skulle ønske var litt annerledes?
- Hva er det koseligste du har opplevd hjemme i det siste?

Framtid

Nå skal vi snakke litt om framtiden, og hvordan du ønsker den skal bli....

- Er det et annet sted du drømmer om å bo?
  - Hva er det som er fint med å bo der tror du?
  - Kjenner du noen som bor der?
- Hvis du skal se for deg drømme leiligheten/huset, hvordan ser det ut?
- Har du lyst å bo alene eller sammen med noen i framtiden?

- Er det noe annet du drømmer om, som du har lyst til å fortelle?
- Er det noe annet du synes vi burde snakket om, som vi ikke har snakket om?

Vedlegg 2: Temaguide

Framtidsdrømmer

- Når vi prater om framtidsdrømmer, hva tenker dere da?
- Hva vil det si å håpe på noe?
- Er det viktig å håpe og drømme om framtiden?
- Er det bare godt å drømme?
- Tenker dere at framtid er veldig lenge til eller noe som kan skje snart?

Godt miljø på arbeidsplassen

- Hva tenker dere at er et godt miljø?
- Hva er viktig for å få et godt miljø?
- Hva kan man gjøre for å få et godt miljø?

Vennskap

- Hva mener man med vennskap?
- Hva betyr det å ha en venn?
- Hva kan venner gjøre sammen?
- Hva er viktig i vennskap?

Mestring

- Hva vil det si å mestre?
- Hvordan føles det å få til noe?
- Kan du huske å ha fått til noe du ikke trodde du skulle få til?
- Hvordan føltes det?
- Har du noen gang fått hjelp av andre?
- Har du noen gang hjulpet andre?

Det gode liv

- Hva er et godt liv?
- Hva er viktig for å ha et godt liv?

- Hva kan man gjøre for å få et godt liv?
- Kan man ha et godt liv uten å nå alle drømmene?

Vedlegg 3: Informasjonsskriv

Drømmer for framtiden

Vi er to jenter som studerer ved universitetet i Oslo. Nå jobber vi med en oppgave hvor vi ønsker å få vite noe om menneskers framtidsdrømmer. Vi vil vite noe om hvilke tanker og ønsker du har om hva som skal skje framover. Da tenker vi på jobben din, der du bor og fritiden din. Vi vil snakke litt om hvordan du hadde det før, hvordan du har det nå og hvordan du håper framtiden skal bli. For eksempel lurer vi på hvordan du hadde det på skolen, hvordan jobben din er og hva du ønsker å jobbe med i framtiden.

Vi kommer til å prate sammen i en til en og en halv time. Dette vil skje i slutten av januar eller begynnelsen av februar, og vi blir sammen enige om når og hvor vi skal møtes. Det er helt frivillig å være med, og du kan trekke deg når som helst uten å fortelle oss hvorfor. Dersom du vil være med vil alle opplysninger om deg anonymiseres. Det vil si at vi vil forandre på navnene i oppgaven. Vi vil også skrive det på en sånn måte at ingen kan vite hva akkurat du har sagt.

Dersom du vil være med kan du skrive under på den vedlagte samtykkeerklæringen og sende den til oss. Den må sendes til oss før 15. januar 2013. Konvolutten sendes til:

Ingunn Skipnes

(adresse)

Hvis det er noe du lurer på kan du ringe Ingunn på telefonnummer: xxxxxxxx eller Ina på telefonnummer: xxxxxxxx. Du kan også snakke med daglig leder på din arbeidsplass om du vil det. Hanne Marie Høybråten Sigstad er vår veileder. Om du vil snakke med henne kan du ringe henne på telefonnummer: xxxxxxxx.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). NSD passer på at et forskningsprosjekt går riktig for seg.

Med vennlig hilsen

Ingunn Skipnes og Ina Kambo

Samtykkeerklæring

Jeg har mottat skriftlig informasjon og har lyst til å delta i studien.

Jeg vet at det er frivillig og at jeg når som helst kan trekke meg.

Signatur.....

Telefonnummer.....

Vedlegg 4: Godkjenning fra NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Hanne Marie Høybråten Sigstad
Institutt for spesialpedagogikk
Universitetet i Oslo
Postboks 1140 Blindern
0318 OSLO

Vår dato: 20.12.2012

Vår ref:32433 / 3 / AMS

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 17.12.2012. Meldingen gjelder prosjektet:

32433	<i>Framtidsdrømmer- mennesker med lett grad av utviklingshemning og deres tanker for egen framtid</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Hanne Marie Høybråten Sigstad</i>
Student	<i>Ina Kristine Kambo</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

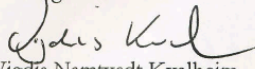
Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 31.05.2013, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Anne-Mette Somby

Kontaktperson: Anne-Mette Somby tlf: 55 58 24 10
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopi: Ina Kristine Kambo, Markveien 46, 0554 OSLO

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 32433

Deltakerne i prosjektet skal rekrutteres via og studentene vil ikke kjenne deres identitet før de har samtykket. Det framgår at deltakerne kan ha redusert samtykkekompetanse, og at nærpersoner skal involveres dersom det er nødvendig.

Ifølge prosjektmeldingen skal det innhentes muntlig og skriftlig samtykke basert på muntlig og skriftlig informasjon om prosjektet og behandling av personopplysninger. Personvernombudet finner informasjonsskrivet tilfredsstillende utformet i henhold til personopplysningslovens vilkår.

Det vil i prosjektet bli registrert sensitive personopplysninger om helseforhold, jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8 c).

Innsamlede opplysninger registreres på privat pc. Personvernombudet legger til grunn at veileder og student setter seg inn i og etterfølger Universitetet i Oslo sine interne rutiner for datasikkerhet, spesielt med tanke på bruk av privat pc til oppbevaring av personidentifiserende data.

Prosjektet skal avsluttes 31.05.2013 og innsamlede opplysninger skal da anonymiseres og lydopptak slettes.

Anonymisering innebærer at direkte personidentifiserende opplysninger som navn/koblingsnøkkel slettes, og at indirekte personidentifiserende opplysninger (sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. yrke, alder, kjønn) fjernes eller grovkategoriseres slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes i materialet.

Prosjektet gjennomføres av studentene Hanne Sigstad og Ingunn Skipnes som begge skal ha tilgang til datamaterialet.